

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

О. Л. Макаренков

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Навчально-методичний
посібник
для студентів юридичного факультету

Запоріжжя
2018

УДК: 340.12 (075.8)

ББК: X 713 я 73

М 151

Макаренков О. Л. Юридична деонтологія : [навчально-методичний посібник для студентів юридичного факультету] / О. Л. Макаренков. – Запоріжжя: ЗНУ, 2018. – 102 с.

Вміщує зміст навчального предмету «Юридична деонтологія»: план, конспект лекцій, основні вимоги і теоретичні питання підготовки до семінарських занять, термінологічні завдання, вимоги до виконання індивідуального завдання, тематику рефератів, тестові завдання, перелік питань для підготовки до заліку, визначення основних термінів, список рекомендованої літератури (основної, нормативної і додаткової), перелік фахових журналів, статті за темою з яких треба опрацювати.

Рецензент: д. ю. н., професор Т. О. Коломоєць

Відповідальний за випуск: к. ю. н. О. Л. Макаренков

1. ВСТУП

Навчальний предмет «Юридична деонтологія» є необхідною складовою частиною підготовки фахівця у галузі права. Вивчення юридичної деонтології здійснюється на основі кредитно-модульної системи, яка покликана: забезпечити високий рівень знань студентів, вироблення у них чітких уявлень про сутність і зміст юридичної професії та професійної діяльності юристів, навичок і вмінь до вирішення юридичних справ будь-якої складності; розвинути вміння самостійно опрацьовувати й аналізувати сучасні процеси державо- і правотворення, і в цілому підвищити конкурентноздатність майбутніх фахівців.

Предмет навчальної дисципліни «Юридична деонтологія»: 1) найбільш характерні риси та особливості, які притаманні майбутній професії юриста з різних напрямків спеціалізації, обов'язки юриста на професійному шляху (практичній, науковій та освітній роботі) та підготовка до їх належного виконання; 2) загальні питання порядку формування, побудови, функцій та діяльності суду, органів прокуратури, органів досудового слідства і дідання, внутрішніх справ, Міністерства юстиції, адвокатури та інших правоохоронних і правозахисних органів, їх взаємодію та перспективи подальшого удосконалення; 3) культура та етикет юриста; 4) професіограми юридичних спеціальностей; 5) вивчення юриста як посадової особи, конфліктів в професійній діяльності, підвищення кваліфікації і профілактики професійної деформації тощо.

Мета і завдання курсу «Юридична деонтологія» - сприяти студентам, майбутнім юристам, збагатити свій інтелектуально-творчий потенціал знаннями: а) на понятійному рівні – основних правових уявлень, понять, ідей, концепцій, теорій; б) на фундаментальному рівні – осягнути зміст юридичної деонтології, її сутність, предмет, особливості та засвоїти загальні закономірності розвитку юриста як професіонала; в) на практично-творчому рівні – зорієнтувати студентів на формування у них творчо-конструктивного мислення, навичок уважного ставлення до змісту понять і категорій, якими їм доведеться оперувати у процесі навчання і практичної діяльності.

Юридична деонтологія сприяє формуванню у студентів, майбутніх юристів цілісного погляду на свою професію, органічно продовжує і розвиває юридичне мислення і світогляд.

Завдання курсу «Юридична деонтологія» також полягає у тому, щоб сприяти підготовці юристів високої кваліфікації готових і здатних брати активну участь у творенні демократичної, правової держави України в умовах поступового формування громадянського суспільства.

Це завдання може бути виконано шляхом правильного розуміння соціальної ролі юристів, свідомого обрання відповідної юридичної спеціальності в межах своєї професії, засвоєння знань про зміст і особливості різноманітних юридичних спеціальностей, вивчення правил поведінки юристів зі своїми колегами, клієнтами та з іншими людьми, усвідомлення небезпеки професійної деградації та вивчення засобів її профілактики, розуміння усієї складності та відповідальності юридичної роботи.

У результаті вивчення курсу «Юридичної деонтології» студент повинен: 1) знати соціальну роль юриста та основи історії розвитку юридичної професії; зміст своєї майбутньої професії правознавця, професійні обов'язки; систему юридичних наук, їх предмети та методи вивчення; поняття та види юридичної діяльності, перспективи розвитку обраної професії; основи культури юриста: правової, етичної, естетичної, політичної, економічної, психологічної та інші; 2) вміти – у цілому правильно оцінювати професійні та особисті якості своїх колег, клієнтів та інших суб'єктів правовідносин, відповідність юристів обраний ними професії, спеціальності та спеціалізації, працю юриста, у т. ч. враховувати особливості виконання трудових функцій в рамках окремих спеціальностей; визначити стандарти, яким повинен відповідати кожен випускник – майбутній фахівець – юрист; виробити основні установки на якісне вивчення юридичних дисциплін, на розвиток професійних навчань і навичок; обирати найбільш оптимальну для себе юридичну спеціальність.

Набуті студентами знання та навички з дисципліни «Юридична деонтологія» будуть необхідні їм у подальшому навчанні, зокрема при написанні рефератів, курсових, випускних кваліфікаційних (дипломних, магістерських) робіт та у майбутній професійній діяльності.

2. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІЗ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Цілі семінарських занять з юридичної деонтології.

1. Допомогти студентам закріпити одержані знання, виявити свої творчі здібності та перевірити якість засвоєння студентами відповідної теми курсу на основі їхньої самостійної роботи з матеріалами лекцій, основною та додатковою літературою, документами, джерелами.

Особлива вимога висувається щодо усвідомленого та сталого засвоєння історії виникнення і розвитку теоретичних знань з юридичної деонтології, тобто формування уявлень і поглядів про предмет правознавства і зміст професії юриста; кристалізації їх основних рис, ознак, властивостей, принципів, з'ясування особливостей практичного втілення загальнотеоретичних уявлень про юристу і його професійну діяльність у різних сучасних умовах. Необхідною передумовою задоволення зазначеної вимоги є систематичне виконання завдань, які подаються до кожного семінарського заняття.

Для ґрунтовного засвоєння навчального матеріалу не можна обмежуватися лише копіюванням (конспектуванням) підручників, статей, монографій з тим, аби потім на занятті просто переказати (чи зачитати) перед аудиторією текст копій чи конспекту. Такий спосіб підготовки виключає інший, творчий підхід студента до навчального матеріалу, істотно обмежує коло пізнавальних джерел.

Найбільш ефективно, високоякісне засвоєння навчального матеріалу забезпечується вдумливим вивченням, аналізом, порівнянням і узагальненням усіх джерел, рекомендованих до семінарського заняття.

Проводити таке вивчення доцільно у такій послідовності: а) конспект лекцій; б) основна література; документи; в) додаткова література; г) інші матеріали.

На основі систематизації й узагальнення всього вивченого матеріалу треба самостійно підготувати на кожне питання плану семінару розгорнені відповіді.

Індивідуальний спосіб підготовки (написання повного тексту відповіді, складання плану (розгорнутого чи стислого) або формулювання тез відповіді тощо) обирається кожним студентом самостійно.

Усі джерела потрібно вивчати крізь призму питань плану семінарського заняття. Треба навчитись знаходити та відбирати з різноманітних джерел таку інформацію, котра стосується саме цих запитань, і систематизувати її відповідно до кожного з останніх. Необхідно активно використовувати різноманітні словники, енциклопедії, аби не залишити без уваги жодного незрозумілого терміна, який зустрічається у джерелах, оскільки незрозумілий термін - це не зрозуміла до кінця книга (стаття).

Частина матеріалів (у вигляді зброшурованих ксерокопій літературних джерел) для підготовки до кожного семінару знаходиться на кафедрі історії і теорії держави та права.

У кінцевому підсумку активна робота з навчальною та науковою літературою повинна сформувані у студента вміння самостійно аналізувати прочитане. Це вміння має проявитися:

- у чіткому розумінні основних понять курсу;
- у визначенні ступеня аргументованості тієї чи іншої ідеї, концепції, теорії;
- у здатності відокремити основні положення книги (статті) від додаткових, другорядних;
- у здібності критично поставитися до змісту книги (статті) та визначити власне ставлення до викладених у ній думок, дати їм оцінку, характеристику.

Необхідно мати на увазі, що формулювання теоретичних питань семінару часто не дублюють назви розділів, параграфів того чи іншого підручника (посібника). Тому лише

активне осмислення всіх рекомендованих джерел дозволить підготувати повну, глибоку відповідь на ці питання, зібрати всі потрібні матеріали, історичні й інші ілюстрації, що обґрунтовують викладені у відповіді тези та положення).

Часто студенти зустрічаються з ситуацією, коли щодо однієї й тієї самої проблеми різні вчені дотримуються неоднакових поглядів. У такому випадку слід навести основні позиції науковців і мотивовано приєднатися до однієї з них або аргументовано висловити власну думку.

Основна частина відповіді на питання семінару повинна бути викладена самостійно, своїми словами. Зачитувати дозволяється лише цитати з наукової та іншої літератури, документів. Знижує якість відповіді бідність мови, неправильне вживання спеціальних термінів, неграмотна чи нелогічна побудова речень, висловів.

Означена вище форма відповіді найбільш виправдана й тому, що вона відповідає рівневі тих вимог, які ставляться до відповіді студента на заліку з юридичної деонтології.

2. Розвинути творче юридичне мислення студентів: навчити їх володіти методикою самостійного засвоєння програмного матеріалу. Саме виробленню вміння студента самостійно аналізувати державно-правові явища, розвиткові його творчого підходу до їх вивчення, формуванню навичок юридичного мислення покликані сприяти обов'язкові для письмового виконання практичні та теоретико-аналітичні завдання, надані до кожного семінару. Керівник курсу (лектор) може визначити ті завдання, виконання яких на чергове заняття не є обов'язковим, чи обрати лише деякі з них для обов'язкового виконання, а інші - для факультативного.

Вважається недостатньо продуктивним те заняття, що звелось лише до звичайного повторення, відтворення матеріалу, викладеного у лекції або одному з підручників. На семінарі студент повинен мислити творчо, у цьому вбачається основне навчально-методичне призначення і найбільша дидактична цінність семінару. Тільки у разі, якщо після семінарського заняття студенти мають ширші та глибші знання, ніж на його початку, воно повністю виправдовує себе як форма навчання. Впродовж семінару студентам варто занотовувати все нове, що довелось почути на занятті, доповнювати й уточнювати свої записи, конспекти.

3. Виробити у студентів вміння грамотно, логічно, переконливо формулювати й відстоювати під час публічного виступу свої думки про основні положення юридичної деонтології; сформулювати здатність не губитися перед аудиторією, не «прив'язувати» себе до письмового тексту виступу.

Протягом заняття студентам слід прагнути брати участь у дискусіях, в «створенні та розв'язанні проблемно-пізнавальних ситуацій, котрі спонукають чітко, зрозуміло для інших формулювати свою позицію, аргументувати її, ставити запитання доповідачам, оцінювати відповіді останніх тощо. Адже навички ведення полеміки, володіння словом, що формуються якраз під час семінарських занять, - складова частина професійних рис юриста.

Реальною підставою для виникнення на такому занятті дискусії є хоча би те, то студенти користуються різними підручниками та навчальними посібниками з юридичної деонтології, в яких низка питань курсу нерідко висвітлюється з певними відмінностями. Проте слід пам'ятати, що необхідною передумовою творчого обговорення питань семінарського заняття є ґрунтовне засвоєння всіх рекомендованих джерел, міцні знання конкретного матеріалу теми.

Рівень досягнення цілей семінарських занять перевіряється шляхом:

заслуховування й оцінки змісту та форми виступів студентів з питань плану заняття (за викликом викладача чи, з його дозволу, за бажанням студента);

заслуховування й обговорення запитань, що ставляться самими студентами впродовж семінару;

розв'язання практичних та теоретико-аналітичних завдань на основі обговорення запропонованих студентами відповідних творчих рішень;

систематичної перевірки студентських зошитів для семінарських занять з письмово виконаними обов'язковими завданнями;

проведення загальних або індивідуальних письмових аудиторних і позааудиторних контрольних робіт і колоквиумів (усних співбесід), тестування.

Найбільш раціональною **системою підготовки** до семінару є система, яка включає в себе такі елементи:

- своєчасне ознайомлення з темою семінару і питаннями плану;
- встановлення зв'язку даної теми з відповідними розділами програми курсу;
- опрацювання основної і додаткової літератури, що рекомендується до теми семінарського заняття;
- ознайомлення з методичними посібниками;
- перегляд власного конспекту лекцій;
- безпосередня підготовка до виступу на семінарі (складання плану, тез, конспекту виступу);
- запис незрозумілих питань, які слід з'ясувати на консультації чи семінарі;
- самоперевірка готовності до семінарського заняття, що включає в себе перевірку засвоєння основних понять і категорій, які вказані до кожного семінарського заняття; самоперевірку можуть здійснювати декілька студентів, ставлячи один одному запитання.

План виступу на семінарі являє собою розкриття структури прочитаного підручника чи монографії, їх розділів, глав та параграфів. Він не повинен механічно повторювати змісту самої роботи. Слід навчитись самостійно виділяти проблеми, питання, називати і розташовувати в логічній послідовності.

Тези – це не простий перелік проблем, а коротко сформульовані положення роботи без детального викладу доказів, принципів, міркувань автора твору.

Конспект – це стислий самостійний виклад основних думок автора в їх логічній послідовності з наведенням найважливіших положень. Зміст конспектування полягає в поділі книги чи окремих глав, параграфів на частини і їх короткий виклад у стислому вигляді своїми словами. Зміст сторінки, наприклад, може бути викладено в одному абзаці. А зміст глави – на двох сторінках при збереженні логічної послідовності. Писати треба зрозуміло, чітко, послідовно. Основні ідеї, висновки виділяти, підкреслюючи їх, беручи у рамку.

У процесі вивчення курсу кожен студент мусить написати і захистити реферат. Брати участь в обговоренні рефератів своїх колег. Розпочинаючи вивчення курсу, студент обирає тему реферату, погоджує її з викладачем, одержує детальні рекомендації щодо добору та вивчення літератури, правил оформлення реферату.

Матеріали, зібрані студентами у процесі підготовки до семінарських занять, безперечно знадобляться при вивченні інших предметів, спеціальних юридичних дисциплін.

Хоча викладені тут методичні вказівки не є універсальними, вони покликані, крім усього іншого, спрямувати зусилля добросовісного, старанного студента на вироблення власної, найбільш прийнятної для нього методики ефективної підготовки до занять з метою ґрунтовного засвоєння знань з юридичної деонтології.

Від юридичної деонтології як системи наукових знань слід відрізнити одноіменну навчальну дисципліну, що виконує дещо інші функції та вирішує свої спеціальні завдання.

Якщо в сфері деонтологічного наукового дослідження відбувається вироблення нових знань, то в сфері навчання, а конкретно - в системі юридичної освіти відбувається розповсюдження та опанування науковим досягненням з метою його подальшого використання на практиці.

Виходячи із специфіки завдань, що вирішуються юридичною деонтологією як навчальною дисципліною, в окремих навчальних закладах викладається курс, що має назву "Вступ до юридичної спеціальності". По суті, ця назва досить чітко відбиває основні функції та призначення даної дисципліни. Початківців студентів-юристів вводять до бази завдань, що визначатимуть умови та порядок їхньої життєдіяльності на найближчі 4-5 років та на майбутню перспективу, коли вони вже отримають диплом фахівця та візьмуться до самостійної роботи.

Слід відзначити, що здійснення такого роду інтелектуальної діяльності як навчання має найбільшу ефективність, якщо суб'єкти цього процесу однаково добре підготовлені до такої

роботи. Щодо системи вищої освіти, то вона передбачає особливо ретельну підготовку до процесу засвоєння знань, починаючи від ознайомлення з правилами внутрішнього розпорядку, режимом, формами роботи і завершуючи професійною орієнтацією студентів на далеку перспективу, формуванням загального уявлення про можливу сферу своєї професійної діяльності

Із вступом до навчального закладу практичними стають такі запитання — що і як треба вчити, де отримувати навчальну інформацію, як її обробляти, які якості виховувати в собі відповідно до майбутньої професії, в яких сферах можна використовувати отримані знання, які перспективи просування по службі або зміні свого соціального статусу тощо.

Відповіді на ці запитання повинна давати вступна навчальна дисципліна, яка базується на дослідженнях науки "юридична деонтологія". Таке співвідношення науки і освіти є необхідним і обов'язковим у підготовці майбутніх фахівців.

Предмет та структура курсу юридичної деонтології

Характеризуючи предмет навчальної дисципліни, слід звернутися до визначення науки "юридична деонтологія", в якому говориться, що це система загальних наукових знань про юридичну науку та юридичну практику, про вимоги до працівників юридичної сфери та систему формування професійних та особистих якостей працівників. Ці компоненти і являються головними складовими предмету навчальної дисципліни. У визначенні його структури є певна логіка, яка передбачає наступне:

Вступ до курсу - характеризує навчальну дисципліну в цілому у співвідношенні до відповідної юридичної науки, визначаються обсяги необхідних знань, їх практична значимість.

У наступному розділі відбувається ознайомлення з юридичною діяльністю та її основними формами прояву.

Окремим блоком розглядається особа юриста, його особисті якості через призму окремих напрямків професійної діяльності та особливостей юридичної професії взагалі.

До структури курсу входять питання змісту та об'єктів впливу юридичної діяльності, що також характеризує її в різних аспектах.

Необхідним моментом є також висвітлення нормативної основи здійснення професійної діяльності юристів, що в правовому аспекті має особливе значення.

І на завершальному етапі вивчення курсу відбувається ознайомлення із особливостями роботи за окремими спеціальностями в межах юридичної професії.

3. ЗМІСТ І СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТУ

Програма підготовлена згідно з вимогами до навчання спеціалістів вищої кваліфікації і розрахована на студентів 1 курсу (1 семестр) юридичного факультету денної і заочної форми навчання (спеціальність «Правознавство»).

Вивчення курсу «Юридична деонтологія» передбачає читання лекцій, проведення семінарських занять, консультацій, самостійну роботу студентів, складання заліку, а також написання рефератів.

Програма розрахована на 54 години: 10 годин лекцій, 16 годин семінарів, 28 годин самостійної роботи студентів).

Робочу програму розроблено з урахуванням змісту виданих підручників, навчальних та навчально-методичних посібників.

4. ПЛАНИ І КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ

ПЛАНИ ЛЕКЦІЙ

Лекція 1. Юридична деонтологія як наука і навчальна дисципліна.

1. Правознавство (юриспруденція) та юридична деонтологія.
2. Історія становлення системи знань ЮД.
3. Юридична деонтологія як наука: поняття, предмет та методологія.
4. Завдання, функції, принципи і структура ЮД.

Лекція 2. Основи професійної діяльності юриста.

1. Юридична діяльність як різновид соціальної діяльності, її ознаки і види.
2. Професія, спеціалізація і кваліфікація юриста.
3. Тенденції розвитку юридичної діяльності.
4. Міжнародні стандарти професійної діяльності юриста.

Лекція 3. Основні засади юридичної освіти в Україні

1. Юридична просвіта і початкова юридична освіта.
2. Типи і структура організацій здобуття юридичної освіти професійного рівня.
3. Бібліотеки: поняття, види, їх значення для професійного розвитку юриста, залучення до правових цінностей національної та світової культури, науки та освіти
4. Наукова діяльність як умова формування кваліфікації правників найвищого рівня
5. Організації, що забезпечують розвиток юридичної освіти і науки.
6. Співвідношення юридичної науки, освіти і практики.

Лекція 4. Основи професійної культури юриста.

1. Поняття та види професійної культури юриста
2. Правова культура юриста.
3. Етична культура юриста.
4. Політична культура юриста
5. Загальна характеристика естетичної культури юриста.
6. Інформаційна культура юриста

Лекція 5. Психологічна культура юриста.

1. Психологічна культура юриста (далі – ПсиКЮ) у юридичній психології.
2. Психіка – ядро психологічної культури юриста.
3. Мотивація суб'єктів юридичної діяльності.
4. Темперамент у складі психологічної культури юриста.
5. Практичне значення психологічної культури юриста.

Лекція 6. Культура мови та основи етикету ділового спілкування вітчизняних юристів в Україні та за кордоном.

1. Культура мови юриста.
2. Загальні положення про етикет. Етикет юристів в Україні.
3. Національні особливості ділового спілкування у країнах Європи та Північної Америки та інших секуляризованих країн.
4. Національні особливості ділового спілкування в Індії, Китаї, Японії та інших країнах неавраамістичних релігій.
5. Національні особливості ділового спілкування у країнах авраамістичних релігій.
6. Національні особливості ділового спілкування у країнах традиційного права: Африки та інших суспільств, що розвиваються.

КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ

Лекція 1. Юридична деонтологія як наука і навчальна дисципліна.

1. Правознавство (юриспруденція) та юридична деонтологія.

Юридична наука або юриспруденція (правознавство, право) – це система знань у сфері суспільствознавства (гуманітарних наук) про об'єктивні властивості права і держави та політико-правові закономірності (загальні і приватні) їх виникнення, функціонування і розвитку.

Термін «юриспруденція» виник у Стародавньому Римі наприкінці IV – на поч. III століття до н.е. (лат. *jurisprudencia* – знання права) і нині вживається у значеннях:

- науки про право і державу (теоретичної діяльності у галузі права);
- практичної діяльності юриста (судді, адвоката, слідчого та ін.).

Правознавство – це система взаємозалежних юридичних наук, яка за предметом поділяється на цикли наук:

- історико-теоретичні (теорія держави і права, юридична деонтологія, історія держави і права України, історія держави і права зарубіжних країн, історія політичних і правових учень, філософія права, соціологія права, антропологія права тощо);

- галузеві (право / процес: конституційне / -ий, цивільне / -ий, кримінальне / -ий, адміністративне / -ий, господарське / -ий; право: сімейне, земельне, трудове, фінансове (податкове, митне, бюджетне), муніципальне, соціального забезпечення, екологічне, кримінально-виконавче та ін.);

- спеціально-юридичні або прикладні (судові та правоохоронні органи України, адвокатура, нотаріат, органи прокуратури, криміналістика, кримінологія, юридична психологія, правова статистика; судова: медицина, психіатрія, експертиза та ін.);

- науки про державу і право зарубіжних країн: конституційне право зарубіжних країн, торгове і цивільне право зарубіжних країн, кримінальне право зарубіжних країн тощо);

- міжнародно-правові (міжнародне публічне право: гуманітарне, морське, повітряне, космічне, екологічне, дипломатичне і консульське, міжнародних договорів, міжнародних організацій, міжнародної безпеки; міжнародне приватне право, міжнародне торгове і фінансове право і т. д.).

Отже, юридична деонтологія (далі – ЮД) є теоретико-правовою юридичною наукою.

2. Історія становлення системи знань ЮД.

ЮД є частиною науки «Етика», яка, у свою чергу, є частиною науки «Філософія». Правила ЮД формувались упродовж століть, у т. ч. збагачуючись за рахунок правил релігійних джерел, наукових праць з філософії, права і політики тощо.

Сьогодні юридична освіта і наука, їх науковий потенціал знаходяться у розквіті творчих сил.

Про це засвідчує перелік складу вчених-юристів України. Серед них до 30 років — 15 чоловік, від 30 до 40 — 184, від 40 до 50 — 241, від 50 до 60 — 256, у віці понад 60 років — 77¹.

Правову (юридичну) деонтологію як навчальну дисципліну вивчають студенти всіх юридичних вузів і факультетів на першому курсі. Це й виправдано. Адже першокурсник повинен глибоко усвідомити свою майбутню професію правознавця і правозахисника, наперед знати, які обов'язки його чекають на життєвому професійному шляху, практичній, науковій і освітянській роботі і свідомо готуватися до цього. Тому правову (юридичну) деонтологію ще називають вступом до спеціальності

На сьогодні в Україні правова (юридична) деонтологія поступово розвивається і удосконалюється. Цій проблемі присвятили свої праці Бенедик І. В., Гусарев С. Д., Горшенев В. М., Карпов О. М., Шмоткін О. В. та інші дослідники. Проте літератури з цієї дисципліни не вистачає. Даний підручник повинен частково вирішити цю проблему.

При написанні цієї книги виникали певні труднощі, оскільки багато теоретичних положень і практичних рекомендацій висвітлюються вперше. Вперше сформульовано

доктрину навчальної програми одним із авторів цієї книги — С. Сливкою — ще у 1992 — 1993 рр. Відсутність назежної апробації викладеного матеріалу дає підстави широко роїорнути дискусії щодо наукових проблем правової деонтології, її практичного застосування.

Основною мстою проведеного дослідження є висвітлення змісту службового обов'язку юриста, особливо його внутрішнього імперативу з новітніх позицій сьогдення. Для цього використані фундаментальні праці відомих вчених у галузях права, менеджменту, психології, філософії, історії, культурології, інформатики, біоніки, політології та ін. Використано також матеріали Конституції України (1996), чинне законодавство України, відомчі нормативні акти та архівні матеріали, досвід практики.

У цілому наукові зусилля авторів були спрямовані на формування нової особистості українського національного юриста, фахівця-правознавця нової генерації, який реалізуватиме внутрішній імператив службового обов'язку у правовій державі Україна у XXI столітті

Нині розвиток цієї науки передбачає продовження здійснення досліджень проблем її предмету, обумовлених безперервною зміною суспільних відносин.

3. Юридична деонтологія як наука: поняття, предмет та методологія.

За С. Сливкою, ЮД – це наука про внутрішній імператив службового обов'язку, який створює передумови та мотиви вибору юристом норм поведінки у практичній діяльності, формування власних норм для кожної ситуації зокрема. Деонтологія, а тим більше правова (юридична) деонтологія, як наука виникла порівняно недавно. Однак для цього існував реальний ґрунт: розвиток нематеріальної (духовної) культури, що є результатом інтелектуальної діяльності багатьох поколінь. У першу чергу, результатом такої діяльності була філософія, зокрема етика, де описувались зовнішні прояви діяльності людини. А внутрішні процеси, які відбуваються на психологічному рівні, висвітлювало вчення про душу. Відомо, що вчинкам людини передують думки. Тому на основі вчинків можна «зазирнути» в душу людини. Тобто на основі етики з'явилась деонтологія.

Поняття «етика» ввів у обіг Арістотель. У трактатах «Никоманова етика», «Евмедова етика», «Велика етика», «Про добродесність та вади» він виклав свої судження про правила поведінки людини в суспільстві.

Давньогрецьке слово «етика» до часів Гомера вживалося на означення людського житла або лігвища звіра, а згодом — означало звичай, характер, спосіб мислення. Нині поняттям «етика» охоплюється теорія моралі, що відображає явища, стосунки людей у процесі соціальної діяльності. Отже, етико — це наука про мораль, її походження, роль у суспільному та особистому житті людини. Однак у даному разі мова йде про елементарну етику — як науку про елементарну (земну) мораль. Водночас існує вища етика, яка займається вивченням та дослідженням вищої моралі — моралі Всесвіту. Тут вже мова йде не про норми поведінки людини, її дії, а про думки, ідеї, бажання, наміри тощо. Такими дослідженнями мало хто займається, хоч вони мають першочергове значення, оскільки закони Всесвіту саме й вимагають дотримання «мисленних» правил поведінки, а не фізичних.

Термін «професійна етика» з'явився у результаті класифікації трудової діяльності, виникнення різноманітних професійних груп. З появою нових професій у суспільстві, розвитком теоретичних фахових положень (деонтології) він деталізується.

Основним предметом професійної етики є буття, тобто регулятивна діяльність норм професійної моралі. Звичайно, ця мораль та її норми не є чимось усталеним, раз і назавжди даним. Вона ґрунтується на загальнолюдських цінностях і збагачується у міру розвитку суспільства, розширення функцій кожної професії, її авторитету та актуальності у конкретних історичних умовах.

Отже, об'єктом професійної етики є людина. Тому цілком закономірне існування різноманітних видів професійної етики, що впливають із розмаїття професій: лікарська, правничка, військова, інженерна, театральна, наукова, дипломатична та ін. Існує і надпрофесійна етика: адміністративна, управлінська, етика спілкування тощо, оскільки її норми поширюються на всі види трудової діяльності і стосуються кожної професії.

Звичайно, види надпрофесійної етики тісно пов'язані з професійною. Тільки розвиток професійної етики забезпечує розвиток надпрофесійної. Не виключається поява нових видів професійної етики з появою нових професій чи спеціальностей.

Основні функції та завдання професійної етики полягають у моральному регулюванні професійних відносин (у тому числі ставлення фахівця до самого себе, власної праці, до суспільства, взаємовідносин у колективі), зростанні професійної майстерності спеціаліста, розпитковій його професіоналізму, виробленні напряду вдосконалення професійної моралі, доповненні її новими нормами, традиціями та звичаями, формуванні стійких моральних якостей спеціаліста, встановленні межі між правомірною та неправомірною професійною поведінкою, обґрунтуванні професійного морального ідеалу та ін.

Слід зазначити, що професійна етика як наука не створює моральних норм, не диктує і не нав'язує їх членам суспільства, інакше вона скотилася б на позиції моралізаторства. Вона вивчає ці норми і своїм творчим розвитком лише спонукає до їх утворення.

В основу професійної етики слід покласти насамперед професійні знання, уміння і навички, моральні норми і принципи, а також головні аспекти професійної соціальної (у тому числі моральної, педагогічної, політичної, дипломатичної, внутрішньої, емоційної) культури та службовий етикет. Однак не для всіх видів професійної етики «компоненти будуть основними. Наприклад, якщо для юриста аспекти педагогічної культури — головні, ідо для інженера — другорядні.

Підсумовуючи викладені теоретичні положення, зупинимось на визначенні професійної етики. Зауважу, що її треба розуміти як науку і як систему норм.

Професійна етика як наука — не система знань про певний порядок службових відносин, правомірну поведінку спеціаліста, культуру професійних дій, які характеризуються моральною чуйністю і регламентовані сформованими у суспільстві соціальними нормами, загальнолюдськими цінностями, існуючим законодавством-відомчими нормативними актами.

Як система норм професійна етика — це кодекс правил, що визначає поведінку спеціаліста у службовій обстановці, норм, які відповідають існуючим законам та відомчим нормативним документам, професійним знанням, стосункам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов'язків.

Професійна етика в обох випадках регламентується не тільки нормами моралі, а й нормами права, що мають моральне походження та моральний зміст.

Своєрідного відображення загальних принципів моралі потребує юридична робота. Тому окремим видом професійної етики є професійна етика юриста (юридична, правнича етика). Юридична етика вивчає та висвітлює специфіку вияву моралі не тільки під час виконання професійних обов'язків юристом, а й у багатьох випадках у позаслужбових стосунках.

Юридична етика тісно пов'язана з філософією, деонтологією, педагогікою, психологією, правом та культурологією. Звичайно, її провідними компонентами є аспекти правової і моральної культури, а специфічними — аспекти інформаційної культури, юридичне милосердя, етика ненасильства. Етику юриста можна класифікувати таким чином: судова — предметом вивчення якої є проблема етики, що виникає у процесі реалізації правосуддя; адвокатська — яка передбачає широке коло наукових положень, пов'язаних зі службовою діяльністю адвоката: міліцейська — яка вивчає складні питання регулювання етико-кримінально-адміністративних відносин у суспільстві; управлінська — яка займається вивченням етичних проблем наукового управління державною службою; службова — предметом якої є моральні відносини людей у межах певного трудового колективу чи між трудовими колективами, взаємопов'язаними за характером роботи.

Аналогічно загальній професійній етиці професійну етику юриста слід також розглядати в двох аспектах.

Як наука — це система знань про певний порядок службових і позаслужбових відносин, правомірну поведінку, культуру професійних дій юриста, які характеризуються моральною чуйністю і регламентовані наявними у суспільстві соціальними нормами, загальнолюдськими цінностями, існуючим законодавством, нормативними документами судових та правоохоронних органів.

Як система норм професійна етика юриста — це кодекс норм, які відповідають певним законам судових та правоохоронних органів, обітниці юриста, статутам та накаті. Це також сукупність законів, нормативів, що регулюють відносини з іншими працівниками юридичних органів та громадянами, визначають рівень моральної відповідальності юриста та виконання ним службових обов'язків.

Юридична етика є специфічним видом професійної етики, яка аналізує дію, причому закономірну, загальних принципів та норм моралі у межах діяльності працівників.

Теорія професійної етики досліджує також механізм формування та функціонування необхідних професійно-етичних рис юриста, тобто вона вивчає механізм дії специфічних ілюкпомірностей формування та функціонування професійної моралі юриста.

Отже, предметом теорії професійної етики юриста є іакономірності формування та функціонування морально-правових принципів і норм у стосунках, які виникають як у процесі виконання службових обов'язків, так і в окремих випадках поза юридичною службою а також меншими впровадження цих закономірностей у практику

До методів пізнання юридичної моралі (чим займається професійна етика) належать спостереження, вимірювання, опис, порівняння, моделювання, ідентифікація, цифровий метод, анкетування, вивчення різних документів та статистичних матеріалів тошо.

Професійна етика юриста ґрунтується на таких основних принципах: вірність народу і закону, законність, самодисципліна, об'єктивність, справедливість, ввічливість, терпимість, повага, товариськість, гуманність, правдивість, активна життєва позиція, милосердя та ненасильство.

4. Завдання, функції, принципи і структура ЮД.

До функцій юридичної етики слід віднести: констатаційно-пояснюючу, прогнозуючу, формуючу.

Констатаційно-пояснююча функція полягає у виявленні закономірностей існування та розвитку професійно-етичних явищ, моральних, та правових категорій, властивих юридичним органам. Тільки розкривши ці закономірності, можна пояснити їх виникнення. На основі вивчення закономірностей здійснюється опис явищ; моральних та правових норм чинного законодавства, діяльності структур відповідних міністерств. Усе це складає основу професійної етики як науки.

Так, українська юридична служба успадкувала від колишньої адміністративно-командної системи таке явище, як професійна деформація. Свого часу вважалося в основному, що вона відсутня. Проте професійна деформація існувала в різних ланках, навіть на вищих сходинках структурної ієрархії.

Тому вихід із становища вбачається у духовному оздоровленні нашого суспільства і ретельному, конкурсному доборі кадрів на юридичну роботу.

Прогнозуюча функція забезпечує розкриття тенденцій розвитку морально-правових явищ. У період будівництва правової держави вона стоїть на сторожі гуманізації права, пропонує формувати право на моральній основі, з дедалі більшим урахуванням моральних відносин, що виникають у суспільстві.

Неоціненна роль формуючої функції у юридичній етині. Вона надає формам та методам роботи з юридичними кадрами морально-правового змісту, сприяє підвищенню рівня професійно] етики, упереджує професійну деформацію, не допускає бюрократизму у роботі.

Отже, теорія професійної етики юриста досліджує і узагальнює ряд положень, зокрема, позитивну практику, тобто практику належної ефективної реалізації вимог професійної моралі; практику ефективного формування моральності; дисциплінарно-процесуальну; факти порушення норм професійної моралі; практику формування рівня соціальної культури юриста, його духовного рівня. Вона є активною силою у житті суспільства, покликана і здатна виконувати важливі прикладні завдання, які стоять перед юристами України.

Практика професійної етики юриста міститься у реальних службових та позаслужбових діях. Її регулюються законодавством, відомчими нормативними документами, обітницею тощо. Однак є необхідність створення спеціального професійно-етичного кодексу з метою формування належної професійної поведінки юриста.

Значна роль належить у цьому процесі юридичній деонтології як ядру розвиненої професійної етики правника.

*****

Лекція 2. Професійна діяльність юриста.

1. Юридична діяльність як різновид соціальної діяльності, її ознаки і види.

Соціальна діяльність – спосіб організації та існування соціального організму, що означає перетворення і споживання ресурсів оточуючого світу для задоволення життєвих потреб та інтересів соціальних суб'єктів.

Правнича етика виробляє загальні норми для всіх юристів і для всіх випадків юридичної практики. Тому ряд принципів та функцій цієї науки мають декларативний характер. Крім того, професійна етика — це наука про професійну мораль, що є зовнішньою оболонкою деонтології, а деонтологія — серцевина професійної етики, її душа, тобто професійна етика є зовнішнім виявом деонтології. З одного боку можна сказати, що деонтологія, є розділом професійної етики. З іншого — лише вступом до професійної етики, до спеціальності. Насправді це — самостійні, хоча міцно пов'язані науки. Адже професійна етика є однією із можливостей формування деонтології. Хоча і деонтологічні норми безпосередньо впливають на формування норм професійної етики. Професійна етика є основним джерелом деонтологічних норм. Крім того, деонтологічні норми проявляються раніше від норм професійної етики, передують їм (інколи на долі секунди). Можна сказати, що юридична деонтологія — це наслідок діяльності професійної етики та інших соціальних норм.

Отже, зміст юридичної деонтології полягає в тому, що вона є одним із способів формування нормативних обов'язків самою для себе. Тобто юридична деонтологія на відміну від професійної етики не розробляє для людини готових норм, вона спонукає особу сформулювати свою норму, і що характерно - для кожного випадку іншу.

Практично двох однакових деонтологічних норм не буває, вони не можуть бути ідентичними для всіх. Деонтологічна норма формується у кожному конкретному випадку для себе. Це норма для однієї людини і тільки вданому випадку. Інша людина, яка потрапить в аналогічну ситуацію, сформує для себе іншу, свою норму.

Деонтологія — це внутрішній імператив обов'язку, сформований людиною самою для себе під впливом нормативних чинників (соціальних норм) і конкретних обставин, у які вона потрапила. Це конкретний обов'язок для людини (за велінням душі та волі), обов'язок разовий.

Предметом юридичної деонтології є особа, юрист, норми його професійної поведінки. Цей предмет можна умовно зобразити формулою: право — юрист — норма — дія (практика). Дослідження цієї науки спрямовані на розвиток правосвідомості юриста, його правового почуття, покликання, сумління та веління серця.

Як і кожна наука, юридична деонтологія теж має складові елементи (компоненти). Компоненти юридичної деонтології практично співпадають із компонентами професійної етики юриста, хоча виконують різні функції: для деонтології — внутрішню, для етики — зовнішню. Для зручності їх доцільно згрупувати у спеціальні блоки (хоча такс групування є досить умовним). Зокрема:

Професійна спрямованість: окремі аспекти професійної культури, правової культури, інформаційної культури, державної (конституційної) культури, економічної культури, акторської культури, фізичної культури, бойової культури. Останні дві є обов'язковими компонентами для працівників органів внутрішніх справ, для інших юристів — другорядними,

Психологічні особливості: окремі аспекти психологічної культури, педагогічної культури, інтелектуальної культури, емоційної культури, внутрішньої культури.

Духовні аспекти: окремі аспекти духовної культури, політичної культури, дипломатичної культури, національної культури, наукової (творчої) культури, управлінської (організаційної) культури.

Моральне обґрунтування: окремі аспекти моральної культури, естетичної культури, зовнішньої культури, особистої (побутової) культури, а також службовий етикет, етикет ненасильства та юридичне милосердя.

Слід зауважити, що одні структурні елементи кожного компонента професійної етики юриста для юридичної деонтології «спрацьовують» миттєво, оскільки вони є основними, а інші створюють відповідні передумови, готують основу для вироблення норм. Тобто не всі структурні елементи кожного компонента правничої етики належать до юридичної деонтології і навпаки, юридична деонтологія, крім згаданих, ще складається зі своїх специфічних структурних елементів кожного виду культури, які до правничої етики мають лише дотичне підношення.

Крім того, одні компоненти "юридичної деонтології" є осі іонними для одних юристів, а для інших — інші. Це залежить від спеціалізації, від напряму юридичної діяльності. Щодо студентів вищого навчального закладу, то компоненти юридичної деонтології спрямовані на вироблення готовності до практичної роботи, на вивчення позитивної та негативної практики діяльності юристів. Звичайно, для нього потрібен спеціалізований збірник типових практичних ситуацій, якого, на жаль, на сьогодні немає.

2. Професія і кваліфікація юриста.

Професія юриста – широка сфера трудової діяльності, яка вимагає належного рівня юридичних знань, вмінь, навичок (відповідно до державних стандартів), а також професійно-правового мислення, загальних особистих і професійних рис характеру, необхідних для якісного виконання юридичної роботи.

Юридична деонтологія ґрунтується на відповідних принципах. Ці принципи (зокрема гуманність, справедливість, милосердя тощо) співпадають в основному з принципами професійної етики юриста. Але є і свої власні принципи.

Так, основним принципом юридичної деонтології є нормативність. Це означає, що кожен професійний крок юриста підпорядкований певним нормам. Але це не обов'язково мають бути правові норми, які б регулювали всю життєдіяльність особи. Та це й не потрібно. Мова йде про загальноприйняті моральні норми, і особливо власні норми юриста, які він виробив під впливом різних чинників.

Принцип самостійності полягає в тому, що теоретичні положення юридичної деонтології стосуються кожної особи зокрема. Юрист самостійно формує свою поведінку, яка спрямована на підвищення ефективності правоохоронної діяльності щодо громадян і суспільства в цілому. Також самостійно виробляє у себе почуття внутрішнього імперативу службового обов'язку за велінням серця та покликанням сумління.

Що стосується принципу індивідуальності, то слід наголосити, що деонтологічна норма для кожного юриста — це його особиста норма. Її не може використати інший юрист. Якщо така спроба і буде, то тоді, хоча б частково, але настануть зміни у самій нормі, і вона вже не характеризуватиметься індивідуальністю. Для будь-якого іншого юриста, який потрапить в аналогічну ситуацію, деонтологічна норма буде вже іншою.

Із принципом неповторності юрист зустрічається часто. Практика підтверджує, що в житті різні люди навіть у подібних ситуаціях чинять по-різному. На перший погляд, дії двох юристів видаються ідентичними, але певні відмінності все ж існують. Недарма кажуть, що немає навіть подібних двох крапель води, не кажучи вже про норми поведінки чи рівень усвідомлення службового обов'язку.

Унікальним принципом юридичної деонтології є нестандартність. Суть цього принципу полягає в тому, що деонтологічні норми розраховані не на взірцеві, ідеальні ситуації, а на несподівані, неподібні, нестандартні. Деонтологічні норми мають найбільшу

цінність саме у нестандартних умовах, коли практично не можливо застосувати шаблонний підхід, що доволі часто трапляється в юридичній практиці.

Моментальність характеризує високий ступінь кмітливості юриста, його здатності швидко і безпомилково приймати обгрунтоване правильне рішення. Таке мистецтво вирішення юридичних справ формують деонтологічні норми

Дуже близьким за змістом до принципу моментальності і є принцип передбаченості. Адже у багатьох випадках для юриста не запрограмовані. Виникають ситуації, то яких юрист не готовий. Тому деонтологічні норми розраховані на такі явища і скеровують юриста на відповідні правомірні дії.

Головне у професійній діяльності юриста — вчасно прийняти оптимальне рішення. Цьому сприяє такий принцип юридичної деонтології, як своєчасність. «Сире» рішення або невелике запізнення істотно впливають на кінцевий результат або на ефективність роботи. Своєчасність забезпечується добре розвинутою інтуїцією внутрішнім переконанням і навіть певним професійним ризиком.

Юридична деонтологія характеризується ще й таким принципом, як практичність. Саме на практиці, а не під час теоретичних занять, формує кожен юрист норми епосі поведінки. Теорія норм поведінки юриста може передбачати його дії, але не деталізувати їх. У конкретних випадках дії особи значно деталізуються, що фактично не має аналогів.

Зрозуміло, то важливим для юридичної деонтології є принцип конкретності. Мова йде про конкретне рішення юриста, про конкретний внутрішній імператив службового обов'язку. Загальні рішення не характеризують особу юриста як професіонала, хоча вони можуть мати конфіденційний, тимчасовий характер. У підсумку юрист повинен прийняти рішення щодо себе чи своїх дій.

Безсумнівно, нищепанелені принципи юридичної деонтології об'єднують такий принцип, як законність. Справа в тому, що формування юристом своїх власних норм поведінки має відбуватись під кутом зору дотримання вимог чинного законодавства. Незважаючи на такі особливості, як момен цільність, непередбачуваність, нестандартність, самостійність, юрист повинен діяти згідно із законом. Порушення законності юристом — це проступок або навіть злочин. Деонтологія саме застерігає від будь-якого порушення законності.

Звичайно, кожен принцип діє не окремо, а в певній сукупності, іноді підсилюючи один одного. В деяких правових явищах «спрацьовують» практично всі принципи юридичної теорії голої. У ньому полягає і єдність принципів як необхідна умова дії деонтологічних норм.

Запропонований перелік принципів юридичної деонтології не є вичерпним. Без сумніву, існують також інші принципи. У процесі розвитку українського суспільства та юридичної науки з'являються нові принципи, зокрема ті, які відображають менталітет нашого народу, ідеї державності тощо.

Важливо визначити своєрідні джерела формування внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста або так звані джерела деонтологічних норм

Зрозуміло що такі норми впливають із існуючої теорії професійної етики професійно-етичних кодексів, що є результатом використання духовних, моральних та правових норм. Багато цінного для формування деонтологічних норм можна взяти з принципів та функцій морально-психологічної служби, яка нині набуває поширення в юридичних установах.

Але оскільки деонтологічні норми є нормами, які юрист одноособово виробляє для себе на основі індивідуальної моралі, то потрібно здійснити такий акт, який би спонукав юриста до цього. Думається, що таким актом є урочисте складання присяги, що має давню добру традицію. Зауважимо, що слова «присяга», «клятва», «обіцянка» у багатьох випадках суперечать духовному праву. Тому видається більш доцільним вживати відоме з давнини українське слово «обітниця». Розгляньмо зміст і роль обітниці для юридичної деонтології.

Практично всі спеціалісти у галузі права та представники деяких інших професій (наприклад, лікарі), наймаючись на роботу, складають відповідну обітницю. Під обітницею розуміють офіційну й урочисту обіцянку щодо належного виконання службового обов'язку.

Для юристів обітниця потрібна для вироблення свідомої відповідальності перед народом і державою у боротьбі за зміцнення правопорядку. Це своєрідна добровільна згода чесно служити

народові, це також перевірка н.і вірність обраній професії. Крім того, обітниця надихає на формування внутрішнього особистого (індивідуального) правового і морального почуттів. Ці почуття мають зовнішній вияв у вигляді самодисципліни та самоконтролю.

Моральний самоконтроль, який полягає у здатності самостійно регулювати та спрямовувати свою поведінку залежить від вимогливості юриста до себе, самокритичності, а також рівня свідомості, духовного розвитку та моральної культури особистості. Тому складання обітниці проводиться не у перший день праці, а після певної ан.іпанп, осмислення спою призначення, здачі заніми

Чинне законодавство не передбачає санкції за порушенням обітниці працівником міліції. Це пояснюється тим, що обітниця є основним індивідуально-моральним «шконом», основною моральною нормою для особи, нкп склала цю обітницю. Тобто обітниця є джерелом де-опіііогічних норм юриста. Адже усвідомивши свою внутрішню відповідальність перед суспільством, правоохоронець виробляє власні моральні норми на основі піннішіі Ці вироблені норми є його особистим здобутком, і пін несе персонапьну відповідальність за привселюдно дану обіцянку. Це його авторитет серед народу та колег по службі.

3. Тенденції розвитку юридичної діяльності.

Правові та моральні норми у взаємодії складають сутність юридичної деонтології. Вони виконують певну специфічну роль. Саме у зв'язку з реальним, нормативним змістом юридичної деонтології виникають своєрідні функції цієї науки. До таких функцій належать; формування у юриста внутрішнього імперативу службового обов'язку; вироблення у нього професійної правомірної поведінки; сприяння вибору юристом справедливого рішення; вироблення у юриста норм мистецтва спілкування, виховання у працівників почуття юридичної та моральної відповідальності, конкретизація правосвідомості юристів; підвищення рівня правового почуття у працівників правоохоронних органів; утвердження національного духу українського права; забезпечення панування права; виховання у юристів поваги до права; обґрунтування індивідуальною регулювання професійних дій юрїм і ш, ииролення у працівників юридичної саморегуляції, юридичної репутації, юридичного самоутвердження і юридичної оцінки; створення необхідних передумов функціонування української національно-правової теорії, і ирияння формуванню цивілізованого правопорядку и Україні.

Розглядаючи функції юридичної деонтології, слід терпуги особливу увагу на ті, які недостатньо або зовсім не висиплені у спеціальній літературі.

Так, складним поняттям є внутрішній імператив службового обов'язку юриста. Адже тут мова йде про розмежування змісту двох різних понять того, що у російській мові позначають словом «долг», і поняття «обов'язок». «Долг» — це категорія етики, моральні обов'язки людини, які виконуються зі спонукань сумління.

Під обов'язком розуміють те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління. Синонімом слова «обов'язок» є слово «повинність». Повинність — це обов'язок, який мусять виконувати всі громадяни для задоволення державних або місцевих громадських потреб. Тобто в усіх випадках мова йде про певний обсяг роботи осіб відповідних звань, посад тощо. Тому доцільно розглядати обов'язок як зовнішній та внутрішній імператив (наказ) Зовнішній імператив обов'язку виробляє для конкретного юриста інша особа, держава чи різні організації. Це своєрідна повинність, яку незалежно від своєї волі зобов'язаний виконувати юрист. Існують різновиди обов'язку: державний, трудовий, професійний, юридичний, моральний та ін. Ми зосереджуємо увагу на службовому обов'язку. Для юриста — це система обов'язкових, самостійних і правових дій у різних соціальних явищах, пов'язаних із моральною і великою внутрішньою потребою служіння суспільству. Саме під зовнішнім імперативом службового обов'язку слід розуміти службовий обов'язок взагалі (і навпаки)

Внутрішній імператив службового обов'язку — це той самий службовий «долг», хоча вислів цей досить умовний і не зовсім вдалий (подібно до морального імперативу Канта). Зміст

внутрішнього імперативу службового обов'язку полягає в тому, ідо він є свідомим, мотивованим чинником реальної поведінки юриста, його певною позицією та добровільно прийнятим рішенням. Тобто цей імператив є внутрішнім, особисто виробленим «законом» для юриста. Цей «закон» діє залежно від ситуації. Під впливом добровільно накладеного на себе імперативу юрист сам себе примушує діяти, проявляти свої особисті якості (зокрема, людяність), а також демонструвати свободу розумної волі, веління серця, покликання сумління тощо.

Отже, між внутрішнім і зовнішнім імперативами службового обов'язку загалом є як спільні, так і відмінні риси. Але перше поняття для юридичної діяльності є ціннішим, оскільки юрист усвідомлює свої вчинки, які мають цільову спрямованість. Якщо зовнішній імператив службового обов'язку розрахований на певну імпульсивність юриста, то внутрішній — на систематичність. Зовнішній імператив можна передбачити, а внутрішній — ні, бо він не розрахований на повторюваність однотипних випадків. Зовнішній імператив службового обов'язку є також державним імперативом, тому він захищає, перш за все, інтереси держави, а внутрішній — власний імператив — захищає інтереси окремих громадян, що має більшу цінність. Характерною відмінністю є те, що внутрішній імператив службового обов'язку юрист не тільки усвідомлює, а ще й виконує, що службовому обов'язку невластиво. Зовнішній імператив обов'язку можна виконувати і не замислюючись, а внутрішній — ні.

Важливо зауважити, що внутрішній імператив службового обов'язку не регулюється жодним нормативним документом, оскільки він не підвладний нормам. Але це не означає, що внутрішній імператив не несе відповідальності за дії. Хоча юрист чинить за велінням серця, але дії його можуть суперечити законові. Це саме стосується і наслідків дій. Тому вданому випадку можливі всі види відповідальності, незважаючи на те, що в якійсь ситуації мав би «спрацювати» тільки внутрішній імператив обов'язку, а не зовнішній. Тобто внутрішній імператив має свою межу, перехід за рамки якої карається законом. Це один із видів порушення юристом законності, де зусилля юриста спрямовані не на якийсь розрахунок, власну вигоду чи користь, а на загальне благо, інколи для торжества справедливості.

Зрозуміти глибинний зміст внутрішнього імперативу службового обов'язку допомагають його складові елементи. Сюди, перш за все, слід віднести: правовий прагматизм, моральні цінності, інтелектуально-вольове зупини, позитивний фанатизм та сумління.

Ін'юмо, що внутрішній імператив службового обов'язку юриста керується певними принципами, серед яких: логічність, вірність ідеї, обов'язковість, спонукання, пезапрограмованість (непланованість), внутрішнє переконання, інтуїція та ін. Юрист, який діє за цими та іншими принципами внутрішнього імперативу, ніби дає собі слово чинити саме так, а не інакше, що викликає і либоку повагу до особи юриста, підкреслює його людяність.

Внутрішній імператив службового обов'язку юриста виконує в свою чергу певні функції. В основному вони співпадають із функціями юридичної деонтології і полягають у виробленні соціального регулятора для юриста та спрямованості на активний захист моральних і правових принципів суспільства. Це означає, що внутрішній імператив є не тільки особистосним почуттям, але і законною вимогою членів суспільства щодо юриста.

На внутрішній імператив службового обов'язку юриста впливає багато чинників: юридична та загальна соціалізація, правові та моральні норми; принципи суспільства; державний, а також професійний, юридичний, службовий, трудовий, громадський, моральний обов'язки, обітниця. Найбільшу користь у формуванні внутрішнього імперативу дають загальнолюдські цінності, які увібрав у себе юрист.

Юридична деонтологія виконує функцію обов'язкового формування у юриста внутрішнього імперативу службового обов'язку. Без цієї функції пропала б уся цінність юридичної науки, оскільки внутрішній імператив відповідає на важливе питання: в ім'я чого і чому юристові потрібно діяти належним чином. Хоча внутрішній імператив — це одночасно і моральна, і правова категорія, але більше він тяжіє до моралі. А мораль цінніша від права і пов'язана з внутрішніми переконаннями та поглядами юриста. Тому юридична деонтологія виробляє вольовий характер внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста, у дечому — закон суспільного життя та долю українського народу. Для юриста внутрішній імператив є

громадянським патріотичним обов'язком, проявом милосердя та ненасильства у службовій діяльності.

Важливою функцією юридичної деонтології є підвищення рівня правового почуття у юристів. Взагалі, почуття — це особливий вид емоційних переживань, які мають чітко виражений предметний характер та належну стійкість. Тобто право, закон, сприймається юристом на емоційній основі, і почуття -- це наслідок комплексного емоційного сприйняття Іншого шляху до свідомості (в т.ч. правосвідомості) юриста немає. Тому тут доречно вести мову про культуру почуттів, емоційну культуру. Емоційна культура складається зі стриманості, самоволодіння та самоконтролю. Вона проявляється в основному під час вибору рішення. Тобто правові почуття юриста проявляються у здатності усвідомлювати явита, переживати за наслідки, розуміти людей. Почуття пов'язані з уявленням його про певний об'єкт. Зміст цього уявлення і визначає правові почуття юриста.

4. Міжнародні стандарти професійної діяльності юриста.

Стандарт професійної діяльності юристів – це закріплена у НПА та інших актах сукупність вимог.

Правові почуття юриста слід розглядати у двох аспектах: емоційно-правовому і власного обов'язку (внутрішній імператив службового обов'язку). Емоційно-правовий аспект складається із емоцій, ідей, знання права, законності, почуття вини, співпереживання, осуду чи розкаяння. Другий аспект правових почуттів — це почуття власного обов'язку (внутрішній імператив службового обов'язку), своєї індивідуальної професійної відповідальності та прагнення до встановлення істини і справедливості. Обидва аспекти спрямовані на вироблення уміння проникнути у внутрішній світ людини, на знаходження найбільш ефективних методів юридичної діяльності у кожному конкретному випадку. Тобто правове почуття забезпечує створення такої атмосфери, в якій юрист міг би встановити істинність правового явища, оскільки право безсиле без відображення у свідомості юриста його ставлення до дійсності, яке обумовлене дією права. Це забезпечує правові почуття службової особи. Без них неможливо вести боротьбу за справедливість, тому що для юриста властиво психологічне ставлення, психонастроєність щодо правових явищ.

Фактично юрист діє не стільки в межах закону чи його припису, скільки в межах сприйняття закону через почуття. Звичайно, почуття — суто індивідуальне, воно націлює поведінку юриста на ту частину припису закону, яку сприймають його почуття. Здебільшого це та частина припису, що викликає певну зацікавленість, потребу тощо. Та частина і виконується, а все інше у законі може залишитися поза увагою юриста. Тому ніколи юрист не виконує закон повністю. В цьому полягає індивідуальність правових дій (і відповідальність за них кожної конкретної особи, юриста в тому числі. Для не-нікоііуваііі частий приписів характерний дух права, який шипіли на поведінку юриста, орієнтує його на правомірність.

На основі вищесказаного можна зробити висновок, що складовими елементами правового почуття юриста є почути законності, власного обов'язку, милосердя, інтелектуальні почуття, культура оволодіння технікою юрспируденції, культура юридичного мислення, правова нормативна культура, почуття світоглядності та ін.

Існують і специфічні принципи правового почуття юриста. Це, перш за все, індивідуальність, зацікавленість, емоційність, відповідальність, стійкість, дух права тощо.

Правові почуття юриста пов'язані з іншими правовими категоріями. Зокрема, це стосується правосвідомості, що містить сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій, компетенцій та приписів права. Зрозуміло, що правові почуття є складовим елементом правосвідомості юриста, як і будь-якої іншої особи, підсвідомим проявом правової психології.

На формування правового почуття юриста впливають: ерудиція, рівень соціалізації, вольові якості, творче мислення, впевненість у собі (твердість духу), комунікабельність, розсудливість, наполегливість, уміння керуватися здоровим глуздом тощо. Основний критерій правового почуття — прийняття юристом правильних рішень у конкретній ситуації. Як бачимо, правові почуття юриста проходять довгий шлях синтезу у процесі професійної діяльності, набуття певного досвіду практичної роботи і теоретичних знань.

*****

Лекція 3. Основні засади юридичної освіти в Україні

1. Юридична просвіта і початкова юридична освіта.

Для юридичної деонтології важливо з'ясувати поняття духу права, який виявляється в законах та різних нормативних документах. Адже право творять юристи, члени суспільства, що є відображенням величі духу народу. Звідси можна зробити висновок, що дух права — іде внутрішній вияв законів, їх структура та досконала сила регулювання суспільних відносин. Тобто дух права відображає зміст законів, а правові почуття юриста спрямовані, перш за все, на сприйняття духу законів і права в цілому. Звідси виникає необхідність розмежувати поняття духу права і духу законів.

Звичайно, з одного боку дух права складається із духу законів. Але тут є кілька застережень. Зокрема, не кожен закон заслугопує на всенародне схвалення, на корисність та цінність. І йому в деяких його приписах, а інколи в цілому законі відсутній здоровий дух. Також, крім законів, дух права формує сам рівень моральності суспільства, оскільки закони приймаються постійно і, як правило, цілковито нові, що не дає можливості стверджувати про вичерпність законів щодо конкретного моменту. Тобто і правотворчіть завжди відстає від моралстворення, що на практиці відображається стійкою відсутністю норм правового регулювання суспільних відносин. Та, зрештою, з розпитком суспільства завжди з'являються нові прецеденти, що вимагають появи нових правових норм.

Існує істотна різниця між духом закону і «буквою закону». Так, буква закону відображає обов'язковий припік поведінки особи, незважаючи на її внутрішню реакцію, і дух закону спрямований на відображення ідей законодавця. Тобто дух закону є значно складнішим від букви закону, хоча вони одне одного доповнюють. У цьому духу закону виражає історично зумовлену мету, яку нікому не вдалося досягти. Висупереч духу права часто приймаються відомчі нормативні акти спрямовані на суб'єктивне тлумачення закону. У такому випадку дотримуються букви нікому, а дух права змінюють або взагалі ігнорують. Тому деонтологічні норми, які особа виробляє для себе, сформовані так, що правомірна поведінка юриста орієнтована на дотримання не стільки букви закону, скільки духу права. Цей момент зафіксувати у чинному законодавстві, відобразити на письмі дуже важко. Здебільшого поведінка юриста скеровується на дотримання лише букви закону, що не зовсім справедливо.

Отже, право існує для того, щоб встановлювати відповідні межі поведінки для членів суспільства. Але дія права забезпечується відповідними інститутами, які покликана реалізувати його норми на практиці. У випадку нестворення таких інститутів право втрачає цінність, але діяти не перестає. Річ у тім, що дію права забезпечує його ідея, дух. Це саме стосується і того моменту, коли вказані інститути ліквідовані. Тут знову ж таки дух права продовжує діяти. Існує ще й третій випадок, коли раніше прийняті закони ліквідовані, але дух цих законів продовжує діяти. Це не почуття страху чи боязні (хоча і таке буває, але нетривалий період), а глибока повага до права, норми якого схвалило суспільство, оскільки вони відображають інтереси більшості, особливо найнижчих верств населення. У такому випадку говорять про національний дух права.

Національний дух права розкривають історико-юридичні факти. У них відображаються історичні традиції та національні звичаї, психологічні властивості характеру нації, особливості її потреб та інтересів, умови та можливості життя. Адже право — це продукт людської цивілізації, її надбання. Воно виражає загальнолюдські інтереси, національні ідеї, є унікальним, неповторним витвором людського розуму, одним із знарядь забезпечення соціальної справедливості, прав та інтересів людини. Через право практично виражаються національні, загальнолюдські цінності і особливо національна мораль. Це все сприяє формуванню національного духу права. Тому без знання історії національного духу формувати новітнє право неможливо. Лише окремі особи прагнуть обходитися без знання історії, що є їхньою великою помилкою, історія правильно визначає шляхи майбутнього і гарантує неповторюваність помилок, що потрібно враховувати у законотворчому процесі,

який триває в Україні. Адже новітнє українське право покликане виражати рівень загальної правової культури українського народу, бути інструментом духовного оздоровлення.

У чому ж цінність національного духу українського права? Звичайно, її потрібно шукати у витоках. Так, вигідне геополітичне становище України-Русі сприяло високому рівню організованості. Відносини з Візантією, Римською імперією, із скандинавськими та багатьма іншими державами сприяли утвердженню демократичності внутрішніх суспільних відносин, терпимості, толерантності, високої правової та політичної культури, запровадження писаного права тощо. Тобто стародавнє київське право почало творити міцну правову традицію.

На розвиток права Київської Русі позитивно вплинуло прийняття християнства, правові ідеї Візантійської держави, проникнення біблійних правових норм, рецепція світського та церковного візантійського права. Міцність українського права передусім полягає в тому, що воно побудоване на звичаєвому (було витворено значну кількість норм народного звичаєвого права) та церковному праві. Зокрема, значну роль відігравали церковні суди. Вони схвалювали родинне право, сприяли виборам священиків, ігуменів та митрополитів. Тобто полі-тико-правовий устрій Київської Русі був на той час зразком для інших держав, оскільки панував високороз-винутий національний дух, одвічне і природне прагнення українцями миру. Ментальність формувалася під впливом компонентів правових культур багатьох держав, особливо західних. Тому в Україні завжди переважала система саме західноєвропейських (а не азійських) цінностей. Таким чином, українське право за походженням і західне, але збагачувалося й азійськими компонентами. В основному воно розвивалося на Західній Україні під потужним впливом європейської правової культури, і тому український народ є народом західної культури. Український дух права є ширшим від усіх інших, оскільки основа правових норм полягає в прагненні до індивідуальної свободи і рівноправності, зростанні інтересу до права, а національний дух українського права завжди виділяється своєю неповторністю, оригінальністю та самобутністю.

Отже, національний дух українського права не вбирає у себе розумовий потенціал лише української нації, і використовує традиції, кращі способи та методи правового регулювання інших-народів. При цьому важливо, ніби надбання інших націй знайшли своє визнання, практичне застосування у нашій правовій системі. Тому національний дух українського права — це внутрішній вираз права в контексті історичного розвитку та формування культурних та правових надбань цивілізованих держав.

Варто зауважити, що в українському праві зберігається історична наступність та спадковість, що пов'язано з розвитком нашої державності. Першими зразками українського національного права є, звичайно, збірники чинного законодавства Київської держави: «Руська Правда», Устав Володимира Мономаха, Устав (Статут) Ярослава Мудрого та міжнародні договори Русі і Візантії. «Руська Правда» була першою збіркою писаних законів, що ґрунтувалися на звичаєвому праві. Тому в цьому збірнику і на сьогодні зберігається важливий для нас правотворчий дух українського народу. Зокрема, у «Руській Правді» не передбачено смертної кари, тілесних покарань, тюремних ув'язнень тощо, незважаючи на те, що в той час у Західній Європі широко використовувались тортури. Фактично «Руська Правда» є збірником найгуманніших законів українського народу, засобом утвердження української нації. Тому відродження і використання політичних, моральних, культурних, національних, загальнолюдських цінностей, закладених у «Руській Правді», дасть можливість оздоровити українську націю, створити українську національно-правову еліту, яка виведе нашу державу на гідне місце у європейській спільноті.

Основа національного права складають також такі твори як «Повчання Володимира Мономаха», «Слово о полку Ігоревім», «Слово про Закон і Благодать» Іларіона, а також правові та політичні погляди київських та галицько-волинських князів, християнських мислителів. Правотворчі традиції Київської Русі підхопила Галицько-Волинська Русь, а потім Литовсько-Українська держава. Це сприяло розвитку нового українського права. Відомо, що принципи українського права широко використовували литовські князі. Тому Литовський статут вважається українським національним кодексом.

Значний внесок у формування національного духу права зробила українська козацька держава, оскільки втрата власної державності і визвольна війна 1648—1654 рр. відродили давнє козацьке право, яке вже існувало, і почали розвивати нове. В устрої козацької держави було багато принципів давнього державного устрою Київської держави. Лле «Березневі статті» Б. Хмельницького, «Вивід прав України» (як перший український міжнародно-правовий документ), конституція (угода) Пилипа Орлика, кодекс українського права «Права, за якими судиться малоросійський народ», «Історія Русів» та інші важливі документи відображали українську національно-правову ідею, стали своєрідною духовною субстанцією, мобілізували духовно-моральні сили усїєї української нації, піднесли життєдіяльність національного духу права.

Звичаї, більшість яких побутувала на Запорізькій Січі, склали «козацьке право». Крім цього, джерелом звичаєвого права запорожців були трансформовані норми давньоруського права, а також запозичені традиції та правові норми сусідніх народів. Звичаєве право запорожців — це приклад ранньої стадії формування правових норм.. Мета покарання полягає в основному у відшкодуванні збитків, хоча були і жорстокі, покарання, які в той час використовували турки.

Епоха козацтва характеризувалася доволі високою правовою культурою. Демократичні вибори гетьмана, сприйняття лідера, як першого серед рівних громадян, парламентський устрій конституції Пилипа Орлика та. інші чинники підтверджують, що український народ не буй схильний до монархічної влади Державні питання вирішувалися колегіально А це важлива основа національного духу українського права.

Не слід забувати про позитивний вплив магдебурзького права та ухвал польсько-литовського сейму на формування нового українського законодавства. Вони дали змогу зміцнювати основні правові ідеї України.

2. Типи і структура організацій здобуття юридичної освіти професійного рівня.

Вагомий внесок у розпиток юридичної деонтології робить така функція, як забезпечення панування права, що має велику юридичну силу. Право — це універсальний витвір людського розуму, інструмент духовного оздоровлення суспільства, частина культури народу. Воно утримує суспільство від хаосу і безладдя, об'єднує людей, створює правові відносини та суспільні зв'язки і може існувати без держави. Оскільки право є моральною суспільною силою, то поза ним не перебуває жодна особа. Принципи права обмежують людину і позбавляють її певної свободи, здебільшого свободи тіла, а не душі. Право — це також правда, яка не завжди ототожнюється з державою. Держава гине, коли право не діє. Адже завдяки правовим нормам громадяни беруть участь у вирішенні загальнодержавних справ, здійснюють державне та місцеве самоврядування, мобілізують духовно-моральні сили усїєї нації.

У суспільстві існує певна ієрархія норм, у якій підза-конні акти, відомчі нормативні документи підпорядковані відповідним законам. А закон — це зовнішній вияв права як системи норм. Тому доцільно розмежувати такі поняття, як верховенство закону, всесилля закону, панування закону, верховенство права, всесилля права та панування права. Слід зазначити, що закон не повинен бути під чиєюсь владою, він має відповідати суспільним вимогам. Але закон може містити у собі суперечливі, навіть шкідливі норми, оскільки народ сам мусить пропонувати суспільству ідеальні норми. Це означає, що верховенство закону не завжди виправдане, хоча таке верховенство може виникнути з моменту прийняття закону Поряд з верховенством закону існує верховенство людини, державного апарату, а це не завжди доцільно. Що стосується всесилля закону, то воно може бути тимчасовим явищем, розрахованим на певний період, при умові, що такого всесилля потребує конкретна ситуація в суспільстві. Постійного всесилля закону не буває.

Панування закону частіше зустрічається в демократичному суспільстві. Здебільшого діють лише окремі Чий тини іікону через те, що його деякі положення не виконуються.

Наприклад, не стосується законів України про міліцію, про мову та ін. Рідко який закон виконується повністю, що не відповідає умовам панування.

Всесилля права теж не відповідає дійсності, бо воно не всесильне. В окремих випадках більшу силу мають мораль, звичаї чи інші соціальні норми. Верховенство права — це один із принципів держави. До верховенстві права повинні прагнути всі члени суспільства. Але окремі регіони, здебільшого віддалені від великих міст населені пункти, майже не відчувають верховенства праві воші використовують у своїй житті діяльності вплив ріпних соціальних норм, звичаїв тощо.

Зміст напуваний права полягає втому, що право має домінуючу позицію порівняно з державою. Це гарант прав, свобод і законних інтересів громадян. Панування права означає, що право не може бути залежним від по-іітичних сил та ідеології. Воно втілене у звичаєвому іфпні, реально існуючих стосунках, не залежить від ста-іі. суспільного становища, національності тощо. У пануванні права значну роль відіграє моральна сила, яка не може бути утворена державою. Моральна сила права ВІща, ніж сила держави. Пануванню права передує панування національної моралі, загальнолюдських цінностей у регулюванні суспільних відносин, воно обумовлене природно-історичними правами людини і опирається на моральні засади суспільства. Для утвердження панування права потрібен час, але завдяки цьому людина впевнена у завтрашньому дні. Незважаючи на те, що держава обмежена правом, яке сама приймає, вона ще й відповідає за панування права в суспільстві.

Існування права має певні передумови. Сюди можна віднести: визнання державою та її органами пріоритету права, підпорядкування владних еруктур праву, наявність високої правової культури посадових осіб (у т.ч. юристів), високопрофесійна діяльність юристів, додержання державою основних прав людини, наявність чіткого законодавства, злагоджені дії кожної з трьох гілок влади: законодавчої, судової та виконавчої, — налагоджений високий контроль за пануванням права з боку Конституційного Суду, прокуратури, адвокатури, суду і громадськості. Це означає, що держава наближена до правової держави, оскільки абсолютне, повне панування права можливе лише у такій державі, а не в тоталітарній.

Вказаних передумов, існують ще й специфічні ознаки панування права. Це, зокрема, висока правова культура, правосвідомість і законослухняність громадян; повага до права усіх членів суспільства; регулювання відносин у всіх сферах; видання законів, які не суперечать інтересам суспільства; забезпечення виконання правових норм не стільки державним примусом, скільки переконаннями; відсутність верховенства людини чи ідеології над правом, сприяння держави відкритому доступу людини до здійснення і реалізації її основних прав; високий рівень законності.

Право як волевиявлення держави і як права людини панує у трьох сферах; повсякденному житті громадян, у державних апаратах і в міжнародній діяльності. Це ознака правової держави, завдяки чому утверджуються ідеї добра та справедливості.

вичайно, панування права базується на певних принципах. Серед них: корисність, забезпечення інтересів загального блага, позитивні погляди на закон, загальнообов'язкова сила, незалежність від дій окремих осіб, принцип «дозволено все, що не заборонено законом».

До функцій панування права належать: забезпечення існування правової держави, захист загальнолюдських цінностей та інтересів, турбота про громадян, регуляція державного примусу, розподіл прав і обов'язків, об'єднання української нації, створення правовідносин та системи суспільних зв'язків, формування правил поведінки, національної системи норм та правосвідомості у громадян.

У цілому основна функція юридичної деонтології — забезпечення панування права — має на меті підготувати юристів до формування держави Україна. Вона дає певну настроєність працювати в такій державі і орієнтувати громадян на її будівництво. Крім того, юристи, які працюють у вищих державних структурах над проектами законів, повинні виробляти свої власні норми діяльності, які сприяли б пануванню права в Українській державі.

Велику роль у юридичній деонтології відіграє така її функція, як створення передумов функціонування української національно-правової теорії. Першою у світовій науці з'явилася німецька національно-правова теорія. Для українського народу вона була реальним фунтом Мві і творення світі о національного права. А воно в свою Чсріу і іачі) основою української національно-правової теорії 1.1 іюлиико правової доктрини, яка відповідає національному духові народу, підкреслює національну рису правової системи, утверджує право української нації.

Національно-правова теорія ґрунтується на звичаєвому праві, яке відтворює специфіку правотворчого процесу н Україні, і визначається як поєднання норм, що виражають соціальну солідарність згуртованого у націю народу. Це продукт української нації (і держави, коли вона Існувала), це виразник правової свідомості народу. Тому Інціонально-правова теорія розкривається через вивчення Історії українського права іа державності.

Інк, кожен політико правовий документ, створений українцями у оудь яку епоху, наголошував на автономії, обмежував вплив імперій. Були спроби створити суто національні законодавчі акти. Наприклад, велику історичну цінність в цьому аспекті має конституція Пилипа Орлика, кодекс «Права, за якими судиться малоросійським народ» та ін. У козацькій гетьманській державі пра-ії. і пумо побудоване на засадах військової демократії, хоча і амо право не було письмово зафіксоване.

Крім того, маґдебурзьке право давало можливість самої і ійиості, незалежності від управління і суду феодалів. створення цензових перешкод у питаннях кадрової політики,

На всіх етапах розвитку українського суспільства національно-правова теорія захитала своє національне право, виробляла власні правові норми. Характерною рисою було утвердження повноважень права не тільки через примус чи насильство, а в основному через силу громадської думки та переконання. При цьому велику роль відігравали християнські моральні норми, які і сьогодні допомагають формувати право (особливо це стосується західного регіону України). Тобто ідеї національ-ної державності були (і повинні бути) поряд з ідеями національного права.

3. Бібліотеки: поняття, види, їх значення для професійного розвитку юриста, залучення до правових цінностей національної та світової культури, науки та освіти.

Бібліотека – інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки.

Цивілізація — це синонім культури і означає певний рівень, ступінь суспільного розвитку й матеріальної культури. Протилежним поняттям цивілізації є варварство, жорстокість, грубість. А правопорядок — це такий спосіб життя громадян, який ґрунтується на правових нормах, коли вимоги держави виконуються незалежно від волі членів суспільства. Проте досягнути правопорядку можна різними способами, зокрема, жорстокістю чи тортурами і цивілізовано: формуванням загальної культури, законслухняності, правосвідомості тощо, що впливає із цілеспрямованого правового виховання громадян.

Існує тісний зв'язок між правопорядком і законністю. Правопорядок — це наслідок законності, її результат. Можна говорити про те, що який рівень законності у держані, такий і спін правопорядку, оскільки правопорядок не ріууі.и під захистом закону та й держави в цілому.

Отже, пивші юианий правопорядок — це результат достатньо високого рівня загальної нормативної культури та правосвідомості громадян, підсумок ефективного правового регулювання правовідносин і їх стабільність, а також надійні юридичні гарантії прав і свобод членів суспільства. Цивілізований правопорядок — це основна цінність народу. Він несумісний із приниженням гіднос-п людини і можливий лише у правовій державі.

Правова держава забезпечує зміцнення саме свідомої дисципліни громадян, виховує повагу до прана, створює умиті для ікірманьного функціонування суспільства з вимірів

пінним ірадицій, шичаїв та культури народу. У і.П.П . 'ир/к.іві основними засобами дотримання високо-і») сіупеия правопорядку є не стільки покарання, скільки переконання, виховання, а також сила, міцність та піі'оритет державної влади, авторитет правосуддя. При ньому важливо прислуховуватись до сумління людини, пірити в неї. Головне у цивілізованому правопорядку — ш іабезпечення охорони прав і свобод громадян, ша- Неоднакове ставлення до них (у тому числі і в державних у гановах), утвердження віри населення у державу та її Органи. Адже у нецивілізбаному суспільстві держава несвідомо спонукає громадян самим знаходити вихід з будь-якого становища, щоб вижити. Тому суспільні відносини регулюються через насильство, розширюється мережа місць позбавлення волі тощо.

За відсутності цивілізованого правопорядку з'являється щонайменше дві крайнощі: тоталітарний режим або організована злочинність, що призводить до національної біди — розкрадання багатства країни, жорстокості злочинів. Неусвідомлення хоча б цих явищ призводить ло хибної думки про те, що причина росту злочинності — у незадовільній роботі правоохоронних органів, а не в механізмі юридичного захисту прав людини в суспільстві чи відсутність умов для правомірної поведінки громадян.

У цілому досягнути ідеального правопорядку неможливо. Але звести до мінімуму скоєння злочинів можна. Основне — піднести рівень життя народу, підвищити його правосвідомість, досягти високого рівня професіоналізму юристів та працівників вищих державних органів. При цьому вся правоохоронна діяльність і нормативна база повинні мати національне підґрунтя, а при врегулюванні різноманітних конфліктів треба використовувати релігійні норми, законслухняність населення, цивілізовані способи співжиття.

Підсумовуючи розгляд цього питання, слід звернути увагу на те, що кінцева мета юридичної деонтології як науки полягає в тому, щоб допомогти юристові виробити такі власні норми поведінки, які допомагали б будувати суспільство, що н ньому напував би цивілізований правопорядок для забезпечення життєдіяльності українського народу.

Доцільно ще раз наголосити, що юридична деонтологія сприяє виробленню індивідуальних норм поведінки. Причому ці норми є як духовними, моральними, так і правовими. Індивідуальні норми можуть відповідати загальноприйнятим або суперечити їм. Зміст і ступінь відхилення індивідуальних норм від інших можуть бути різними залежно від причин та інтенсивності існуючої невідповідності. На вироблення юристом власних норм поведінки впливають також знання юриста (особливо духовні і юридичні), його ерудиція, ступінь інтелекту, психологічний стан, певна ситуація тощо. Проте найбільший вплив мають духовні (релігійні норми).

Духовні норми є основою моральних, правових та інших видів соціальних норм.. Вони є основою духовності. Орієнтують юриста на добро, а не на зло і мають опосередкований вплив на юридичну практику через свідомість людей. Відомо, що дотримання духовних норм — це запорука виконання норм права, адже скоєння гріха призводить до порушення правових норм. Правові і духовні норми виробляють певну систему норм поведінки Хоча деякі духовні норми зафіксовані у праві, проте юристи ними користуються (інколи й несвідомо). Ефективність їх використання полягає в тому, що юрист чинить згідно зі своїми переконаннями, а не зі страху перед законом. Це — вагомий здобуток юриста, крок до цивілі-зованого суспільства, особливо, коди на зло він відповідає добром (звичайно, така дія юриста досить умовна).

Відомо, що духовні норми ще з дитинства виховують особу в межах дотримання встановлених правил поведінки, в покорі законам, владі. Тому вони функціонують і будуть функціонувати у громадській думці. Ця думка спонукає і юристів до гуманності у виконанні службових обов'язків.

У давнину право та релігія були одним цілим. Тому правова та духовна свідомості повинні співпадати, і прамова культура мас будуватись на духовності. Якщо ж ропі, КУХОННИХ норм незначна, то знецінюється право, моралі, і падає духовність, оскільки правові норми регулюють частину суспільних відносин, а духовні — всі відносини, хоча й багато духовних норм трансформувались у законодавство. Відокремлення держави від

церкви зовсім не означає відокремлення права від релігії. Соціальні норми повинні розвиватися па тлі духовних, діяти паралельно, що підкреслює єдність нормативних і не-нормативних правил поведінки. У правовому регулюванні завжди зацікавлена держава, але де держава безсила — там діють інші соціальні норми, зокрема духовні.

Юрист мусить керуватися духовними нормами у своїй діяльності, оскільки, щоб вирішити долю людини, як і потрапила у складну життєву ситуацію, їй потрібно, перш за все, зрозуміти, поставити себе на її місце. Згідно (духовними нормами кожна людину юрист повинен шанувати, поважати її честь та гідність. У правоохоронній роботі погрібно любити і поважати навіть тих, хто не шанує і не поважає себе, оскільки це призводить до єдиних принципів, до виживання. Щоб зрозуміти людину, потрібне юридичне милосердя. І пише тоді громадянин перш пухаючись до слів юриста. Адже від кожного слова юрист може залежати доля людини, її майбутня поведінка. Юрист порушує, наприклад, одну із Заповідей Божих «Не убий» тоді, коли вбиває людину словом, доводить її до відчаю, а інколи й самогубства. Від приниження юристом людини успіху не буде, він позбавить її останнього шансу виправитися, повернутися до нормального життя.

4. Наукова діяльність як умова формування кваліфікації правників найвищого рівня.

Розкриття цього питання передбачає чітке розуміння як мінімум 2-х основних понять за темою. Сутність службового обов'язку не обов'язково ототожнювати з його закономірностями. Точніше, таких закономірностей повинно бути доволі багато. Але у цих закономірностях важливо виділити один аспект службового обов'язку — волю держави чи юридичних інстанцій. Тобто зовнішній імператив службового обов'язку позначається на сутності. На явище можливого обов'язку такого впливу немає. Тут вплив держави та інстанцій може не відповідати сутності службового обов'язку. Іншими словами, за основу сутності службового обов'язку слід брати його внутрішній імператив, який знаходить своє відображення у можливих явищах обов'язку.

Неважко зрозуміти, що сутність службового обов'язку є зовнішнім проявом будь-якого явища, а явище, в свою чергу, виражає зовнішній бік сутності. Тобто щоб проникнути у сутність обов'язку, потрібно глибоко осмислити зовнішній прояв явища. Щоб зрозуміти глибинне, слід подолати певні інтелектуальні бар'єри, які перебувають на так званій зовнішній «орбіті» суспільного явища. Інколи ці бар'єри нездоланні. Це в тому випадку, коли внутрішній вияв явища не містить у собі сутності службового обов'язку юриста.

Що стосується змін двох досліджуваних понять, варто зауважити, що швидкість зміни явища більша, ніж швидкість зміни сутності, оскільки на перше суспільне життя впливає більше. Іншими словами, явище, перш за все, деформується під впливом різних суспільних чинників, воно є проміжною ланкою між юристом і його службовим обов'язком. У деяких випадках, коли одне явище обов'язку стихійно змінюється іншим явищем, сутність обов'язку може бути незмінною. Це підкреслює постійність службового обов'язку, його цінність для членів суспільства та надійність у забезпеченні нормальної життєдіяльності.

Немає сумніву в тому, що сутність службового обов'язку юриста мусить міститися тільки у явищах. Потрібно з'ясувати, в яких явищах: правових чи неправових. Звичайно, щодо правових то це — аксіома, бо службові обов'язки юриста, перш за все, пов'язані з правовими явищами у зв'язку з соціальним призначенням правника у суспільстві. А як бути з неправовими явищами?

Невже юрист повинен бути осторонь від них? Невже його не повинна цікавити доля людей чи суспільства у цих випадках? Вважаю, що в даному випадку сутність службового обов'язку юриста набирає своєї реальної об'єктності і в неправових явищах. Щоправда, існують явища, в яких сутність службового обов'язку юриста відсутня.

Слід зауважити, що не лише явище обов'язку мусить виявляти всю сутність службового обов'язку. Це можуть бути його окремі частини, сторони і навіть риси, а також особливі чи окремі моменти сутності обов'язку. Іншими словами, явище обов'язку є лише проявом сутності обов'язку або сутністю в його існуванні. Крім того, враховуючи, що не кожне явище обов'язку нормативне (не передбачене законодавством, відомчими нормативними документами), юристові

слід вдаватись до внутрішнього імперативу службового обов'язку. Також залежно від конкретної спеціалізації юриста одну і ту ж сутність службового обов'язку сприймають (і сама вона виявляється) по-різному. Але якщо в одному явищі є сутність обов'язку для одного юриста, то хоча б невелика частина обов'язку повинна бути і для іншого.

Отже, сутність і явище обов'язку не тотожні, не співпадають. Це різні поняття. Але сутність обов'язку ніби захована у явищах обов'язку. Завдання юриста полягає в тому, щоб її знайти. У цьому також і полягає сутність наукових досліджень щодо службового обов'язку юриста.

Пізнання сутності службового обов'язку залежить від особистості юриста, рівня його цивілізованості і професійної культури. Адже в усіх явищах зберігається великий потенціал обов'язку, існують різноманітні типології обов'язку. Тому виявлення сутності обов'язку в явищі безпосередньо впливає на якість юридичної діяльності, на правозаконність у суспільстві. Але при цьому необхідно розуміти можливі колізії у службовому обов'язку юристи. Тут можливі гри випадки.

Перший полягає в тому, що сформований зовнішній імператив службового обов'язку відстає від розвитку суспільного життя. Тобто держава ставить перед юристом завдання вчорашнього дня. Виконання таких обов'язків не приносить особливої користі у юридичній діяльності, а для суспільства „такі застарілі обов'язки не мають ніякої цінності.

У другому випадку визначений зовнішній імператив службового обов'язку ще не відповідає рівню цивілізованого суспільства. Тобто держава випереджає події і хід розвитку суспільства, тому юрист не в силі виконати сформованих для нього завдань. Цей випадок притаманний в основному перехідному періоду будівництва держави.

Трапляється і третій випадок, який характеризується конфліктологічно у зовнішньому імперативі службового обов'язку. Це явище в юридичній діяльності дуже поширене. Особливо це стосується розбіжностей між вимогами законодавства та відомчими нормативними актами, а також прогалин у праві.

У всіх цих і можливих інших випадках юрист вдається до внутрішнього імперативу службового обов'язку, до пізнання сутності власного обов'язку у кожному явищі. Саме внутрішній імператив відіграє роль методу згладжування у теорії конфліктології обов'язку.

Якість методу згладжування залежить від рівнів пізнання обов'язку. Як правило, існує дві групи рівнів: 1) практичний, аналітичний, соціологічний (соціологія обов'язку); 2) філософія юридичної деонтології. Перед юристом постає проблема вибору рівнів пізнання свого обов'язку. Від правильності прийнятого рішення залежить ефективність пізнання сутності службового обов'язку.

У юридичній деонтології значну роль відіграють емоції юриста. Адже внутрішній імператив службового обов'язку в основному сприймається на емоційній основі. Уданому випадку емоції дають внутрішній поштовх, без якою неможлива професійна діяльність. Вищий ступінь емоцій переходить у почуття.

Через збудження мозок юриста сприймає правову дійсність, опрацьовує різноманітну інформацію, яка надходить, і знаходить відповідний службовий обов'язок. Але цей обов'язок потрібно не тільки знайти, ає й відчути, сприйняти як психологічне явище. Практично у кожного юриста є бажання діяти гак, щоб підсилити свої позитивні почуття з певною мотивацією. А позитивне почуття завжди пов'язане із внутрішнім імперативом службового обов'язку.

Проте відчуття юристом внутрішнього імперативу службового обов'язку ще не гарантує його сприйняття. Тут можуть існувати деякі перешкоди, бар'єри, що призведуть до гальмування у мозку. У таких випадках гальмом може бути думка: «Для чого мені це потрібно?». І тоді юрист може знехтувати внутрішнім імперативом службового обов'язку, посилаючись на необхідність виконувати лише зовнішній імператив.

Причини такого явища очевидні. Перш за все, це пояснюється тим, що юрист приймає службовий обов'язок цілісно. Його бачення сутності обов'язку ґрунтується на єдності всіх зовнішніх особливостей явища обов'язку, незважаючи на існування самостійних ознак чи сторін явища.

По-друге, в даному випадку негативну роль відіграє певна сталість відображення цілісної системи явища обов'язку, негативна принциповість чи впертість. Тобто мова йде про небажання юриста змінити свою думку, навіть незважаючи на зміни в певному діапазоні. Така контрастність сприйняття внутрішнього імперативу службового обов'язку не розвиває творчого мислення у юриста, не передбачає наслідків його юридичної діяльності.

Третя причина полягає в тому, що юрист може не побачити взаємного зв'язку між службовим обов'язком, його внутрішнім імперативом і своїм соціальним призначенням. Тому і виникає сумнів щодо доцільності сприйняття обов'язку.

Ці міркування наводять на думку, що, крім відчуття та сприйняття, існує щось більше і вище, що забезпечує дієвість внутрішнього імперативу службового обов'язку. Адже ці явища те не дають можливості зрозуміти сутність обов'язку, зосередитись на відповідальності тощо. Тому вищим від поняття сприйняття є уявлення.

5. Організації, що забезпечують розвиток юридичної освіти і науки.

У юридичній абстракції існує своєрідний процес сходження від абстрактного до конкретного. Власне кажучи, в цьому полягає суть абстракції. Адже конкретне в юридичній діяльності — не те, чого потребує практика, це результати впровадження у практику. І щоб юристові розібратися у правовій дійсності, йому необхідно знайти певну закономірність, яка властива даному явищу.

Абстрагуючись від конкретних умов, юрист скеровує своє мислення на теорію права, поєднує свої раніше набуті знання з тими, які він повинен опанувати для пізнання конкретних проявів правової дійсності. Це складний, але необхідний процес. Він змушує виокремити головні та другорядні умови з певним теоретичним обґрунтуванням.

Наступним етапом юридичної абстракції є погодження теоретичних положень правової дійсності із законністю та можливими наслідками. Це, по суті, початок формування внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста. За терміном він може бути короткочасним і тривалим залежно від теоретичної підготовки юриста, рівня його професіоналізму та відведених законодавством термінів. Фактично в даному випадку здійснюється поступовий перехід до конкретного у прояві дійсності.

Що ж таке конкретне? У філософії під конкретним розуміють реально існуючий об'єкт (окрема річ чи система речей) як цілісне утворення у внутрішній суттєвій єдності всіх його сторін, зв'язків і відношень, єдине ціле у всіх його часткових і особливих проявах. Тобто конкретне у пізнанні є духовним відтворенням об'єктивної конкретності досліджуваного об'єкта в цілісній системі теоретичного знання.

У праві конкретне відображає саму сутність явища. Мова йде про правове явище, де всі його складові елементи є конкретним відображенням дійсності, фактичним матеріалом для діяльності юриста. Звичайно, спочатку юрист може і не побачити всіх конкретних ознак правового явища, але він зобов'язаний зробити це якнайшвидше.

Із осмислення конкретного у правовому явищі починається наступний етап. Він полягає в тому, що юрист повинен співставити отриману раніше абстракцію з конкретним. Тут саме відбувається поєднання теорії з практикою, точніше — застосування (реалізація) правових знань у службовій діяльності. Важливо виявити вміння перейти від відокремленості, ізольованості до реально існуючих юридичних фактів, що характеризує сходження мислення юриста від абстрактного до конкретного.

Потрібно усвідомити, що абстрактне не існує само по собі, а служить своєрідним інструментом осмислення конкретного у правовій дійсності. Такий хід пізнання правового явища тісно переплітається з аналізом і синтезом, про що йшлося вище.

Слід зауважити, що моделювання юридичної абстракції — не єдиний спосіб пізнання правового явища. Але він найбільш якісний, цінний, хоча досить складний. Його використовують ті юристи, які найбільш підготовлені теоретично і хочуть самостійно знайти істину.

У цілому юридична абстракція є необхідним процесом у службовій діяльності. З одного боку, вона виступає як аналіз правового явища, з іншого, — як синтез, певне

узагальнення. Уміння використовувати її свідчить про високу професійну майстерність юриста, хоча й виникають різні суперечності.

Розв'язання суперечностей між абстрактним і конкретним допомагає мисленню юриста, яке часто називають юридичним.

Так, що стосується суперечностей між абстрактним і конкретним, то слід вдатись до самого процесу юридичного мислення. У цьому випадку суперечності виникають тоді, коли не враховуються всі особливості правового явища. Тобто конкретне може суперечити абстрактному, оскільки не враховується повне і конкретне. Це пояснюється тим, що конкретне у праві постійно доповнюється новими особливостями, які пов'язані із розвитком суспільства.

Подолати такі можливі протиріччя може лише правильно побудоване мислення юриста. Саме процес мислення повинен бути побудований так, щоб охопити конкретне з усіма його наявними і можливими рисами та ознаками, щоб не пропустити найменшої деталі. Звичайно, зробити це нелегко, але то єдиний шлях сходження від сутності службового обов'язку до конкретних його проявів.

Механізм процесу мислення полягає в тому, що юрист повинен осмислити найелементарніші прояви сутності службового обов'язку. Перш за все, це стосується зовнішнього імперативу, тобто тих вимог, які висунуто до юриста: знання правових норм, готовність до їх реалізації, недопущення порушення законності тощо. Із врахуванням цих характерних властивостей юриста належним чином формуватиметься і внутрішній імператив службового обов'язку. Важливим є те, що юрист вдається до співгавлення цих двох імперативів, встановлює повне їх співвідношення один щодо одного.

Аналогічно до дослідження явища обов'язку і сутності службового обов'язку потрібно спрямовувати юридичне мислення. Мова йде про аналіз і синтез, сходження від сутності обов'язку до конкретних юридичних обов'язків.

Так, завдяки аналізу обов'язок розпадається на окремі частини, що є своєю абстракцією. Ці частини є складовими елементами службового обов'язку, це — абстрактне поняття, тому і потребують докладного аналізу, а потім переходу до конкретного (на основі з'єднання частин і аналізу цілого).

Безумовно, що у процесі юридичного мислення юрист наштовхується на нові поняття та юридичні категорії службового обов'язку. Кожне поняття чи категорія вносить своє у розуміння сутності службового обов'язку, доповнює і уточнює його. Тому буває важко зрозуміти одну частину обов'язку без якоїсь іншої, ОСКІЛЬКИ створена єдина система цілого.

Мислення юриста завжди оригінальне, неповторне, нестандартне. Немає навіть двох юристів, які мислили б однаково. Кожен юрист має свою думку стосовно службового обов'язку, по-своєму сприймає не тільки зовнішній імператив службового обов'язку, але і внутрішній. Крім того, уява про внутрішній імператив — це інтелектуальна власність юриста, це його думки та творчість.

*****

Лекція 4. Основи професійної культури юриста.

1. Поняття та види професійної культури юриста

Для юридичної деонтології важливо дослідити її компоненти з погляду культури, а також культурологічний зміст службового обов'язку, особливо його внутрішнього імперативу

Відомо, що компонентами юридичної деонтології є чотири групи видів культур таких спрямувань: професійного, психологічного, духовного і морального. Тому культурологія повинна дослідити змішування (дифузю) цих видів культур, їхній вплив на формування внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста, при цьому особливу увагу слід звернути на можливі конфлікти.

Так, складним питанням є з'ясування структурних елементів кожного виду культури, оскільки дослідники ще не дійшли спільної думки. Виходячи з аналізу елементів культури взагалі, де компонентами є знання, цінності та поведінка, можна твердити, що провідним і знання з певної галузі культури Наприклад, у правовій культурі — це знання права, в економічній культурі — знання економіки, психологічній культурі — знання психології, психіки людини тощо. Крім того, необхідні знання з теорії загальної культури. Ці сумарні теоретичні відомості дають можливість починати будувати абстрактну теорію конкретного виду культури. Проте цього замало.

Особливо складним є дослідження цінностей кожного виду культури для юридичної практики. Тут існують щонайменше два напрями дослідження. Перший характеризується тим, що він спрямований на дослідження загальної професійної діяльності (в т. ч. юридичної етики), а другий — на дослідження внутрішнього імперативу службового обов'язку.

Цінність як складовий елемент окремого виду культури для юриста полягає в тому, що вона містить певний перелік професійних моральних якостей. Незважаючи на те, щодо кожного виду культури входять всі загальні моральні якості (загальнолюдська мораль), особливе (провідне) місце належить професійним моральним якостям, які мають пряме або дотичне відношення до конкретної культури. Тобто цінність окремого виду культури дорівнює сумі загальнолюдської і професійної моралі. Юридична деонтологія не займається дослідженням професійної моралі — це завдання професійної етики, яка, крім того, проводить класифікацію цієї моралі, в тому числі визначає складові елементи професійної моралі для юридичної деонтології. Правнича деонтологія зобов'язана визначити, як впливають прямі чи дотичні елементи професійної моралі на формування внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста. Тобто проводиться розіолні елементів професійної моралі між правничою етикою і юридичною деонтологією. Зрозуміло, що при такому розподілі є складові елементи, що належать одночасно до однієї та другої науки, до одного та другого виду культури. Це явище називається дифузійо культур. Завдання культурології полягає в тому, щоб дослідити «мирне співіснування* спільних елементів двох дисциплін і двох або більше видів культур з іншими структурними елементами. Також культурологія повинна визначити рівень впливу кожного елемента професійної моралі на кожному етапі дослідження, вказати на можливі гальмування чи протиріччя (культурні конфлікти). Як бачимо, це завдання досить складне, і здійснити цю класифікацію не так просто, хоча у цьому є велика погрєба.

Професійні моральні якості кожною виду культури безпосередньо впливають па поведінку юриста. Уданому випадку акцентується увага на правомірній поведінці, що ґрунтується на свідомому виконанні юристом норм моралі та права, яке виявляється у дотриманні, застосуванні та використанні цих норм. Тут підкреслюється добровільність і свідомість виконання вказаних норм, що утворює своєрідний взірець поведінки юриста.

Взагалі правомірна поведінка правника залежить від рівня його загальної культури, загальнолюдської моралі. Але професійна правомірна поведінка — це багатовимірний простір, де важливу роль відіграють дисциплінарні елементи, які мають специфічні ознаки правоохоронної діяльності. Тому, щоб впоратись із дослідженням цих та інших правничих питань, в т. ч. компонентів юридичної деонтології культурологія юридичної деонтології повинна діяти спільно із загальною культурологією. Одержані результати будуть вагомішими.

У даному випадку об'єктом дослідження є внутрішній імператив службового обов'язку Тобто мова йде про культуру як породження внутрішнього імперативу, так і реалізацію його юристом на практиці. Культурологія мас дати відповідь хоча б на два запитання, чи морально обґрунтованим виник внутрішній імператив службового обов'язку у юриста і чи дотримався юрист культури впровадження цього обов'язку в службових діях? Від нього залежить правомірність чи неправомірність поведінки юриста.

Отже, викладена культурологічна концепція у юридичній деонтології допомагає глибше зрозуміти внутрішній імператив службового обов'язку, дає можливість дослідити його у кожному виді культури. Юристові гака концепція допомагає сформуванати не тільки культурологічну думку, а й культурологічну службову дію.

2. Правова культура юриста.

Елементарні моральні норми усунути значно легше, ніж виші. Справа *a* тому, що виші моральні норми притаманні підсвідомому в естві людини, яке діє непомітно, стихійно, але завдає значної шкоди суспільним відносинам, якщо їх не знати або не виконувати.

Певна різниця існує між поняттями «етика» та «етичність». Останнє характеризує певну властивість наукового дослідження. Зокрема, визначає «кут зору», позицію, ставлення до висвітлюваних проблем. Так, говорять про етичні методи, етичні норми, етичні висновки і т. ін.

Термін «моральність» стосується, власне, ре&чьних людських відносин, які оцінюються встановленими загальноприйнятими зразками чи правилами поведінки. Моральність багато важить у людському житті, оскільки гідність людини як члена суспільства оцінюється насамперед за її моральними якостями. Зокрема, в науці прийнято вважати, що поняття «моральної якості» особистості включає ніби три категорії: філософську (якість), соціологічну (особистість) та стичну (моральність).

Звичайно, моральні якості можуть бути позитивними та негативними. Хоча інколи одна і та сама якість, наприклад, упертість, гнучкість, обережність, педантичність тощо, одночасно може належати до обох категорій.

Без належного опанування моралі як основи людських відносин і життєдіяльності людину можуть зіпсувати такі речі, як добробут, краса, посада тощо. Освіта, талановитість, сила волі й енергія, якщо вони притаманні людині, яка не дбає про мораль, правила відповідного способу життя, завдадуть більше шкоди, ніж користі. Властиві людині знання і здібності можуть набути повного ро (квіту тільки у поєднанні з моральними чи релігійними вимогами.

Побутує думка, що моральне вдосконалення (впорядкування) життя залежить тільки від розвитку розумових здібностей людини та розширення її наукового пізнання. Безперечно, знання — могутня сила, але й вона може бути скерована чи у бік, добра, чи зла. У той же час відсутність глибоких знань у конкретній галузі не перешкоджає людині бути високоморальною особою. Отже, ставити мораль у залежність тільки від освіти не можна.

Таким чином, коли мова йде про поведінку людини, виправдано вживати термін «морально-етичний». Це виключає будь-яке дублювання, забезпечує поєднання науки і практики у суспільних відносинах та діях.

Що стосується такого поняття, як «етикет» (з франц. — зведення норм поведінки, в широкому розумінні — правила поведінки), то він є зовнішнім виявом моралі і за своєю структурою та функціями простіший від моралі. Етикет призначений для регулювання здебільшого професійної чи побутової діяльності. Він є показником моральної вихованості, важливою умовою створення атмосфери довіри і відповідного соціально-психологічного клімату в цілому. Етикет допомагає також ніби заново народитися, стає своєрідним додатком до спеціального правового статусу людини, допомагає вступати у правовідносини.

Зовнішнім виявом моралі є «культура поведінки». Вона характеризується способом вияву морально-етичної свідомості саме у зовнішніх проявах. Тобто культура поведінки людини виявляється в тому, як людина виявляє свої знання, досягнення, чи дотримується правил певних дій, норм спілкування та ін. Джерелом всього цього мають бути традиції і звичаї народу, що пройшли багатовікове випробування. Слід зауважити, що далеко не кожні «власні творіння» поведінки можуть одержати схвалення.

«Естетика» (з грец. — здатний відчувати) також відіграє певну роль у культурології, це — наука про загальні закони художньою пізнання й освоєння дійсності, розвитку мистецтва, ще під «естетичним» розуміють лише безпосереднє сприйняті» людиною світу. Це — її первинне сприйняття, яке має подальший вплив на глибинне пізнання дійсності. Мова йде про зовнішню та внутрішню гармонію, точніше, про вплив зовнішнього на внутрішнє і навпаки.

Поряд із поняттям «культура» дослідники часто вживають терміни «загальнолюдські цінності» і «загальнолюдська культура». Під загальнолюдськими цінностями розуміються вартісні здобутки народу в сфері як матеріального, так і нематеріального розвитку. Слід наголосити, що здобутки мають бути саме вартісними, надзвичайно цінними. Але який при цьому обрати

критерій цінностей? Що взяти за основу? Можливо, в оцінці духовних надбань людства слід звертатись до Біблії, її законів, основ. Адже вона має всесвітнє, універсальне значення. Її вимоги без жодних обмежень, однаково стосуються кожного, незважаючи на професійні, культурні, релігійні чи національні зв'язки.

Щоправда, не все, що створюється людьми схвалюється Біблією, часом навіть суперечить їй. Подібні «творіння» не становлять релігійної цінності, а релігійні цінності — це основа загальнолюдських цінностей. (Досить нагадати про розкішні палаци, занадто модний одяг тощо — із сфери матеріальної культури; наукові дослідження атеїзму та ін. — із сфери нематеріальної культури).

Загалом духовними цінностями можуть бути: моральні, національні, психологічні, педагогічні, наукові, політичні, естетичні і т. ін. Це ті позитивні здобутки людства, які узгоджуються з релігійними нормами. У сукупності ці цінності утворюють правові цінності, а ті — правову культуру, що і є предметом дослідження культурології прав, !.

Загальнолюдські цінності базуються на загальнолюдській моралі. Хоча й моральні норми еволюційно формуються людством, однак цінностями вони стають за умови, якщо не суперечать релігійній моралі. Тобто та частина моральних норм, яка збігається із релігійними нормами, набуває, можна сказати, статусу загальнолюдської моралі.

Доречно з'ясувати і таке поняття, як «загальнолюдська культура», що охоплює загальнолюдські цінності, загальнолюдську мораль і навіть ті здобутки, які засуджує релігія. Тобто мова йде про всілякі творіння людей, які визнаються ними, примножуються еволюційно.

Окремо слід зупинитися на понятті «цивілізація» (з лат. — суспільний, вихований). Це слово означає не тільки рівень суспільного розвитку матеріальної та духовної культури, а й історичні типи культур. Культура за своїм змістом наближається до поняття «цивілізація», але це — різні речі. Слід зауважити, що цивілізація є результатом культури, її продуктом. Тому культура повинна постійно підживлювати цивілізацію, інакше остання буде заперечувати, руйнувати культуру. Тобто цивілізацію створює, породжує культура, хоча й сама може зазнати від неї знищення. В цілому рівень цивілізації не обов'язково повинен збігатися з рівнем культури суспільства чи окремої особи. Це пояснюється тим, що культура спрямована на духовний розвиток членів суспільства, а цивілізація, як правило, — на фізичний. Тому при розкритті змісту цивілізованого суспільства та цивілізованого правопорядку необхідно враховувати вплив культури та її рівень.

У культурології права велике значення мають такі категорії, як: культурна норма, культурні процеси, культурний розвиток, культурна політика, культурне співробітництво, культурна подія, культурна ситуація, культурне середовище, культурні зв'язки, культурні відносини, культурний контекст, культурний організм, культурний потенціал, культурна модель, культурна свідомість, культурні структури, культурні парадигми, культури» тенденції, культурологічна концепція, культурні традиції, культурна різноманітність та ін. Культурні категорії ніколи не мають логічно завершеного змісту. Кожна людина, кожна історична епоха можуть наповнювати певним ЗМІСТОМ щ поняття.

Розгляньмо деякі із цих категорій. Особливе місце серед них посідає «культурна норма». Під нею розуміється кількісний та якісний бік матеріальних і духовних надбань, необхідних для природного життя людства на конкретний період часу. Якщо ж сукупність культури відстає від норми, то розвиток людства не має прогресу. Право в такому випадку неспроможне врегулювати найбільш важливі суспільні відносини. Тоді кажуть, що в такому суспільстві відсутня цивілізація, в тому числі й цивілізований правопорядок. ! навпаки, коли є надлишок культури, то цивілізація завдає шкоди суспільству. У правовому полі це означає, що правові норми дублюються або суперечать одна одній і в результаті частина суспільних відносин не має конкретного спрямування

«Культурними процесами» можна вважати рух (хід) і послідовність накопичення соціальних норм, які відбуваються у погодженні між галузями та напрямками розвитку культури. Це складні дії, які пронизують усі суспільні структури без винятку. Культурні процеси проникають не тільки у зовнішній, а й у внутрішній світ людини. Такими процесами характеризуються релігійні та моральні норми, що повинні служити взірцем для правових норм.

Із культурними процесами тісно пов'язана «культурна політика» як їх основна (генеральна) лінія. Тут має бути конкретна мета, якої необхідно досягти. Правова політика є різновидом культурної політики, її як основи законності мають дотримуватись усі члени суспільства, а метою її є утвердження цивілізованого правопорядку.

3. Етична культура юриста.

Право має одержувати схвалення в культурному середовищі, що означає об'єднання однодумців, які визначають культурну політику, домагаються певних результатів фізичної чи інтелектуальної діяльності. Прикладом можуть бути творчі спілки юристів, які прагнуть максимально врегулювати суспільні відносини ефективними правовими нормами. Здобутки культурного середовища правників рано чи пізно знаходять своє відображення на практиці у зв'язку з тим, що результат є підсумком поміркованої, виваженої, погодженої творчої праці юристів.

У культурології часто вживається термін «культурний контекст». Ця категорія означає розуміння єдності всіх напрямків розвитку (формування) культури, характеризується множиною культур. По суті, культурний контекст визначає зміст загальної культурології, ідеальний зв'язок. Оскільки кожна галузь домагається своїх результатів, норм, культурний контекст допомагає зрозуміти єдність всіх соціальних норм. Неможливо правові норми відокремити від інших, бо це будуть штучні, «мертві» норми. Лише за допомогою так званого «культурного» кута зору людина може усвідомити природу, розвиток і цінність права.

Така категорія культурології права, як «культурний потенціал», означає ще не досліджений, не врахований запас можливих досягнень культури, її здатності. Іншими словами, культурний потенціал визначає здатність людини осмислити створені цінності і використати їх для регулювання суспільних відносин. Саме в цьому і полягає основна причина недосконалості правових норм., якщо не враховується повністю культурний потенціал суспільства, нації та держави в усіх напрямках їх розвитку. А зразком може слугувати, наприклад, культурна модель права, де зосереджені здобутки усіх видів культур, що дало підстави створити міцні діючі норми.

Кожна наука має свої «парадигми*» (від грец. — приклад, взірець). Зокрема, під «культурними парадигмами» розуміємо визнані світовою практикою взірці, здобутки матеріальної чи інтелектуальної праці. Тобто це ті культурні ідеали, яких необхідно прагнути досягти. Так, у праві культурною парадигмою може бути римське приватне право. Воно найбільш наближене до досконалості. тому вивчається і сьогодні в університетах, Лише рецепція римського права поширена в деяких країнах і нині.

Важливим у культурології права є бачення «культурних тенденцій». Тут простежується напрям розвитку надбань людства, його основні ідеї, які ведуть до конкретної мети. Хоча на перший погляд здається, що культурні тенденції ніби виникають стихійно, але це далеко не так. Справа в тому, що їх генератором є інтелект нації, який формується не стихійно, а завдяки цілеспрямованим зусиллям (прикладом може бути Японія). У праві культурні тенденції часто мають вияв у формуванні конституції як основного закону. До речі, Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., відображає основні культурні тенденції українського народу і передових держав світу, оскільки враховувались реально існуючі здобутки людства у сфері права.

Слід зауважити, що з'ясовані культурологічні категорії дають можливість зрозуміти інші, нерозкриті нами, категорії. Усе це допомагає кращому розумінню поняття «культура» і, зокрема, «культурологія права». Але для нього необхідно зупинитись ще на деяких поняттях. Перш за все, вважаю за доцільне розкрити зміст понять «контркультура», «антикультурна підміна», «окультурення права».

Так, під контркультурою слід розуміти «культуру у відповідь на культуру». Тобто проти одного досягнення суспільства спрямовується інше. Тут можливі два випадки: 1) якщо спочатку культура (або окремий вид) розвивається за природними законами Всесвіту, то часто знаходяться сили, які це заперечують і спрямовують розвиток в інше, протилежне, русло; 2) якщо розвиток культури силоміць здійснюється, незважаючи на природні чинники, то, рано чи пізно, це все одно призведе до виконання законів природи. Іншими словами, культурні надбання відбуваються: природно (стихійно), еволюційно або штучно (революційно). Причому у першому випадку це здійснюється за законами Всесвіту, а у другому — за людськими. Тому у першому випадку контркультура недопустима, а у другому — просто необхідна. Звідси випливає потреба здійснити своєрідну контр-культуру (культурну революцію) в українському праві, наблизивши її до вимог

Біблії, виключивши при цьому будь-які антикультурні підміни', можливі штампи тощо. «Окультурення права» (культурне право) — це максимальне використання результатів, здобутків інтелектуальної праці людства при формуванні правових норм. Взагалі будь-яке право — це вже результат культури. Але мова йде саме про культуру, а не антикультурну підміну. У протилежному випадку це не буде окультурення права, а фальшиве (некультурне) право, яке не має ніякої цінності і не є справжнім, ефективним регулятором суспільних відносин. Тобто неокультуре право буде шкідливим для суспільства, яке позбавлене етики нена-сильства, і призведе до жорстокого невинного примусу.

4. Політична культура юриста

Політичній культурі належить важливе місце у ПрофКЮ, оскільки його діяльність стосується політичних сфер життя – держави і права.

Культурологія права характеризується нескінченним процесом розвитку думки у пізнання явищ. Для нього потрібні високий рівень абстрактності, творче теоретичне мислення, вміння досліджувати релігійні та моральні норми. Завданням культурології права є створення теорії «мирного співіснування* всіх видів культури з метою блокування гальмування і протиріч їх складових елементів, які формують національне право.

Кожна наука, як відомо, ґрунтується на відповідних теоретичних засадах, у тому числі принципах, які допомагають кращому розумінню її змісту, визначають конкретні тенденції розвитку тощо. Особливо це стосується культурології права як нової науки, що тільки-но розвивається.

Вважаю, що культурологія права побудована на основних спеціальних і загальних принципах. До групи спеціальних принципів слід віднести: єдність права, культури і моралі (в погодженні з релігійними нормами) та необхідність (постійні вимоги) суспільства у регулюванні правовідносин. У загальних рисах про ці принципи йшлося у попередньому параграфі. Тому зупинімося на характеристиці окремих специфічностей цих принципів.

Оскільки культурні норми щодо правових мають первинний характер, тобто існує ознака дочерності права щодо культури, то правові норми повинні постійно зазнавати своєрідної культурної кореляції. Такою кореляцією служать, як відомо, релігійні норми і моральні, узгоджені з пертими.

Суть принципу єдності права, культури і моралі полягає у формуванні правових норм. Тобто законодавча влада має постійно враховувати цю єдність у процесі складання законопроектів, їх обговорення та прийняття законів. Необхідно намагатись, щоб мораль (особливо загальнолюдські цінності) безпосередньо впливала на формування правових норм. У той же час право не повинно бути результатом псевдокультури, культурною підміною тощо. Така єдність найбільше забезпечить ефективність правового регулювання суспільних відносин.

Одночасно вона характеризується необхідністю систематичного оновлення права з урахуванням нових надбань духовної культури та її видів.

Другий принцип культурології права - вимога створювати правові норми, яка пояснюється тим, що життєва ситуація потребує певного регулятора. Тобто члени суспільства відчують, що окремі прецеденти мають бути вміщені у правове поле, іншими словами, будь-які здобутки культури повинні бути узаконеними згідно з бажанням (проханням) членів суспільства. І що характерно, після появи «випрошених» правових норм вони отримують суспільне схвалення, що надає їм правової цінності та корисності.

Слід зауважити, що другий принцип відображає своєрідне перетворення стихійного на законне. Леже людина так чи інакше використовує підсвідомо певні звичаї та соціальні норми, які бажала б узаконити. У такому випадку соціальні норми мимовільно підкоряються певним правовим.

Таким чином, спеціальні принципи культурології права висвітлюють імплементацію загальних культурних норм (норми практично кожного виду культури) у правові норми, забезпечують збереження культурного потенціалу і культурних тенденцій у праві. Крім того, вони зберігають дух культури у праві. Тобто ідеї, досягнення кожного виду культури

панують (і повинні панувати) у всіх правових нормах як діюча сила, що відповідає змістові окультурення права.

У цілому можна сказати, що спеціальні принципи культурології права допомагають повно, цілісно і всебічно втілювати досягнення культури у право, визначають співрозмірність культури та права, що робить право на-тур&ієм (а не штучним), чуттєвим, умілим і виваженим регулятором суспільних відносин.

Загальні принципи культурології права здебільшого відповідають принципам права в цілому, серед яких є нормативність, демократизм, гуманізм, справедливість, рівність усіх перед законом, науковість, законність і і ін. Однак у культурології права ці принципи слід роз-ілядати у культурному контексті з урахуванням досягнень народу в кожному напрямі діяльності.

Зрозуміло, що культурологія права виконує певні функції. Серед них найбільшу вагомість мають: 1) відображення культурних тенденцій у праві; 2) перетворення стихійного у правові норми; 3) втілення національних ідей у право; 4) правове регулювання соціокультурною ситуацією; 5) формування у громадян ціннісної правової орієнтації. Це також культурологічні функції у праві.

Ще раз наголошу, де право має культурну цінність воно відображає ідеї всіх видів культури. Якщо ж тенденція нематеріальної культури полягає у творчому розвитку розумових здібностей людини з метою систематичного оздоровлення духовності членів суспільства, то ця ж тенденція відображається й у праві. Ця основна функція культурології права дозволяє виявити шляхи підвищення якості права. Адже зневага до держави виявляється, перш за все, через недосконале право, через те, що право не вважається культурним здобутком. Саме культурна різноманітність, культурне розмаїття так впливають на формування, юридичних норм, що право стає регулятором духовного оздоровлення народу.

Культурологія виконує також пояснючу функцію щодо перетворення стихійного у правові норми. Справа в тому, що так звані стихійні суспільні явища, які стосуються поведінки людей, можуть мати велику руйнівну силу, якщо їх не розуміти і не розмістити у правовому полі. Адже ці явища тільки на перший погляд здаються стихійними, а в цілому вони регулюються законами Всесвіту Тому культурологія допомагає наблизити правові норми до вищих законів Всесвіту. Звідси і впливає роль людини: вона як носій культури практично не творить нічого нового, а лише вивчає стихійне і переводить його на рейки земних законів. Цим і пояснюється, що культура є соціальною пам'яткою людства, де домінуючою цінністю є релігія, без якої культура не існує.

Відомо, що зміст законів відображає рівень культури суспільства, в якому вони приймаються, оскільки національна культура, в тому числі ідея, вбирає у себе по-треби нації у самоутвердженні. Тому однією з функцій культурології права є втілення національних ідей у право. Адже національна ідея - це рушійна сила народу, перспективна орієнтація нації. Вона формує українську національну реальність, відображає мету існування нації. Недарма ж вважається, що знищення національної ідеї призводить до знищення самого народу, що намагався зробити більшовизм із нашою нацією.

5. Загальна характеристика естетичної культури юриста.

Виконання службових обов'язків і особливо їх ступінь, оскільки тільки працею, її якістю людина перетворює світ і опредмечує свої сили та здібності. Крім того, культура особи — це філософська категорія, що відображає рівень соціалізації людини, її придатність для того чи іншого виду професійної діяльності.

Що стосується юридичної праці, то слід зазначити, що вона базується на міцних теоретичних юридичних знаннях, практичних навиках, котрі становлять основу професійної діяльності.

Професійну діяльність юриста характеризують такі категорії: професійна орієнтація, професійне самоутвердження, професійна майстерність, талант, соціальні почуття, професіоналізм, продуктивна діяльність та ін.

Так, професійне самоутвердження юриста не може бути відокремленим від культурно та морального стану суспільства. Будучи ним обумовленим, воно лежить в його основі, утворюючи ціннісну серцевину, оскільки застерігає від багатьох негативних явищ. Слід зауважити, що процес самоутвердження повинен регулюватися загальнолюдськими цінностями та морально-правовими нормами.

Професійна майстерність юриста складається із високого рівня теоретичної підготовленості, продуктивної діяльності і таланту; високих моральних якостей спеціаліста та його вихованості, коректності, розвинутих соціальних почуттів.

Із цих основних рис особливої уваги заслуговує талант та соціальні почуття. Під талантом ми розуміємо високий ступінь здібностей юриста до правоохоронної роботи, яка вирізняється високою обдарованістю, а також значними результатами у службовій діяльності.

Талант - це вроджена якість. Зрозуміло, що талановитим юристом може бути не кожен, оскільки це більш природний чинник, який залежить від генетики.

Не менш важливою рисою майстерності є соціальні почуття юриста. Вони характеризуються професійним видом емоційних переживань, який має чітко виражений правовий і моральний характер і певну стійкість. У правоохоронній діяльності можна вести мову про здатність юриста сприймати чуже горе як власне. Але без емоцій, метушні вживати конкретних заходів до вирішення проблеми.

Одним із критеріїв професіоналізму юриста є вироблення власного почерку у правоохоронній діяльності, ефективність виконання службового обов'язку, постійна потреба у продуктивності праці, що характеризує такі психічні властивості як навички та звички.

Виходячи із цього, під професіоналізмом юриста слід розуміти ступінь знання права, практику юридичної діяльності, навички застосування правових норм, мистецтво спілкування, що відображаються у повсякденній звичці.

Важливість продуктивної праці у професійній культурі юриста пояснюється тим, що він прагне встановити істину і прийняти правильне рішення не традиційними засобами, а новими, прогресивними, які не принижують честі та гідності людини. Звичайно, продуктивна діяльність, яку можна назвати ще й творчою діяльністю, пов'язана з виробленням нової мети і відповідних до неї прийомів. Така діяльність повинна базуватися на глибоких та міцних теоретичних спеціально-правових знаннях, практичних навиках, котрі становлять основу професійної юридичної діяльності.

Розглядаючи юридичну діяльність, слід сказати, що вона має три етапи:

процес усвідомлення юристом свого призначення, де проходить повна адаптація, ознайомлення з службовими та функціональними обов'язками та специфікою роботи юридичної установи. Це фактично перші службові дії під контролем наставника;

- процес формування юриста як професіонала. Він характеризується повною самостійністю у службовій діяльності, набуттям окремих навичок, виробленням свого стилю та культури в роботі тощо;

- досягнення вершин майстерності, сформованості юриста як професіонала. Цей етап настає впродовж багатьох років (для кожного юриста по-своєму) або взагалі не настає.

Вказані етапи формування професійної культури впливають на професійну мораль юриста, основною метою якої є регулювання суспільних взаємин, що має своїм завданням допомогти особі знайти правильний вибір при виконанні службових обов'язків, найбільш оптимально реалізувати прийняте рішення в практичній діяльності.

Професійна мораль певним чином регулюється. Особливості цього регулювання диктують правила - певну поведінку, виконання функціональних обов'язків, реалізацію права. Тому професійна мораль не є чимось незмінним, усталеним. Вона динамічна, варіантна, враховує соціальні умови, напрями розвитку суспільства чи певної професії.

Отже, професійна мораль - це система моральних та морально-правових норм, які регулюють дії та поведінку особи у професійній діяльності.

6. Інформаційна культура юриста

Одним із важливих важелів регулювання суспільних процесів є інформація, інформація — це філософське поняття, що істотно відрізняється від понять «відомості», «повідомлення», «дані», «новини» тощо. Дослідження інформації проводиться у таких чотирьох напрямках: одержання, використання, поширення та зберігання, чим займається наука інформатика.

У Законі України «Про інформацію» вказується, що інформація — це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Із нього визначення випливають властивості інформації: корисність, повнота, достовірність, новизна та цінність, що підкреслює особливе ставлення до будь-яких відомостей чи повідомлень. Особливо слід пам'ятати про те, що достовірність породжує дезінформацію (викривлення фактів та їх значення) і реінформацію (відновлення природної достовірності).

З інформацією тісно пов'язані такі основні поняття-інформаційна діяльність, інформаційний запит, документ в інформаційних відносинах, інформаційна продукція, інформаційна послуга, інформаційні потоки, інформаційні бар'єри, інформаційний потенціал, інформаційний режим, інформаційні системи, інформаційні проники, інформаційний фонд.

Зокрема, в Законі України «Про інформацію» вказано, що під інформаційною діяльністю слід розуміти сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Під інформаційним запитом розуміється звернення з вимогою про надання можливості ознайомлення з офіційними документами. Документи в офіційних відносинах — це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві. До інформаційної продукції належить матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ, організацій. Інформаційна послуга — це здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності з доведення інформаційної продукції до споживачів, щоб заловільнити їх інформаційні потреби.

Зрозуміло, що інформація має певні види: статистична інформація, масова інформація, інформація про особу та ін., а також правова інформація.

Так, правова інформація — це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, боротьбу з ними та їх профілактику. Із визначення випливає, що правова інформація має надзвичайно широкий зміст, що пояснюється значною кількістю об'єктів і джерел інформації. Тому розглянемо окремі види правової інформації.

Уся правова інформація, виходячи із характеру її джерел, поділяється на дві основні групи: офіційну і неофіційну. Офіційна правова інформація міститься в документах трьох видів: нормативних, правозаохоронних і статистичних, але спільним є те, що джерелом цієї інформації є державні органи і посадові особи. Така інформація має велике значення у державотворенні. Наприклад, на сучасному етапі враховується вікова практика, яка відображає об'єктивні умови розвитку українського народу. Неофіційна правова інформація міститься у матеріалах наукових досліджень, лекціях, доповідях з правової тематики.

Важливо зауважити, що у офіційної та неофіційної правової інформації різна мета, різні властивості. Зокрема, якщо для першої з них обов'язкова повнота інформації, то для другої ця властивість не є обов'язковою.

Інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом. Обмеження права на одержання відкритої інформації не допускається законом.

Для здійснення окремих форм державної діяльності відкритої інформації недостатньо. Необхідною виявляється інформація з обмеженим доступом, яка поділяється на конфіденційну і таємну. Вважається, що конфіденційна інформація — це відомості, якими володіють, користуються та розпоряджаються фізичні чи юридичні особи, і які поширюються на їх власний розсуд відповідно до умов, здебільшого передбачених законом. Проте до таємної інформації належить інформація, то містить відомості, які мають передбачену законом таємницю, розголошення якої забороняється, оскільки це може завдати значної шкоди особі, суспільству і державі.

Таким чином, до процесів одержання, використання, поширення та зберігання інформації мають бути певні вимоги. Це забезпечить прояви вищезгаданих властивостей інформації. Звідси випливає, що юрист повинен володіти певною інформаційною культурою, оскільки його діяльність тісно пов'язана з багатьма поняттями, особливо в галузі інформаційної діяльності.

Гадаю, що інформаційна культура юриста — це ступінь володіння ним належним обсягом інформації для забезпечення прав і свобод громадян, вміння одержувати й ефективно реалізовувати її у правоохоронній діяльності згідно із Законом України «Про інформацію».

Основними компонентами інформаційної культури юриста є деякі аспекти таких видів культури: інтелектуальної, психологічної, професійної, моральної, педагогічної, духовної, правової, логічної, технічної та ін.

Для глибшого розуміння компонентів інформаційної культури важливо розглянути її загальні принципи. Їх доцільно досліджувати за основними видами інформаційної діяльності, одержання, використання, поширення та зберігання.

Основними принципами культури одержання інформації є забезпеченість права на інформацію, достовірність, точність, повнота, необхідність та корисність.

Так, принцип забезпеченості права на інформацію полягає в тому, що кожен юрист має можливість отримати необхідну йому інформацію. Для цього існує достатньо джерел інформації, які доступні кожному щоб отримати нові відомості, які цікавлять особу. Одак цей принцип має значні перешкоди. Зокрема, це право забезпечується лише щодо відкритої інформації, а для інших видів — число споживачів {навіть серед юристів} обмежене. Крім того, через відсутність належного рівня комп'ютеризації отримати інформацію буває надто важко, для чого доводиться витратити багато часу, що характеризує відсутність інформаційного підходу.

Достовірність і точність як принципи забезпечуються повнотою інформації, своєчасністю її одержання. Тобто достовірність і точність тісно пов'язані з повнотою. Також цей принцип прямо залежить від інтелекту реципієнта (особи, яка приймає інформацію). Уміння вибрати достовірну і точну інформацію далеко не кожному під силу. При цьому важливо абстрагуватись від власних емоцій, симпатій і антипатій. Значну роль у цьому відіграють фактор часу і використання різноманітних джерел інформації, а також сумлінність реципієнта.

Для інформаційної культури дуже важливим є принцип необхідності. Серед інформаційних потоків потрібно одержати таку інформацію, яка необхідна для конкретної справи. Нагромадження великої кількості будь-якої інформації значною мірою впливає на психіку юриста, не дає можливості зосередитись на головному, призводить до розсіяності. Важливо відчувати ступені необхідності одержання інформації, адже вона може знадобитися ненадовго. Роль пам'яті юриста полягає в тому, щоб зосередити основну увагу на необхідному, а другорядну інформацію запам'ятати лише в основному разом з джерелом її надходження.

Своєрідним для культури одержання інформації є принцип корисності. Не вся необхідна інформація є корисною. Справа в тому, що ця інформація, яку і необхідно було б одержати, в окремих випадках може стати шкідливою для людини (наприклад, у подружньому житті). Тобто корисність потрібна для конкретної інформаційної системи, для вирішення конкретного завдання.

Для культури використання інформації основними принципами є справедливість, раціональність та доцільність.

У задоволенні інформаційних потреб споживачів інформації важливим принципом є справедливість. Суть цього принципу полягає в тому, що використовувати інформацію потрібно, не приховуючи окремих відомостей і не применшуючи їх значимість. Правильний розподіл інформації сприяє ефективному задоволенню інформаційних потреб і підвищенню інформаційної культури. Однак на практиці цього досягнути важко, оскільки інколи

негативну роль відіграє суб'єктивний чинник, особиста моральна чи навіть матеріальна зацікавленість.

Із тактичних міркувань використання інформації можна здійснювати певними дозами, економно, ефективно. Значення принципу раціональності особливо зростає у випадку недосвіченого споживача-юриста. При цьому споживач повинен розуміти, що після використання однієї дози інформації він отримає наступну. Важливо правильно регулювати дозування, враховуючи наступність, послідовність. Це сприятиме поступовому підвищенню культури використання інформації.

Часто у використанні інформації на перший план виступає доцільність. Завданням цього принципу є застереження юриста від отримання того чи іншого виду інформації. При цьому вдаються до з'ясування мети використання. У випадку вірогідності при задоволенні потреб інформація видається повно і об'єктивно.

Розглядаючи культуру поширення інформації, слід зосередитися на таких провідних принципах: вільного обміну, об'єктивності, відповідальності.

Принцип вільного обміну інформацією — це розповсюдження, обнародування інформації, якою володіє особа. Цей обмін здійснюється різними шляхами, в будь-якій формі і через різні джерела інформації. Практично не існує обмежень у поширенні інформації, але при умові, що цей процес не суперечить чинному законодавству. Тим більше, обмін інформацією — це необхідний процес в інформаційній діяльності. В іншому випадку знижується рівень інформативності спілкування, втрачається зворотний зв'язок. Для розвитку інформаційної культури потрібен систематичний та вільний обмін інформацією.

Принцип об'єктивності культури поширення інформації забезпечує її правдивість, відповідність реальній дійсності. Тобто поширення інформації тісно пов'язане з вірогідністю подій, правильним розумінням ситуації, ідо запобігає дезінформації та інформаційному галасу. У практичній діяльності цей принцип часто порушується. Як правило, причина полягає у боротьбі за першодже-рельство коли фактор часу для перевірки вірогідності інформації, на жаль, не є основним.

У зв'язку з тим, що існує принцип вільного обміну інформацією, повинен діяти принцип відповідальності за її об'єктивність чи таємність. Кожна особа, поширюючи інформацію, зобов'язана відчувати, що на будь-яку інформацію потрібно мати гарантію її об'єктивності, в іншому випадку вона скоїть правопорушення. Факти поширення фальшивої інформації зустрічаються у житті часто, однак відповідальність настає рідко, що дуже шкодить інформаційній культурі.

Нарешті, основним принципом культури зберігання інформації є надійність. Тобто в інформаційному фонді повинна бути гарантія забезпеченості збереження належного стану інформації та її матеріальних носіїв, забезпечення її охорони. Перш за все, це забезпечується відповідними правилами зберігання, обмеженим доступом до цього фонду. Важливими для цього принципу є недопущення розголошення інформації. Вона повинна видаватись згідно з вимогами інформаційних запитів. Значну роль тут відіграє також принцип відповідальності.

*****

Лекція 5. Психологічна культура юриста.

1. Психологічна культура юриста (далі – ПсиКЮ) у юридичній психології.

Предмет дослідження психології (термін з'явився у XVI-XVII ст.) – психічні процеси – відчуття, сприйняття, запам'ятовування, згадування, уявлення, мислення, почуття, прагнення тощо. У межах Юді вони набувають особливостей, які вивчають фахівці з юридичної психології.

Диференційований підхід у правоохоронній роботі враховує як загальну мету, так і конкретні обставини кожного правопорушення. Крім того, даний принцип професійної культури полягає й у роботі з кожним окремим суб'єктом правопорушення, в індивідуальних правовідносинах із ним. Організуючи необхідні заходи правоохоронної діяльності, кожен

юрист із високим рівнем професійної культури проводить їх із врахуванням особливостей певної категорії людей, їх морально-психологічного стану, специфіки, характеру, способу їх життя. Так виробляється власний стиль, свій почерк юридичної діяльності.

Для професійної культури юриста дуже характерним є принци-! гласності. Він передбачає три напрями: участь широкого кола громадськості, органів влади у виробленні заходів зміцнення правопорядку; реалізація правоохоронної діяльності за участю громадян; інформування органів влади і управління, трудових колективів, громадських організацій, населення і засобів масової інформації про свою діяльність, як цього вимагають відповідні закони України. Гласність діяльності юристів визначає рівень їх професійної культури, сприяє його підвищенню, запобігає значною мірою поширенню професійної деформації. При цьому юристові важливо уміти зберігати державну і службову таємницю, а також конфіденційність службових відомостей.

Гуманізація юридичної роботи як принцип професійної культури полягає у переконанні громадян, які схильні до скоєння правопорушень, у невичерпних можливостях людини та її здатності свідомо підкорятися закону, дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки, сформованих на основі загальнолюдських цінностей. Потрібне переконання розумом, а не силою

Для професійної культури юриста дуже важливий принцип режиму законності, який прийнятий в нашій державі. Законність у правоохоронних органах визначається рівнем професійної культури кожного юриста, який характеризується ступенем використання і застосування норм закону, інших правових актів. Існує затежність між професійною культурою і службовою дисципліною, які є засобом зміцнення законності в діяльності юристів. Зневага до професійної культури призводить до морального зубожіння, що в свою чергу веде до зниження рівня законності.

Найбільш повну характеристику тієї ролі, яку професійна культура відіграє у юридичній діяльності, можна дати через аналіз її функцій. Сама специфічна суть юридичної культури конкретно розкривається у взаємодії з традиційно сформованими функціями.

Тому природа професійної культури юриста розкривається у таких тісно взаємопов'язаних основних функціях: формування почуття моральної та юридичної відповідальності; сприяння дотриманню сформованого позитивного стереотипу поведінки; вироблення моральної обґрунтованості службових взаємовідносин; виховання готовності бездоганно виконати свій службовий обов'язок; вироблення культури професійних дій, погодження суспільних (віддаючи їм перевагу) і особистих інтересів юриста; попередження професійної деформації; застереження від проявів бюрократизму.

Функція моральної та юридичної відповідальності багатогранна. Це впливає з того, що моральна відповідальність — не вкорінений у загальнолюдських цінностях і забезпечуваний громадською думкою моральний обов'язок юриста. Моральна відповідальність настає у будь-якому випадку діяльності юриста чи його бездіяльності. Вона не знає ніяких меж і стає могутньою силою професійної культури. Юридична відповідальність — це закріплений у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належали. Тобто професійна культура виконує запобіжні заходи, що полягають у недопущенні юридичної відповідальності юриста за скоєні вчинки. Це дозволяє замість юридично забороненої поведінки юриста спрямувати його юридично дозволену, правомірну поведінку.

Сформований позитивний стереотип поведінки юриста має соціальну цінність, оскільки є масовим явищем, яке корисне як для самої держави, так і для громадян. Він полягає у свідомому виконанні моральних та правових вимог, що утворює певний зразок поведінки юриста, професійну звичку. Професійна культура сприяє формуванню позитивного стереотипу поведінки, оскільки ступінь засвоєння моральних та правових категорій, високий рівень володіння юристом загальнолюдськими цінностями спонукають його до правової діяльності, правомірних дій під час виконання службових обов'язків.

Культура службових правовідносин у правоохоронних органах — процес, який немислимий без моральної обґрунтованості. В основі службових відносин лежить не тільки право, але й мораль, традиції, звичаї, які склалися в юридичних органах. Дієвість цих категорій забезпечується відображенням їх вимог у різноманітних статутах, інструкціях та відомчих нормативних актах, які регулюють службові відносини. Морально обґрунтовані статутні вимоги слугують основою формування юридичної культури.

Уміння бездоганно виконати свій службовий обов'язок дається юристам не одразу, воно виховується, формується шляхом розвитку професійної культури. Сама бездоганність потребує міцного засвоєння правових норм. Уміння застосовувати їх у нестандартних ситуаціях, що супроводжується високою культурою професійних дій. Звичайно, кожен юрист намагається виконати свій службовий обов'язок, але виконує його по-різному, на шіас-ний розсуд. Наприклад, якщо виконання обов'язку підпорядковане страху перед покаранням, то в більшості випадків принижується роль культури дій. Тому критерієм професійної культури є виховання свідомого почуття відповідальності за доручену справу, бажання працювати сумлінно, без права на помилку чи нетактовність.

Важливою функцією професійної культури є вироблення такого стереотипу мислення, при якому суспільні інтереси поставлені вище від особистих. Цього досягає більшість юристів, оскільки впливає контроль інстанцій за їхньою службовою діяльністю. Але мова йде про внутрішні мотиви таких дій, яким притаманна закономірність чи певне правило. Формування таких мотивів відбувається ще задовго до вибору юридичної професії, по суті, з дня народження. На перешкоді тут стають егоїзм, користолобство та інші негативні моральні якості, які спонукають у майбутньому юриста дбати в першу чергу про свої власні інтереси. Звичайно, для попередження таких тенденцій необхідні певні соціальні умови життя та праці юристів. Роль професійної культури полягає у виробленні адекватної позиції юриста, в умілому поєднанні особистих і суспільних чинників, профілактиці зловживань службовим становищем чи порушень закону, норм моралі тощо.

Чи не найважливішою функцією професійної культури є попередження професійної деформації юриста, оскільки саме вона (деформація) завдає величезної школи правоохоронній діяльності, по суті, паралізує, виводить із ладу кожного, хто потрапив під цей вплив. Професійна деформація у правоохоронних органах спричиняється: довготривалим негативним впливом правопорушників і взаємостосунками з надокучливими відвідувачами; надмірним захопленням властними повноваженнями та ін.

Зокрема, перший напрям характеризується звинувачувальним підходом до кожної людини з боку юриста, появою черствості, байдужості, жорстокості, навіть брутальності. Юрист із низькою загальною культурою та низькими моральними якостями зникає до тону нетактовної розмови з правопорушниками, перевірки правильності сказаного, підозр щодо кожного вчинку громадянина, сумнівів щодо кожного висловлювання тощо. Звичайно, для високого професіоналізму з метою отримання відповідної інформації такий підхід потрібний, але він повинен завжди мати відповідну сферу застосування. Професійна культура покликана до нейтралізації випадків деформації, вироблення шляхів подолання таких явищ.

На жаль, в юридичних органах на сьогодні доводиться констатувати у багатьох випадках наявність значної забюрократизованості. У професійній культурі (у сфері ведення документації) повинно існувати розмежування поняття бюрократизму. Тут є два аспекти цього розуміння: допустимі елементи бюрократизму; безмежні прояви бюрократизму.

2. Психіка – ядро психологічної культури юриста.

Особистість – це людина, її соціально-психологічний образ, що виявляється у стійкому поєднанні індивідуальних психічних властивостей та системи соціально-значущих якостей людини, її мірі оволодіння соціальними цінностями та здатністю до їх реалізації.

Оскільки професійна культура юриста об'єднує всі види культури особи правника, то всі принципи та функції цих видів культури належать також і професійній культурі. Але тут є і свої особливості. Зокрема, існують власні принципи та функції.

Так, власні принципи професійної культури юриста мають загальний та спеціальний характер. До загальних принципів слід віднести: захист прав юриста; рівність усіх юристів перед законом; підпорядкування всіх відомчих актів закону; єдність прав та обов'язків юриста; презумпція невинуватості юриста.

Принцип захисту прав юриста передбачений у вищезгаданих законах. Однак для його реалізації необхідно як мінімум дві умови: притаманність юристам високих моральних якостей; віра у дії юристів під час виконання ними службових обов'язків. І на даний час реалізація наданих юристам прав часто викликає сумніви з боку держави та її громадян у їх правомірності чи законності, що інколи виправдано. Дії даного принципу пов'язані як із добором кадрів, соціально-побутовими умовами, фінансовим забезпеченням, так і з виконанням державою своїх обов'язків перед юристами.

Рівність усіх юристів перед законом забезпечується ст. 24 Конституції України. Тобто незалежно від посади юрист зобов'язаний виконувати правові норми і нести юридичну та інші види відповідальності за їх порушення.

Такий принцип професійної культури як підпорядкованість усіх відомчих актів закону полягає у недопущенні викривленої регламентації службової діяльності. Така «деталізація» відомчих актів негативно відбивається на професійній культурі.

Принцип єдності прав та обов'язків гарантує міцність правових норм, забезпечує виконавську дисципліну юристів. Справа в тому, що лише одні права чи лише одні обов'язки знижують наполовину юридичні служби. Звичайно, за наявності прав обов'язкове їх використання, а при наявності обов'язків — неухильність їх виконання. Таким чином, використання та виконання є основними засадами необхідної і достатньої умови професійної культури юриста.

У праві кожного демократичного суспільства принцип презумпції невинуватості особи посідає чільне місце. На юристів як окрему частину суспільства теж поширюється цей загальноправовий принцип. Мова йде про недопущення поспішності у звільненні юристів з роботи у випадку порушення проти них кримінальної справи. Адже винуватість визначається тільки судом.

До спеціальних принципів професійної культури юриста належать: «дозволяється те, що дозволяє закон»; уміння користуватися владними повноваженнями; самовідданість юриста; оптимальність і ефективність юридичної діяльності; диференційований підхід у правоохоронній роботі; гласність, гуманізація юридичної діяльності; законність.

Принцип «дозволяється те, що дозволяє закон» стосується лише службових осіб, у тому числі юристів. Тут майже не відводиться місця альтернативі, плюралізму. Принцип розрахований на можливі прогалини в законодавстві, появу нових прецедентів та ін. Він має на меті забезпечити правомірну поведінку юриста, застерегти його від порушення законності. Професійна мораль у цьому випадку допомагає юристові правильно реалізувати цей принцип.

Однак у реалізації цього принципу чітко виявляється потреба захищеності юристів. Юрист повинен бути впевненим, що під час рішучих дій при виконанні службових обов'язків навіть після негативної, штучно створеної реакції населення, його дії будуть оцінюватися заслужено, не ставитимуться під сумнів, не підлягатимуть ревізії з боку вищих чинів та інстанцій і що йому не загрожує покарання.

На противагу цьому принципові існують інші загальноправові принципи: «усе, що не забороняється законом, дозволяється», «дозволяється все, що не забороняє закон», «забороняється все, що не дозволяється законом». Однак ці принципи не притаманні професійній культурі юриста.

Уміння користуватися владними повноваженнями — принцип найбільш притаманний юристам, оскільки вони наділені значною владою. Реалізація його на практиці базується на володінні представником державної влади високими моральними якостями. Багатофункціональність юридичної діяльності вимагає оптимального вибору професійно-правових відносин із громадянами, які обумовлені нормами поведінки юристів, їх службовим етикетом, простими нормами моралі і відрізняють їх від діяльності членів інших

професійних груп. Суть даного принципу професійної культури полягає у співставленні законних прав юриста з його інтелектом, здібностями, внутрішньою культурою, фізіологічними можливостями особистості тощо. При такому співставленні прослідковуються такі специфічні негативні якості: так. званий «чад влади», захмеління владою, запрофесійованість, зверхність, грубість деяких юристів. Такі якості виявляються у застосуванні (правомірному чи ні) юридичних норм, обмеженні прав та свобод громадян, їх дієздатності з метою демонстрування свого правового становища у суспільстві. Визнання населенням у більшості випадків такого демонстрування влади пояснюється неповагою до представників влади, не страхом, а швидше підсвідомою готовністю підкорятися, законослухняністю та ін.

Розглядаючи наступний принцип, зауважу, що існують різні види самосвідомості. Однак для юриста, його професійної культури найбільш важливими є національна, моральна та правова свідомість. Як принцип професійної культури юриста слід розуміти ці види свідомості в цілому, де важливу роль відіграє самосвідомість. Самосвідомість — це якісна характеристика свідомості, вона є і критерієм професійної культури.

Суть принципу оптимальності й ефективності юридичної діяльності полягає в тому, щоб забезпечити успішне виконання зовнішнього і внутрішнього імперативів службового обов'язку, виконати професійні дії доволі якісно і при найменших затратах засобів та сил. Основною вимогою в реалізації цього принципу є прорахований, глибоко продуманий вибір того комплексу шляхів, форм, методів та засобів юридичної роботи, який найбільше відповідає ситуації, що склалася.

3. Мотивація суб'єктів юридичної діяльності.

У юридичній роботі надзвичайно суттєву роль відіграє психологічна культура. Щоб забезпечити ефективність впливу на правопорушників, сприяти створенню умов для якомога повнішого розкриття схильностей людини, охоронцям правопорядку важливо знати психологічну структуру, закономірності мислення, пам'яті, методи формування волі та рис особистості.

Під психологічною культурою юриста ми розуміємо рівень володіння психологічними знаннями, навичками і прийомами, в тому числі автотренінгу та саморегуляції, а також розвитку власної волі та професійно-психологічних якостей з метою ефективного впливу на регулювання правовідносин у суспільстві.

Звідси випливає, що юрист повинен володіти високими особистими душевними якостями. Зрозуміло, що особливий наголос робиться на результаті юридичної соціалізації: знання, навички, прийоми, автотренінг, саморегуляція, воля тощо. Це примушує особу працювати нач собою, формувати у собі психічні процеси, властивості і власний душевний стан, що визначає зміст життєдіяльності юриста.

Проте цього явно недостатньо. Юрист може особисто характеризуватися високими душевними якостями, але втілювати їх в практичну діяльність не може. У результаті не буде ефективного психологічного впливу на громадян, що негативно відіб'ється на правоохоронній діяльності.

Зрозуміло, що психологічна культура юриста не існує абстрактно. Її слід розуміти у сукупності видів. Так, можна класифікувати психологічну культуру за юридичними спеціальностями. Тоді матимемо психологічну культуру судді, адвоката, прокурора, працівника міліції і т. ін. Зміст цих видів психологічних культур містить багато спільних ознак, але існують істотні відмінності, які пояснюються специфікою службових обов'язків.

Доцільніше розглянути види психологічної культури за темпераментом особи юриста, тобто за відносно стійкою характеристикою з боку динаміки, тону і врівноваженості психічної діяльності. Це пояснюється тим, що течії психологічного життя у різних юристів проходять по-своєму. Мова йде про такі відомі типи темпераментів (типи нервових систем): сангвіністичний, холеристичний, флегматичний, меланхолічний. Це наводить на думку про існування психологічної культури юриста-сангвініка, юриста-холерика, юриста-флегматика, юриста-меланхоліка.

Можна здійснити класифікацію психологічної культури юриста за знаками Зодіаку (гороскоп). Тоді матимемо: психологічну культуру юриста-Козерога, юриста-Рака і т. ін.

Можна зробити висновок, що психологічна культура існує тільки в одиничному, в окремому, що обґрунтовує існування лише індивідуальної культури. Тим більше, що цьому' сприяють компоненти психологічної культури.

Психологічна культура юриста має такі компоненти: інтелектуальна культура, емоційна культура, внутрішня культура і деякі аспекти педагогічної культури юриста. Зауважу, що інтелектуальна, внутрішня, емоційна повністю входять у психологічну культуру, оскільки мають спільні предмети дослідження. Іншими словами, ці види культур в основному визначають психологічну культуру особи юриста.

Що стосується педагогічної культури, то не всі її складові елементи мають пряме відношення до психологічної культури юриста. У цілому можна сказати, що висококваліфікований юрист повинен володіти глибокими знаннями психології і деякими методами педагогіки. Така вимога потрібна для здійснення правового виховання населення (особливо молоді), яке юрист повинен здійснювати і систематично, і першочергово.

Тобто юрист має бути вихователем громадян у правовому полі. Тому він повинен володіти бодай елементарними педагогічними навиками, особливо педагогічною спостережливістю і педагогічною завбачливістю.

Перша допомагає йому швидко і безпомилково відрізнити найсуттєвіші моменти у поведінці людини, визначити на основі окремих деталей якісні зміни в характері, інтуїтивно відчувати схильність людини до правопорушень через ті чи інші обставини. Це суттєве підґрунтя для правовиховної роботи.

Спостереження, вивчення здійснюється не стільки споглядално, скільки цілеспрямовано, щоб вплинути на людину, допомогти їй перебороти внутрішні протиріччя й¹ удосконалитись. Це необхідно юристові також і для об'єктивної оцінки власних дій, для самоаналізу та коригування поведінки.

Знання різних типів характерів, розуміння неповторності особливостей людей дозволяє юристові зі значною вірогідністю передбачати вчинки конкретної особи в тій чи іншій ситуації. Така здатність завжди є супутником почуття нового. А оволодіти нею — значить бачити перспективу в регулюванні правовідносин, знаходити най-більш конструктивні шляхи вирішення нагальних проблем.

Педагогічна майстерність юриста полягає ще й у безпомилковому орієнтуванні, особливому такті, ввічливому тоні, здатності до ризику та експерименту.

У роботі з людьми необхідно враховувати безліч чинників' вік людини, інтелектуальний рівень, смаки, тип нервової системи тощо — і в залежності від них обирати тактику взаємин. При цьому треба дорожити довір'ям населення, не хизуватись своєю владою над людьми, а тим паче — не демонструвати зверхність. Відважитись на будь-який серйозний крок, перебуваючи у стані розчарування чи роздратування, означає загубити справу.

Зрозуміло, що при контакті з неповнолітніми педагогічна культура юриста набирає особливого значення. Тому авторитет юриста залежить від його доступності та розуміння проблем молоді.

Можна зробити висновок, що педагогічна культура юриста — це ступінь володіння необхідними педагогічними навичками (педагогічною спостережливістю і педагогічною завбачливістю), а також вияв високого такту у взаєминах із метою здійснення правового виховання населення.

Крім того, педагогічну культуру юриста характеризують і такі субкультури педагога: внутрішня, зовнішня та деякі елементи дипломатичної культури. Тобто юрист для здійснення правового виховання повинен увібрати всі кращі зовнішні й внутрішні риси педагога.

Висвітлення інтелектуальної культури почну зі з'ясування поняття інтелекту.

Переважно інтелект ототожнюють із розумом, хоча це не точно, оскільки треба враховувати також мудрість особи, рівень її мислення, набуті знання, ерудицію,

компетентність, інтуїцію, глибину осмислення явищ, правильне їх розуміння, уміння аналізувати тощо. Тобто інтелект є одночасно якісним і кількісним розумовим показником, своєрідним критерієм для кожної певної людини. І коли ми, не замислюючись, запитуємо, чи ця людина має розум, то маємо на увазі рівень інтелекту. В цілому можна сказати, що розум людині даний від природи, а інтелект в основному є результатом соціалізації.

Важливо вдатись до певної інтелектуальної схеми, яка полягає у розчленуванні розумової структури на поняття, правила і логічні операції. За допомогою цих елементів людина сприймає, переосмислює та зберігає важливі відомості. Проте тут на перешкоді часто стає душевний стан людини, розладнана психіка, хвилювання, різні почуття тощо. Наприклад, часто говорять: розум мовчить, якщо серце ридає, що не завжди можна сказати про інтелект. Навпаки у таких випадках найбільше виявляється рівень інтелекту.

Крім того, існують психічні інтелектуальні властивості. До них належать особливості сприйняття пам'яті, мислення, уяви, а також творчість, яка виявляється у практичному мисленні. Щоб краще зрозуміти поняття інтелекту, треба знати такі категорії, як інтелектуальна глибина пізнання, інтелектуальна творчість, інтелектуальний потенціал, інтелектуальна свобода, інтелектуальні емоції тощо. Із професійною майстерністю прямо пов'язана розвинута інтелектуальна активність. Ця творча пошукова активність характеризує багатьох професіоналів, на основі чого можна ввести своєрідний коефіцієнт інтелектуальності.

4. Темперамент у складі психологічної культури юриста.

Темперамент стає інтегративною характеристикою спільних рис різних типів психіки людей. Інтелектуальна культура виявляється найбільше в процесі творчої діяльності, особливо в умовах нестандартності. Це яскраво видно на прикладі осіб, які обіймають керівні посади. Адже говорять у народі: хочеш дізнатися, чи розумна людина, — дай їй владу (зрозуміло, що на короткий час). І що характерно, чим вищу посаду обіймає юрист, тим легше виявити рівень його інтелектуальної культури.

Слід зауважити, що юристи повинні дбати не тільки про себе, а й підтримувати, розвивати інтелектуальну культуру української нації. Це — одне із важливих завдань.

Тому інтелектуальна культура юриста — це ступінь накопичення особою певної суми загальноосвітніх і професійних знань, а також культура та широта мислення, загальна ерудиція.

Однією із психологічних характеристик компонентів юридичної деонтології є емоційна культура. Спочатку зауважу, що емоції з'являються в емоціогенній ситуації. Тобто проявам емоцій передують певні ситуації, які безпричинно не виникає. Причиною цього можуть бути такі факти, явища, які зачіпають душевні інтереси юриста. У результаті цього з'являється душевне переживання, хвилювання, певні почуття тощо. Тоді юрист ніби виходить із стану спокою, його організм починає функціонувати напружено.

Звернімось до характеру емоцій. Після народження емоції дитини мають вроджений характер, а в міру збільшення життєвого досвіду їх характер стає набутим. Нас більше цікавить професійний характер емоцій, оскільки у юриста повинно вироблятися правове почуття. Доведено, що правове почуття — це наслідок комплексу емоційного сприйняття юристом: правових явищ. Проте правові почуття юриста на основі емоцій можуть бути різними, оскільки виникнення емоцій не завжди супроводжується емоційними переживаннями. Тому постає необхідність ввести таке поняття, як емоційна культура юриста.

Емоційна культура юриста є, перш за все, його внутрішньою дисциплінованістю і зібраністю. Вона виявляється здебільшого у момент вибору правового рішення. З емоційною культурою, із силою волі пов'язана могутня зброя формування морального образу юриста — самовиховання. Юрист сам може коригувати недоліки своєї особистості, долаючи негативні прояви завдяки силі волі. Стриманість, володіння собою і самоконтроль — важливі елементи емоційної культури, які покликані розвивати психологічну культуру юриста.

Психологічна культура розвиває також внутрішню культуру юриста, основою якої є психологічні та моральні якості. Внутрішня культура характеризується різноманітними чинниками. Серед них — здатність юриста творити благородні вчинки, щире бажання допомагати іншим, ділитися з ними, вміння розуміти людей, переживати не тільки за свої невдалі дії, а й за дії інших, вміння вибачати іншим і не ображатись ні на кого. Важливою ознакою високої внутрішньої культури юриста є вміння не розголошувати таємниць, володіння розвинутою емоційністю, інтуїцією та інтелектуальними почуттями тощо. Крім того, характерним для внутрішньої культури є вдумливість, поміркованість, толерантність, доброзичливість тощо. У цілому можна сказати, що внутрішня культура є наслідком генетичної спадковості. Це — душа людини, яка розвивається у процесі соціалізації юриста, залежить і збагачується від духовної культури.

Отже, психологічні характеристики культури юридичної практики мають своє конкретне спрямування: як на особу юриста, так і на його сферу спілкування, а також на вміння змінювати психологію людей від старого стереотипу до нового.

5. Практичне значення психологічної культури юриста.

Часто у психологічній літературі зустрічаються такі терміни: «безсвідоме», «несвідоме», «передсвідоме», «надсвідоме», «усвідомлюване» та ін. Під «безсвідомим» ми розуміємо ознаки явища втраченої людиною свідомості, тобто того, що людина раніше усвідомлювала. У цій ситуації людина перестала усвідомлювати навколишній світ і саму себе, а попередні одержані результати свідомості «зникли» безслідно.

Проте «несвідоме» — це той стан, в якому людина не здогадується, що вона усвідомила якусь інформацію, подію тощо. Причини тут можуть бути як об'єктивні (невміння керувати інформаційними процесами), так і суб'єктивні (незнання психічних властивостей людини, існування надприродних сил тощо). Іншими словами, людина розуміє, що всі інші явища усвідомити неможливо, що існує ще й неусвідомлене. Крім того, людина неусвідомлено «викидає» зі своєї пам'яті непотрібну інформацію.

Передсвідоме — такий стан людини, коли вона ще не знає і не розуміє своїх дій: не знає, усвідомлювати їх чи ні. Фактично це — початкова стадія формування сві-ломості. Л отже, у передсвідомому є багато таємничого і несподіваного.

Підсвідомо характеризується певним виробленим рефлексом, який виник у людини внаслідок набутої свідомості. Особа діє вже механічно, не усвідомлюючи цього.

Слід сказати, що усвідомлення і неусвідомлення — це закономірні процеси самої свідомості, які у кожній і ситуації мають свій зміст. Особливо це стосується переколім від свідомого у несвідоме і навпаки. Такі ж переколіи можливі і з безсвідомим.

І спер доцільно створити певну рівневу структуру свідомості. Як вказують В. Нестеренко та З. Фрейд, її краще подати у порядку зростання: «несвідоме» — «передсвідоме» — «свідоме» — «надсвідоме»

Однак, на нашу думку, така структура не є повною. Згідно з дослідженнями С. Лазарева у теорії свідомості існує ще й підсвідоме. Вважаємо, що підсвідоме відіграє роль «пійки» у свідомому.

Тобто інформація, яка надходить від несвідомого та передсвідомого, далі може передаватися двома шляхами: 1) у свідоме; 2) у підсвідоме. Після одного чи другого шляху вона потрапляє у надсвідоме.

Розгляньмо ці два шляхи більш докладно. При цьому будемо пам'ятати, що інформація може бути позитивною (корисною) і негативною (шкідливою) як для самої людини, так і для людей, що її оточують. У цілому під час розгляду позитивної чи корисної інформації особливої небезпеки немає. Така небезпека очікується при негативній чи шкідливій інформації, яка містить у собі негативні моральні якості, емоції, особливо — ненависть, заздрість, агресію, образу, роздратованість, злість, насильство, гнів, осуд, погорду, ревність, хвалькуватість, нарікання, презирство тощо, а також думки, ідеї тощо.

Якщо негативна інформація надійшла безпосередньо у свідоме, то людина усвідомлює, якої шкоди вона завдала навколишнім. Тут усі негативні моральні якості відкрито виявляють

себе і переходять у надсвідоме. Цей шлях руху інформації не є таким небезпечним, як інший. Річ у тім, що людина може не знати, не усвідомлювати, що негативна інформація надійшла у підсвідоме. Тоді негативні моральні якості теж шкідливо діють на навколишніх, але вже приховано. Ці якості приховано, неусвідомлено потрапляють у надсвідоме. Наприклад, ми інколи не розуміємо, чому так важко спілкуватись із певною людиною, яка ззовні нічим поганим не характеризується. А суть такого явища можна пояснити дією негативних моральних якостей із сфери підсвідомого.

Можливий також перехід інформації з підсвідомого у свідоме і навпаки. У першому випадку умовно назвемо його «випаровуванням», а у другому — «осадам». Знову ж таки, «випаровування» не є таким небезпечним, як «осада». Це можна пояснити тим, що відкритій, усвідомлюваній негативній інформації легше запобігти, а негативні моральні якості та думки із свідомого легше виправити. Тобто шлях негативної інформації у підсвідоме має бути закритим.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про існування самосвідомості як вищої форми свідомості. Відомо, що самосвідомість впливає зі свідомості особи і означає усвідомлення людиною самої себе у суспільстві, своїх взаємостосунків із навколишнім світом та членами суспільства, своїх дій та вчинків, думок і почуттів, різних якостей особистостей.

Зрозуміло, що самосвідомість народжує індивідуальну свідомість кожної людини, яка охоплює весь духовний світ особистості. Усе це дає підстави стверджувати, що свідомість людини має певні скерування, різновиди, серед яких, суспільна, державна, національна, політична, патріотична, громадянська, релігійна, моральна, естетична, професійна, правова та ін.

У юриста повинен бути добре розвинутий кожен із цих різновидів свідомості. Наприклад, значну користь у юридичній роботі приносять моральна та релігійна свідомості, оскільки вони є складовими елементами вищої етики людини. Ці різновиди свідомості дають можливість правникові осмислювати вищі закони духовного світу, формувати духовні думки, розуміти душевні якості інших людей, впливати на тіло через дух і душу, розуміти причини і наслідки втрати земних благ та ін.

У даному випадку нас найбільше цікавить правова свідомість. Тому розгляньмо її докладніше.

Кожен із дослідників намагається дати своє визначення правосвідомості. Н. Койок пише, що правосвідомість особистості — це така форма відображення правових явищ, яка включно психічні, інтелектуальні, емоційні й вольові проєкції та стани: знання чинного права і законодавства, прагнення і навички, правове мислення, правові емоції і почуття, правові орієнтації, позиції, мотиви, правові переконання та установки, які синтезуються в прийнятих рішеннях і спрямовані на пізнання, спілкування і виступають модно в процесі правової діяльності й поведінки у сфері правовідносин.

Можна по-іншому підійти до визначення правосвідомості, зокрема «через» інформацію. Так, під правосвідомістю юриста слід розуміти координаційну систему багатовимірності одержання, використання, поширення та зберігання інформації у правовому полі, що характеризує ставлення правника до правової дійсності та встановлення об'єктивної істини.

Як бачимо, правосвідомість ґрунтується на інформації, яку юрист повинен усвідомити. Однак не всю інформацію юрист усвідомлює. Тому неусвідомлена інформація стає надалі значним потенціалом для усвідомлення. Тобто вона стає «в нагоді» у потрібний момент.

Мова йде про матеріальну форму одержання, використання, поширення та зберігання інформації юристом, що складає певну систему. Сюди потрібно віднести також різноманітні ідеї, уявлення, емоції, почуття та інтелектуальну здатність особи юриста. При цьому згадана система відіграє координаційну, інтеграційну роль у професійній діяльності. Саме завдяки цій системі юрист реалізує своє ставлення до правової дійсності, до права взагалі. Хоча таку координаційну роль для нього виконують ще й світоглядні принципи за допомогою вольових зусиль.

Багатовимірний підхід до інформації взагалі необхідний, адже кожен юрист не повинен задовольнятися од-новимірністю своїх поглядів. Інтелектуальна культура юриста має бути

спрямована на творчий багатоаспектний підхід до одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Це піднесе рівень правосвідомості.

Варто зауважити, що всі операції з інформацією повинні відбуватись у правовому полі, що є активною формою правосвідомості юриста, розуміння того, що система права потрібна для належного регулювання суспільних відносин. Це означає, що правове поле має значний вплив на правосвідомість юриста, особливо коли воно посилюється прийнятими новими законами. Нині діє активне правове поле довкола Конституції України, що скеровує правосвідомість юриста на державницьку позицію.

Зрозуміло, що істина — це результат, наслідок, атрибут правосвідомості правника, оскільки немає користі з високого рівня правосвідомості, якщо юрист не може встановити об'єктивної істини у правовій дійсності. Тобто вся дія правосвідомості повинна бути спрямована на здобуття істини.

Як бачимо, у правосвідомість юриста входять усі основні елементи світоглядної духовності, саме культурне життя та культурне надбання людства. Тобто самі професійні знання ще не визначають змісту правосвідомості юриста. Важливу роль відіграють певні власні критерії, оцінки, серед яких слід виділити емоційний стан юриста, його ставлення до права. Тут велике значення має процес перетворення юридичних знань у звичку.

Таким чином, ми розглянули складові елементи правосвідомості юриста, до яких відносимо різні процеси, пов'язані з інформацією у правовому полі, що впливають на особу юриста з метою встановлення об'єктивної дійсності.

Поряд із цим у спеціальній літературі вказуються зовнішні та внутрішні структурні елементи індивідуальної правосвідомості. Зокрема, до зовнішніх елементів належать: 1) правові знання; 2) повага до права, до закону на основі правових переконань; 3) соціально-правова активність особи, а точніше готовність (установка) до такої діяльності та поведінки. У свою чергу внутрішні компоненти — це: 1) інтелектуальні (раціональні) процеси і стани; 2) емоційні процеси і стани; 3) вольові процеси і стани.

*****

Лекція 6. Культура мови та основи етикету ділового спілкування вітчизняних юристів в Україні та за кордоном.

1. Культура мови юриста.

Культура мови юристу (далі – КуМЮ) – це складова ПрофКУ (в першу чергу психологічної, етичної та естетичної), передбачає вільне володіння літературною мовою і юридичною термінологією, їх ефективне (доречно, своєчасне тощо) використання.

Важливою функцією є забезпечення свободи прийняття рішень. Це впливає із самої специфіки професійної діяльності, оскільки юрист (особливо слідчий) діє за своїм внутрішнім переконанням. Жодні зовнішні сили не повинні вилити на його юридичну практику.

Зрозуміло, що правосвідомість сприяє реалізації внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста. Ця функція дає можливість юристові показати себе у справі, виявити свої потенційні здібності, вміння та навички.

Крім того, завдяки таким функціям, як вироблення активності в роботі і досягненні мети, діяльність набуває активного характеру, підкреслює домагання, бажання юриста довести, що він насправді служить народові і готовий гідно захищати його інтереси. Тобто завдяки цим функціям правосвідомість дає конкретні результати у правовому полі.

Лле такі дії підтримує ще й функція формування професійно-юридичної думки. Дійсно, для того щоб прийняти певне рішення юрист повинен мати сформовану чітку установку, яка в потрібний момент реалізується. На основі цього з'являється нова функція — вироблення професійних звичок. Якщо часто виявляється правосвідомість із позитивними наслідками, то юрист відчуває своє місце у просторі. Така функція має реальний ґрунт адже юрист утверджує себе як фахівець, як службова особа, здатна впроваджувати правову політику в життя.

Активне виявлення правосвідомості виконує ще й таку функцію, як застереження від правового нігілізму, тобто юрист не допускає свідомого ігнорування норм права та моралі. Саме

за цих умов він відчуває всі цінності права, вірить у їх могутність щодо регулювання суспільних відносин. Таким чином проявляється така функція, як забезпечення подолання прогалин у законодавстві. Творча, активна робота юриста завжди націлена на пошуки аналогії закону, на вихід зі складної ситуації. У даному випадку правосвідомість «працює» на захист моральних та правових принципів суспільства, що є однією із важливих функцій. Адже законодавець не може передбачити всі без винятку можливі прецеденти, тому юрист зобов'язаний спрямувати свою правосвідомість на встановлення справедливості. Звичайно, для цього потрібні певні вольові, фізичні зусилля, а така функція, як активізація інтелектуальної діяльності, вирішує поставлене перед юристом завдання.

У цілому можна сказати, що правосвідомість дає можливість виявити особисті професійно-моральні якості правника. Ця функція є універсальною для кожного випадку, оскільки неможливо глибоко пізнати фахівця без його дій та вчинків. Саме за справами можна оцінити внутрішню природу правника.

Ми проаналізували в основному дії функцій правосвідомості, що цілком відповідає функціям дсонологічної правосвідомості юриста. Слід сказати і про можливість існування інших функцій та принципів, особливо тоді, коли мова йде про забезпечення панування права, реалізацію надбань інформаційної культури, реалізацію теоретичних знань, динамічність юридичної роботи, формування мотивів поведінки, комунікативність тощо, але цього достатньо, щоб зробити висновок про надзвичайно важливе значення пізнання сутності правосвідомості юриста.

Отже, високий рівень правосвідомості має велике значення для юридичної практики. У цілому він відтворює форми юридичної діяльності, змушує юриста оцінити своє призначення в суспільстві. Високий рівень ПШЖДИ спонукає правника до певних змін, допомагає прогнозувати і т. ін. За допомогою такого рівня правосвідомості юрист може досягти мети.

Формування правосвідомості забезпечується відповідними інститутами, які покликані виробити у юриста власний варіант правосвідомості. Тобто правосвідомість повинна увібрати всі надбання, досягнення людства. Ці надбання мають бути всебічними, враховувати всі без винятку галузі людської діяльності.

Таким чином, правосвідомість має компоненти національної культури, що є її основою. Дослідженням аспектів займається культурологія (культуроснавство, теорія культури) права і правосвідомості, як наука про множину культур. У цілому правосвідомість характеризується багатьма різновидами (множиною) культур. Взагалі культура не існує абстрактно, а лише в множині культур, яких на сьогодні налічується близько шестидесяти. Проте не сумарна кількість різновидів культур визначає правосвідомість, оскільки це здобутки загальної національної культури. Мова йде про окремі складові елементи (культурологічні аспекти) кожної окремої культури, які мають безпосереднє або дотичне відношення до правосвідомості.

Якщо право тісно пов'язане з такими різновидами культури, як духовна, моральна, національна, державна, суспільна, політична, економічна, психологічна, інтелектуальна, педагогічна, наукова, інформаційна, управлінська, парламентська, законодавча, професійна, побутова — то для правосвідомості велике значення мають ці та інші різновиди культури. До них належать, правова, інтелектуальна, емоційна, внутрішня, дипломатична, естетична, зовнішня і т. ін.

Тут виникає проблема: чи пролягає шлях до формування правосвідомості тільки через різновиди культури, чи існують інші визначальні чинники, які перебувають за межами культури? На перший погляд видається, що однієї культури для цього недостатньо, оскільки є ще вимоги часу (періоду, ситуації), вимоги керівників, прагнення певної мети, особисті моральні якості особи юриста тощо. Безумовно ці чинники мають величезний вплив на формування правосвідомості. Проте будь-який волонтаризм характеризує ступінь цивілізації певного суспільства, а цивілізація — це продукт культури. Тобто є підстави вважати, що так чи інакше множина культур є необхідною і достатньою умовою формування правосвідомості.

Це означає, що у правосвідомості відображаються лише культурні тенденції. У кожному структурному елементі культурні тенденції дають можливість накреслити перспективу розвитку культури суспільства, які потрібно врегулювати правовими нормами. Іншими словами, для

правосвідомості важливу роль відіграє культурологічна концепція, своєрідна позиція і вироблена лінія дії культури у свідомості юриста.

Зміст культурології правосвідомості полягає у дослідженні такого явища як спектру, мозаїки культур. Справа в тому, що кожен із різновидів культури не впливає на правосвідомість самостійно, ізольовано. Тут спостерігається явище дифузії (змішування) культур. Адже між усіма різновидами культур існують спільні структурні елементи. Ці елементи у кожній культурі відіграють певну роль зі своїми відтінками, виконують чітко свою функцію. Внаслідок цього можливе виникнення культурних конфліктів у правосвідомості. Це більше стосується моментів вияву правосвідомості, коли важливим є чинник часу.

Розгляньмо, який вплив мають деякі різновиди культури на формування правосвідомості юриста.

Так, вирішальну роль у правосвідомості юриста відіграє інформаційна культура як ступінь володіння належним обсягом інформації для забезпечення прав і свобод громадян, вміння отримувати й ефективно реалізовувати її у правоохоронній діяльності згідно із Законом України «Про інформацію».

У сучасних умовах проблему підвищення рівня правосвідомості юриста на основі розвитку його інформаційної культури слід розглядати в контексті масштабного розуміння творення новітньої правової держави України, оскільки інформація є вихідним інструментом управлінських операцій. У цьому і полягає значення, цінність та корисність інформаційної культури для правосвідомості юриста.

Особливу роль у цьому відіграють головні принципи інформаційної культури. Серед них — принципи культури одержання інформації: достовірність, точність, необхідність, корисність; принципи культури використання інформації: справедливість, раціональність, доцільність; культури поширення інформації: об'єктивність, відповідальність; культури зберігання інформації — нашими м. Кожен із цих принципів дуже наближений до припни і п в правосвідомості.

Кожен юрисі зобов'язаний систематично отримувати необхідну інформацію. Без цього не формуватиметься його правосвідомість. Сьогодні існує достатньо джерел інформації, які доступні кожному, але в цьому є певні перешкоди. Мова йде про конфіденційну та таємну інформацію. Уміння вибрати достовірну і точну інформацію із цих джерел без порушення законності залежить від рівня правосвідомості юриста. Правосвідомість спонукає відчувати ступені необхідності одержання інформації, а також шкідливість зайвої інформації, яка не стосується конкретної юридичної справи.

2. Загальні положення про етикет. Етикет юристів в Україні.

Необхідною умовою формування деонтологічної правосвідомості є виховання належної професійної моралі, системи моральних та морально-правових норм, які регулюють дії та поведінку юриста у професійній діяльності. Оскільки професійна мораль є динамічною, варіантною, вбирає у себе соціальні умови і напрями розвитку юридичної професії, то вона безпосередньо впливає на формування деонтологічної правосвідомості. Тобто професійна мораль допомагає юристові зробити правильний вибір при виконанні службових обов'язків, найбільш повно реалізувати прийняте оптимальне рішення в кожному випадку практичної діяльності.

Деонтологічній правосвідомості передують моральна свідомість. Це означає, що формування моральної свідомості безпосередньо позитивно впливає на формування деонтологічної правосвідомості юриста. Адже моральна свідомість — це, перш за все, погляди, які відображають моральні цінності суспільства, інтереси правничої професії, і тому саме вона повинна випереджати юридичну практику і правову свідомість. Цк означає, що юрист виробити у собі такі принципи та правила життєдіяльності, які обмежувати б його у скоєнні антиморальних вчинків. Тобто кожна дія юриста має контролюватись мораллю. Такий принцип юристом виробляється на основі високих моральних якостей та життєвого досвіду.

Значний вплив на формування деонтологічної праної відомості має соціалізація особи юриста. Соціалізація спрямована на вироблення власних життєвих установок через активне

пізнання юристом оточуючого світу, набуття соціального досвіду, засвоєння навиків правомірної поведінки тощо. Варто зауважити, що на формування деонтологічної правосвідомості впливає як загальна, так і професійна соціалізація. Ці процеси проходять паралельно і навіть незалежно один від одного. Не можна твердити, що юрист потребує лише професійної соціалізації. Його місце в суспільстві вимагає знань про всі події в житті, навіть про ті, які не пов'язані з правовими явищами. Зрозуміло, що найшвидше сформуванню деонтологічну правосвідомість юриста через активну професійну (спеціальну) соціалізацію.

Суттєвим фактом деонтологічної правосвідомості є правове виховання юриста, тобто систематичне оволодіння необхідним мінімумом як загальнотеоретичних, так і спеціальних юридичних знань. Правове виховання юристів істотно знижує рівень соціального конформізму, сліпого наслідування чужих поглядів, бездумного виконання вказівок «згори». Через правове виховання найбільш повно сприймається моральна мета суспільства, яка впливає на внутрішній імператив службового обов'язку та деонтологічну правосвідомість. При регулярному вивченні права ширше розвиваються деонтологічні принципи правосвідомості, зрозумілішими стають її функції, що застерігає юриста від скочування до лише практичного рівня правосвідомості.

Одним із шляхів формування деонтологічної правосвідомості є постійний аналіз практики у вирішенні правових ситуацій. Тобто юрист повинен постійно своєрідно сповідатися перед самим собою про причини прийнятих неправильних рішень. Його мусить мучити сумління за скалічені долі людей. Це впливає як на загальну, так і на деонтологічну правосвідомість.

Соціальне призначення деонтологічної правосвідомості полягає у підвищенні інформаційної культури юриста. Це шлях до глибоких усебічних пізнань усіх процесів службової діяльності. Правильний розподіл інформації сприяє задоволенню внутрішнього імперативу службового обов'язку. На основі таких властивостей ін-сюрмації, як корисність, повнота, новизна і цінність формується правдива правосвідомість юриста, що дає можливість проявити себе в той момент, коли цього вимагає конкретна ситуація.

В умовах будівництва правової держави України значно зростає роль дисципліни та поведінки. Вони є важливими засобами активізації людського чинника, що призводить до формування деонтологічної правосвідомості. Для юриста службова дисципліна та професійна правомірна поведінка є тими рушійними силами, які, з одного боку, забезпечують досягнення нового якісного стану, подолання всього негативного, застійного, а з іншого — стимулюють розвиток гуманізму та соціальної справедливості у юридичній діяльності. Актуальність проблем, пов'язаних із дисципліною та поведінкою впливає з потреб правосвідомості, зміцнення законності серед юристів.

Велике значення у формуванні деонтологічної правосвідомості має професійна культура як результат професіоналізму, розуміння правових явищ, переконання у цінності права що обумовлено науковою організацією праці, інтелектом юриста, спеціальною правничою мораллю-, психологічним та педагогічним вмінням і службовим етикетом. Розуміння правових явищ істотно впливає на деонтологічну правосвідомість, яка призначена правильно, об'єктивно оцінювати криміногенну ситуацію, враховувати закономірності суспільного розвитку тощо.

Крім розглянутих шляхів формування деонтологічної правосвідомості юриста, існують також інші. Серед них — підвищення економічного стану суспільства, поліпшення соціально-побутових умов і соціальної захищеності, розвиток суспільної, політичної та інших видів свідомості, підвищення значущості релігійних, культурних і моральних цінностей піднесення рівня національного духу права, наявність професійно-етичного кодексу юриста та деякі інші.

Деонтологічна правосвідомість призначена для реалізації внутрішнього примусу виконання службових обов'язків, іно ми називаємо внутрішнім імперативом! >еі припну пкі свідомості юрист не в змозі виконати внутрішній імператив обов'язку. Проте зовнішній імператив, як відомо можна виконати бездумно, без прояву деонтологічної правосвідомості. Також деонтологічна правосвідомість актуалізує внутрішню шннісно-норма-инну систему

юриста. Тобто вона змушує зосередитись, виробити деонтологічну норму, із користю для справи виконати юридичну дію.

Із такої актуалізації випливає, що деонтологічна правосвідомість має велике значення для конкретизації юридичних норм стосовно практичної ситуації. Причому така конкретизація повинна проходити доволі швидко, навіть моментально, і основне — вміло.

Зрозуміло, що деонтологічна правосвідомість у цілому впливає на застосування і виконання норм права. Хоча в більшості випадків це виконує загальна правосвідомість юриста. Але мова йде про критичний момент, про темп і швидкість застосування та виконання, а також про неповторність таких дій.

Крім того, корисність деонтологічної правосвідомості виявляється і в тому, що вона випробовує різноманітні моделі можливих правових ситуацій. Це пояснюється принципом неповторності, в результаті чого з'являється ціла система прикладів вирішення правових ситуацій. Аналіз цієї практики наводить на думку, що юридична деонтологія є нормативною, і цінність деонтологічної правосвідомості полягає у її впливі на нормативний характер загальної правосвідомості. Юрист завжди виробляє власні деонтологічні норми, які він ніби переносить на загальну правосвідомість. Тим самим він доповнює правосвідомість новими нормами. Важливе значення деонтологічна правосвідомість має для правовідносин і для правопорядку. Вона допомагає юристові впевнено вступати у різноманітні правовідносини, підтримувати належний цивілізований правопорядок. Завдяки добре розвинутій деонтологічній правосвідомості юрист завжди готовий для цієї діяльності.

У цілому можна сказати, що деонтологічна правосвідомість значно випереджає саме право, є його ідейним джерелом. Саме у деонтологічних проявах правосвідомості зароджується нова правова думка, яка надалі вимагає нормування, конкретизації юридичної норми.

Таким чином, деонтологічна правосвідомість прогнозує право, живить його новими прикладами. Тому вона допомагає праву знайти своє місце у правовій системі. Тобто на основі деонтологічної правосвідомості відбувається практична реалізація норм права, їх дієве застосування.

Як бачимо, деонтологічна правосвідомість призначена для вирішення складних і відповідальних життєвих завдань. Особливо вона стає у пригоді в екстремальних ситуаціях. Саме тоді вона приносить найбільшу користь, зрозуміло, за умови, що у юриста добре розвинута загальна правосвідомість.

Безсумнівно, що деонтологічна правосвідомість вкрай необхідна для обміну правовою інформацією особливо між юристами. Така комунікативна властивість потрібна для методичної діяльності щодо уміння подавати і сприймати необхідні відомості. Це пояснюється емоційною дією деонтологічної правосвідомості, її емоційним забарвленням.

З огляду на особу юриста деонтологічна правосвідомість відображає рівень його підготовки, спін практичного досвіду і навіть моральних та професійно-моральних якостей. Тобто за професійними діями юриста можна скласти уявлення про його особу.

Принципове значення деонтологічної правосвідомості полягає у вияві ставлення юриста до правової дійсності. Іншими словами, можна побачити, як юрист сприймає правові явища, як намагається вирішувати їх. Тут чітко видно старання юриста, його вольові зусилля. внутрішній імператив службового обов'язку.

На основі деонтологічної правосвідомості можна формувати громадську думку про юриста. Така думка з'являється навіть після одиничних проявів, хоча бажано робити висновки після певної їх системи.

Отже, деонтологічна правосвідомість прямо впливає на розвиток і формування професійної культури. Мова йде про професійні знання правових і моральних норм та принципів, про професійне ставлення до норм права (солідарність із ними, переконаність у справедливості, корисності і необхідності), про професійне вміння, прийоми і навички, про звичку дотримуватись закону, про професійний етикет і такт, а також про наукову організацію праці. Тут деонтологічна правосвідомість приносить неоціненну користь.

Відомо, що кожен із видів культури має свої складові елементи. Внутрішні стосуються юридичної деонтології.

Напевно існують деякі труднощі щодо виявлення у юриста основних аспектів різних видів свідомості (моральної, правової, політичної тощо). Однак деонтологічна правосвідомість може впоратись із цим завданням досить успішно

У практичній діяльності юрист, по суті, не замислюється над вибором принципів професійної моралі. Але підсвідомо це виконує деонтологічна правосвідомість.

Зрозуміло, такий вибір можливий після проведеного аналізу своїх дій, їхніх наслідків.

Отже, деонтологічна правосвідомість має велике значення для юридичної практики. У цілому вона безпосередньо впливає на формування власної загальної правосвідомості, відтворює форми юридичної діяльності, змушує юриста оцінити своє призначення в суспільстві. Вона завжди націлює юриста на певні зміни, допомагає прогнозувати тощо. За допомогою високого рівня деонтологічної правосвідомості юрист може досягти поставленої певної мети.

3. Національні особливості ділового спілкування у країнах Європи та Північної Америки та інших секуляризованих країн.

До секуляризованих країн зараховуємо ті, де переважно релігія відокремлена від держави. Це виключно християнські країни.

Право знаходить своє відображення також у юридичному етикеті, оскільки він має законодавче закріплення та правове регулювання інституту прав людини (юриста). Службовий етикет визначає критерії, які повинні задовольняти вимогам реалізації сучасних законів. Тобто юридичний етикет є зовнішньою стороною професійної діяльності працівників усіх правоохоронних органів, допомагає ніби заново народиться, стає своєрідним додатком до спеціального правового статусу юриста, підносить рівень правової культури, забезпечує прогресивний розвиток юридичних служб, сприяє динамічній (функціональній) стороні правової культури: реалізації норм права, правозастосування, правомірної поведінки, допомагає вступати у правовідносини.

Службовий етикет у юридичній роботі призначений для регулювання діяльності, як юристів, так громадян, завдяки йому закріплюються існуючі і утворюються нові правові цінності.

Юрист — самостійна особа, він виробляє для себе власні, норми поведінки, його службове становище не завжди дозволяє займатись чимось побічним, вивищувати свою пишномовність, оскільки це не краща сторона обрадуваного правника, його здібностей тощо. Але створити такий порядок у правоохоронних органах, сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього вияву ставлення до людей, стосунків між собою вимагає певних зусиль. Тому громадянин, який потрапляє у юридичну установу і за звичкою отримує послугу, але не усвідомлює, що це — результат особливих зусиль усіх, хто причетний до навчання, виховання та формування морально-професійних якостей юриста.

Тому службовий етикет юриста є показником його моральної вихованості і свідченням його загальної культури, важливою умовою створення довір'я і сприятливого соціально-психологічного клімату в цілому.

Можна стверджувати, що службовий етикет виявляється передусім у юридичному колективі під час виконання службових обов'язків. Зокрема, не дотримання встановленої субординації, носіння форменого одягу, культура діловодства, утримання реманенту, техніки, зброї тощо. У роботі з населенням, крім загальних моральних та морально-правових правил, службовий етикет вимагає належної мовної культури, манер та жестів, уміння слухати, розмовляти по телефону, робити зауваження, поводитися в громадських місцях тощо.

Основу службового етикету юриста становлять певні поняття та категорії. Вони відіграють методологічну роль у дослідженні проблем юридичної етики. Тому виникає необхідність у докладному аналізі деяких із них.

Спочатку висвітливо співвідношення понять «етикет» і «службовий етикет».

Французьке слово (етикет) означає ярлик, етикетку, порядок проведення якогось ритуалу. Взагалі етикет є в основному зовнішнім виявом моралі, але за своєю структурою, функціями він порівняно простіший від моралі, повністю їй не підпорядкований.

Поняття «етикет» слід сприймати як форму поведінки, зокрема її моральний зміст, а «службовий етикет», як було сказано вище, — рівень зовнішньої реалізації професійних норм. Тобто моральний зміст поведінки не завжди відповідає вимогам функціональних обов'язків, але має безпосередній вплив на якісне їх виконання. Крім цього, службовий етикет регулюється нормативними актами, відомчими наказами та ім., оскільки він є обов'язковим атрибутом професійної діяльності. У будь-якому випадку ці поняття є складовими культури. Саме культура сприяла розвитку як етикету, так і службового етикету.

Щодо службового етикету різних професій, то слід зауважити, що тут існують свої специфічні особливості. Тому, звичайно, існує, наприклад, різниця між службовим етикетом юриста та службовим етикетом інженера. Критерієм такої відмінності є предмет, принципи, функції та інші визначальні чинники.

Службовий етикет юриста можна назвати ще й юридичним етикетом. Це — ідентичні поняття.

У юридичному етикеті велике значення мають такі категорії, як юридична позиція, юридичний самоконтроль, юридична захищеність, юридична зацікавленість, юридична творчість, юридичний комфорт, юридична соціалізація, юридичні вміння, юридичні звички, юридичні потреби, юридична саморегуляція, юридична репутація, юридичні традиції, юридичне мислення, юридична оцінка, юридичне самоутвердження, юридична свобода, юридична свідомість та ін. Ці категорії ніколи не мають логічно закінченого змісту. Кожна юридична служба, а також історична епоха вкладає свій зміст у ці поняття.

Розгляньмо деякі із цих категорій. Особливе місце серед них посідає юридична позиція.

Для сучасних правоохоронних органів важливою умовою є формування національного духу юридичного етикету. Адже етикет українських юристів вироблявся багатьма поколіннями людей. У його основу покладено етикет старійшин: жерців, служителів культу, бояр, князів, гетьманів, кошових, отаманів та ін. Крім того, вічним зразком для юристів є службовий етикет правників Стародавнього Риму, зокрема, Панініяна, Павлюса, Уль-піяна, Модестина та Гая. Також правники цивілізованих держав світу вносили і вносять у юридичний етикет свої поправки та доповнення. Усе це сприяє кращому порозумінню юристів світу, полегшує їх сумісну діяльність. Безумовно, на юридичний етикет мають вплив суспільний лад держави, специфіка історичного розвитку, національні традиції та звички.

Українські юристи призвичаїлись до існування наявного службового етикету і керуються ним механічно. Але кожен крок юридичної діяльності існуючим нормам етикету підпорядкований. Наявність національного юридичного етикету вимагає не тільки того, щоб застосовувати норми, але й виробляти новий світогляд, формувати нові внутрішні переконання. Службовий етикет українського національного юриста примушує використовувати правові звичаї, коритися їх приписам. Він є тією правовою свідомістю, що спонукає діяти так, як діяли і діють кращі знавці права. Тобто службовий етикет виробляє рису повинності, яка випливає із правового звичаю. У цьому також полягає народний дух службового етикету, фундаментом якого є звичаєве право яке діє і народжується в наші часи, звичаєві юридичні норми, які закладені в українському національному звичаєвому праві.

Можна зробити висновок про існування певних закономірностей, які визначають становлення та розвиток юридичного етикету. Сюди належать: залежність змісту службового етикету від соціально-економічної інформації, її культури, сволуційність у виробленні самостійного інституту юридичного етикету, врахування епохальних надбань людства та історичної наступності розвитку службового етикету, прогнозування і бачення перспективи його розвитку.

Для юридичної деонтології службовий етикет є одним із компонентів. Це означає, що кожен юрист повинен виробити для себе власні норми поведінки дотримуватись встановленої для себе регламентації у різних ситуаціях, знайти власні способи зберігання професійної таємниці, домагатися виконання своїх правомірних розпоряджень, маневрувати своїм етикетом у кожному окремому випадку та ін. Проте уміння і рішучість дій щодо суворого покарання самого себе за

допущені промахи в службовій діяльності чи скоєні проступки — вершина юридичного етикету, вона є одним із критеріїв службової діяльності працівника правоохоронних органів. Хоча для деонтології має також велике значення вироблення висновків для себе з критики чи покарання з метою збереження свого обличчя.

Зміст службового етикету юриста полягає в тому, що він є правовим інструментарієм, визначає систему взаємних юридичних прав та обов'язків держави і особи і регулює поведінку юриста. Він базується не на сліпому послуху, а на розумі, внутрішній потребі, на повазі до права і держави, є важелем ефективного правового регулювання суспільних відносин. Юридичний етикет є чинником інтенсифікації управління процесом правоохоронної діяльності.

Службовий етикет є, складовою частиною духовної культури юриста, відтак -- системою законодавчо закріплених, історично складених та природно встановлених правил поведінки і спілкування у різних сферах службової та позаслужбової діяльності, які відповідають моральним вимогам суспільства і принципам української національної моралі. Його специфіка полягає в тому, що правила мають не тільки моральне значення, але правове закріплення, так як вони віднесені до обов'язкових правил, що регламентуються статутами, наказами, інструкціями та іншими нормативними актами.

Згідно з вимогами службового етикету симпатії чи антипатії між юристами не повинні відбиватися на службовій діяльності. Виконання спільних обов'язків повинно будуватися на рівності, терпимості, благополуччі.

Отже, службовий етикет юриста — це традиційно встановлена у правоохоронних органах і підтверджена документами форма дотримання службових норм і правил правомірності поведінки у взаєминах особового складу та спілкуванні з населенням.

Службовий етикет юриста має кілька видів, наприклад: суддівський, прокурорський, адвокатський, міліцейський тощо. Кожен вид службового етикету регламентується відповідним законодавством — Конституцією, законами України, указами Президента, відомчими наказами, інструкціями, статутами тощо. Слід зауважити, що ці види службового етикету тісно пов'язані з дипломатичним, загальноцивільним, а міліцейський етикет — ще й з військовим. Так у службовому етикеті міліції є акуратність у носінні форменого одягу, сувора виправка, подання команд тощо, закріплені у законодавчому порядку. Деякі спільні ознаки у юридичного етикету є з іншими видами етикету: релігійного, національного, сімейно-побутового, — а також окремими видами професійного медичного, педагогічного, наукового працівника та ін.

Предметом службового етикету юриста є морально-правовий статус працівника правоохоронних органів, факти, яким закон (нормативно-правовий акт) надає юридичного значення, методика надання юридичних послуг, а також основні аспекти правової естетики та особистої культури службової особи.

На основі викладеного матеріалу можна визначити складові елементи (компоненти) службового етикету юриста. Доцільно ці компоненти розглянути у двох аспектах: нормативних і атрибутивних.

До нормативного аспекту слід віднести, в першу чергу, поєднання прав і обов'язків (внутрішня сила етикету), внутрішня саморегуляція, відображення правової діяльності, єдності духовних, юридичних, моральних та естетичних норм

Ця група компонентів юридичного етикету сприяє розвитку у юридичному колективі доброзичливості, ввічливості, відвертості, виконавчості, справедливості. Також вона формує правомірну поведінку, законність, субординацію у службовій діяльності.

Другий аспект містить в собі різноманітну систему юридичних ритуалів, які необхідні для виконання професійних обов'язків. Сюди можна віднести прийняття обітничі атрибути судового засідання тощо

Можна ще окремо розглянути деякі відносно умовні компоненти службового юридичного етикету. Це, зокрема, — куріння (в т. ч. у службовому кабінеті), естетичність оформлення службового приміщення (дизайн), естетичність утримання робочого місця, оформлення службових документів стиль ділового мовлення зовнішній вигляд, манери, жести, уміння слухати, культура критики тощо. Але це — елементи загальноцивільного

етикету, дотримання їх є обов'язковим для кожного громадянина, і регулюються вони в основному нормами моралі.

Важливе місце у юридичному етикеті посідають нормативні приписи. Важливо наголосити, що норми службового етикету призначені, в першу чергу, забезпечити юридичну захищеність юриста тобто здійснювати ефективну охорону та захист його основних прав. Для цього існують спеціальні акти, які регулюють службовий етикет. Про них мова йшла вище. Але, крім них, є ще ухвали певних громадських об'єднань, деякі ухвали трудових колективів, судові рішення, протести і подання прокуратури тощо. Як і правові норми, норми службового етикету мають також диспозицію., гіпотезу, санкцію. їхня дієвість залежить від особистої вимогливості юриста і вимогливості керівників до підлеглих.

Взагалі, законом життя юристів, в першу чергу, повинні стати прості, елементарні норми загальнолюдської моралі. Вони визначають на ділі людські відносини, які ґрунтуються на взаємній повазі, гуманності та справедливості. Без дотримання цих норм неможлива праця юриста на користь суспільства, держави та людей, неможливе уникнення багатьох конфліктних ситуацій чи успішне їх вирішення.

Зрозуміло, що регламентувати всі сторони службового етикету неможливо. Однак суворої регламентації потребують взаємостосунки юристів із громадянами, оскільки ці спілкування дають можливість обстоювати реальну юридичну позицію, розвивати у відвідувачів юридичну зацікавленість та піднести на високий рівень юридичну репутацію. Тобто норми юридичного етикету сприяють умінню владнувати над собою, не дозволяють орієнтуватись на фальшиві дії, а дають можливість бачити у кожній людині гідність, поважати її честь та кращі моральні якості.

Найбільше норм службового етикету існує у міліцейській етиці. Вони є системою нормативних вимог, залежать від діяльності, поведінки і спілкування в умовах міліцейської служби, яка складається із ряду ланок: загальні нормативні вимоги військового етикету, норми етикету, які визначають способи поведінки в оперативно-слідчій групі, по охороні громадського порядку, в оперативно-розшуковій діяльності, по забезпеченню статутної дисципліни, у взаємостосунках між працівниками міліції (в т. ч. із керівним складом) у стройовій виправці та поза строем, по дотриманню особистої культури, при проведенні міліцейських ритуалів, у сім'ї та побуті. Кожен вид цих та інших норм формує службовий етикет міліцейської служби, як соціальну норму, що залежить від, суб'єктивності юриста, тобто є суб'єктивною нормою.

У цілому можна стверджувати: юридичний етикет має нормативний, імперативний характер, що є важливою умовою функціонування правоохоронних органів.

Із цього випливає, що службовий етикет юриста має спеціальний механізм як сукупність правових та моральних засобів, за допомогою яких приводиться у відповідність службова поведінка з встановленими вимогами. До механізму юридичного етикету належать норми права і моралі.

Характеристика механізму юридичного етикету дозволяє з'ясувати, якою мірою юридично забезпечено здійсненість, ефективність реалізації правових норм, рівень професійної майстерності юриста, його ерудицію та загальну культуру. Система засобів, яку утворює цей механізм, дозволяє виявити нерегульовані елементи поведінки, різноманітні вади у діяльності юриста, накреслити шляхи ліквідації існуючих прогалин.

Процес правового регулювання службового етикету — це досить складне і тривале у часі явище, в якому можна визначити певні стадії: розробки юридичних норм, які регулюють службовий етикет; виникнення правовідносин на основі прийнятих норм службового етикету юриста; реалізації суб'єктивних прав, юридичних обов'язків у процесі прояву етикету на практиці.

Ці стадії повністю висвітлюють зміст юридичного етикету, його динаміку та дію у часі. Службовий етикет юриста має свої сфери поширення. Мова йде про сферу правоаналізуючого, правозастосовчого регулювання, тобто про ту ділянку професійної діяльності, де фактично здійснюються правові норми. Крім того, сфера службового етикету поширюється і на трудові колективи, громадські місця, спілкування з посадовими

особами, громадянами, а також у сім'ї та побуті. Особливо слід виділити сфери спілкування з правопорушниками, відвідання квартир громадян, спілкування з іноземними громадянами, роботу з документами, які підлягають оголошенню, організацію проведення прийому громадян. Саме тут розкривається юрист як професіонал, як знавець своєї справи, як представник державної влади. Але однією із сторін службового етикету є моральна вимога бережливого ставлення до народного надбання, як вияву ставлення юриста до різних професій, до людей праці. Сфера юридичного етикету також поширюється і на уміння долати прогалини у законодавстві, тобто використовувати аналогію закону. Межі впливу службового етикету на особистість юриста визначаються чинним законодавством, зумовлюються загальносоціальними потребами та інтересами керівної верхівки суспільства, які відображає держава, а також певними властивостями суспільних відносин і суб'єктів права. Мета службового етикету юриста полягає в тому, щоб сформуванню такої «модель» працівника національних правоохоронних органів, яка потрібна українській правовій державі, зокрема, у сфері культури людського спілкування, поваги до гідності людини.

Юридичний етикет тісно пов'язаний із різними вченнями. Зокрема — з усіма галузями права, юридичними дисциплінами, філософією, соціологією, педагогікою, психологією, культурологією.

Існує тісний зв'язок службового етикету з духовними нормами. Реальне дотримання їх у юридичній роботі забезпечить успіх юриста у зовнішній поведінці, взаємостосунках з громадянами тощо.

Як компонент юридичної деонтології службовий етикет тісно межує з іншими компонентами: правовою, професійною, інформаційною, педагогічною, психологічною, емоційною, моральною культурою та ін. Деякі складові елементи цих видів культури безпосередньо визначають зміст юридичного етикету та його предмет.

Важливо зосередити увагу і на засобах службового етикету, тобто сукупності атрибутів, ознак, завдяки яким визначається його зовнішня та внутрішня форми. Сюди слід віднести зовнішній вигляд, акуратність у носінні форменого одягу, культуру мовлення, культуру спілкування, уміння організувати відпочинок тощо. Іншими словами, можна сказати, що основними засобами юридичного етикету є: зовнішній вигляд, слово, дії особи та результат цих дій.

Службовий етикет юриста ґрунтується на певних принципах. Вони відображають у стислому вигляді найсуттєвіші риси службового етикету. У першу чергу, юридичний етикет побудований на загальнолюдських принципах, таких, як: єдність прав та обов'язків; захист суб'єктивних прав юриста; презумпція невинуватості юриста, а також спеціальних — «дозволено те, що дозволено законом», обґрунтованість юридичних дій, доцільність застосування правових норм, дотримання службової таємниці, дотримання встановленої субординації, встановлення істини тощо.

Особливість принципів юридичного етикету полягає в тому, що вони постійно доповнюються новими, більш значущими. У міру удосконалення структури правоохоронних органів, утвердження ідей української державності, визнання українського менталітету проявлятимуться інші принципи службового етикету, які відобразатимуть взірці українського національного юриста, сприятимуть формуванню цивілізованого правопорядку у правовій державі України.

Формування службового етикету передбачає застосування різноманітних методів, тобто сукупність прийомів та операцій, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку юриста. До таких методів належать персональні вимоги до юриста, власний (індивідуальний) контроль за своїми діями, підвищення фахового та культурного рівня, зв'язок з наукою, створення комфортної обстановки, формування здорового мікроклімату, підвищення особистої культури, заняття фізкультурою тощо.

Для юридичного етикету важливим є уявити його форми як спосіб внутрішньої організації, а також зовнішнього прояву правових і моральних норм, який засвідчує їх професійну загальнообов'язковість. Тобто форма службового етикету має внутрішній і

зовнішній аспекти. До внутрішнього належить структура етикету юриста, нормативно-правові акти, а до зовнішнього — правила службової поведінки, службовий прецедент.

Більший інтерес представляє зовнішній аспект, до якого належить: обов'язковість вітання один з одним незалежно від відносин, уміння поважати і цінувати свій та чужий час; недопустимість пліток та нетовариських відносин; ненав'язування своїх правил мало-знайомому товариству; прислуховування до порад старших за віком і повага до них (незалежно від займаної посади) тощо. Звичайно, перелічити всі форми юридичного етикету практично неможливо, адже практика засвідчує їх незліченну кількість.

Службовий етикет має свої функції. У першу чергу, вони збігаються із функціями теорії права: управлінська, оціночна, виховна, пізнавальна.

Зокрема, управлінська функція службового етикету складається з таких підфункцій: забезпечення консенсусу між учасниками правовідносин, розширення сфери правового регулювання, стимулювання, сприяння утвердженню засад правової Української держави, культурного функціонування юридичні установи та ін. Оціночна функція включає у себе вироблення умінь та навичок практичної юридичної діяльності, збереження джерела об'єктивного юридичного права, зумовлення правотворчості юриста, погодження та систематизацію моральних і правових норм тощо.

До виховної функції слід віднести: додержання та гарантію законності, вибір доцільного і оптимального варіанту правомірної поведінки — виховання поваги до права, використання умінь та навичок у правоохоронній діяльності, піднесення рівня справедливості у застосуванні заходів юридичного примусу, формування «моделі» українського національного юриста та ін.

Пізнавальна функція теж має свої складові: усвідомлення прав людини (її інтересів та свобод) як головної цінності суспільства, виявлення правових норм у різних суспільних явищах, формування українського національного духу права, розстановка юристів відповідно до рівня підготовленості та внутрішнього покликання. Завдяки цим основним та іншим функціям, службовий етикет посідає чільне місце у юридичній деонтології, є її визначальним компонентом.

Виходячи з цього, можна висловити думку про значення службового етикету юриста. У першу чергу, він необхідний для дотримання належного державного режиму як способу здійснення державної влади. Адже юрист як працівник державної служби є зв'язуючою ланкою між державними органами і громадянами. Його грамотні професійні дії, виважені рішення спонукають членів суспільства на дотримання встановленого правопорядку.

Службовий етикет юриста має значний вплив і тривалу чинність у юридичних колективах. Мова йде не тільки про одну юридичну установу, а про підтримання контактів між усіма правоохоронними органами. Наявність високого рівня службового етикету сприяє успішному вирішенню спільних завдань, які поставлені перед юридичними службами.

Також службовий етикет сприяє створенню певних підстав, виникненню службових обов'язків у юридичній роботі. Тобто норми етикету зобов'язують ефективно виконувати обов'язки, сумлінно ставитися до державної служби, працювати творчо і натхненно.

Важливо зосередити увагу і на завданнях службового етикету юриста. Насамперед, службовий етикет передбачає підвищення рівня засвоєння юристами загальнолюдського етикету, загальної культури та загальнолюдських цінностей.

Як на мене, важливим завданням є боротьба з грубістю, невихованістю, жорстокістю окремих юристів, застереження від професійної деформації. Завдання службового етикету юриста полягає також у недопущенні порушення прав людини (куріння серед інших, несправедливе присоромлення своїх товаришів чи громадян тощо). Нарешті юридичний етикет має своїм завданням підносити український національний дух права, сприяти пануванню права у нашому суспільстві, утверджувати сучасний цивілізований правопорядок.

Але на шляху вирішення цих завдань завжди стоять перешкоди. Це, в першу чергу, міцно вкорінений бюрократизм у наших юридичних структурах, який залишився у спадок від минулого тоталітарного режиму. Зробити нові кроки у службовому етикеті національного юриста надзвичайно важко.

Гальмує розвиток етикету також професійна деформація працівника правоохоронних органів. А цю перешкоду усунути надзвичайно важко.

На основі вищевикладеного доцільно окреслити напрями формування службового етикету юриста в сучасних умовах.

Насамперед, потрібно українське право будувати на духовній національній основі з використанням кращих надбань світової практики.

Необхідно також вирішувати питання про житлово-побутові умови. Це стосується як службових приміщень, так і квартирної справи юристів, а також забезпечення їх необхідним обладнанням та сучасною технікою.

Існує нагальна потреба в оперативному отриманні інформації про зміни у законодавстві України, її систематизації. Не менш важливим напрямом є збільшення юридичних служб, розвантаження юристів поточною роботою, що дало б змогу більше працювати над собою, над розвитком духовної, інтелектуальної та професійної культури.

Звичайно, юридичний етикет формується всіма іншими засобами. Важливо пам'ятати, що на формування належного професійного етикету впливає весь існуючий суспільний устрій, вся система державного, конституційного ладу України.

Отже, службовий етикет юриста покликаний бути інструментом духовного оздоровлення працівників правоохоронних органів. Реалізація його норм у суспільній практиці сприяє появі почуття захищеності юриста, стимулює розвиток відчуття юридичної свободи, росту правосвідомості, дотримання законності, зміцнення правопорядку.

4. Національні особливості ділового спілкування в Індії, Китаї, Японії та інших країнах неавраамістичних релігій.

Правила юридичного етикету у цих країнах передбачають таке: розвивайте у собі глибоке ділове бажання до оволодіння принципами людських стосунків; проявляйте ширий інтерес до інших людей, усміхайтесь; пам'ятайте, що для людини звучання її імені — саме солодке і саме важливе звучання людської мови; будьте добрим слухачем, заохочуйте інших розповідати вам про себе; ведіть розмову у колі інтересів вашого співрозмовника; давайте людям відчуття їх значимість у роботі, єдиний спосіб досягти найкращого результату у суперечці, — це ухилитись від суперечки; проявляйте повагу до думок інших, ніколи не говоріть людині, що вона неправа; якщо ви неправі, приймайте це одразу і щиросердно; спочатку покажіть своє дружнє ставлення; нехай ваш співрозмовник від самого початку буде вимушений відповідати вам ствердно; постарайтесь, щоб ваш співрозмовник говорив більше, ніж ви; нехай ваш співрозмовник відчує, то ідея належить йому; чесно прагніть стати на точку зору іншого; виявляйте співчуття до думок і бажань інших людей; надавайте своїм ідеям наочності, інсценізуйте їх; починайте з похвали і щирого визнання достоїнств людини, звертаючи увагу людей на їх помилки, робіть це у побіжній формі; перш ніж критикувати іншого, скажіть про свої власні помилки; порушуйте питання замість того, щоб віддавати накази; давайте людині можливість зберегти своє обличчя; хваліть людину за кожен навіть скромний успіх і будьте при цьому ширі у своєму визнанні та щедрі у похвалах; створіть людині добре ім'я, щоб вона стала жити у відповідності з ним; користуйтеся заохоченням." Зробіть так, щоб недолік, який ви хочете в людині виправити, видавався легко виправним, а справа, якою ви хочете її охопити, легко виконуваною; робіть так, щоб було приємно виконувати те, що ви хочете.

Службовий етикет юриста вимагає володіння етикою ненасильства та юридичним милосердям.

У широкому розумінні насильство слід розглядати як усяке приниження людини, що призводить до ущемлення фізичних та духовних потенцій, у вузькому — як пряме застосування, шантаж, пограбування тощо. При широкому тлумаченні насильства акцент робиться на мсті людської діяльності, при вузькому — на засобах. Насильство взагалі — це певний тип відносин між людьми, панування волі однієї людини над волею іншої. Типовою реакцією на насильство є покірливість, пасивність або контрнасильство і ненасильство, іакож існує дві форми принципового ненасильства: мінімальне ненасильство, яке передбачає

відмову тільки від фізичного насильства, і максимальне ненасильство, яке передбачає відмову від насильства як фізичного, так і психологічного. Тим самим показується різниця між принциповим ненасильством, яке морально обґрунтовується, і прагматичним ненасильством, яке цього обмеження не має, а є тільки соціально політично, економічно і національно обмежене.

Однак діяльність юридичних органів поки що немислима без насильства, але фізична сила, спеціальні засоби, зброя, які застосовуються проти злочинця, є меншим злом, ніж те, яке творить злочинець. Це — вимушене насильство, оскільки воно захитає особу, суспільство від злочинного насильства. Це — контрнасильство, право на яке дає юристам суспільство. Воно має і моральне, і правове обґрунтування. Тому юридичне насильство, зумовлене відповідними законами, є принциповим і законним. Проте воно не повинно знищувати загальнолюдські цінності. Йдеться про те, щоб як у мінімальному, так і максимальному насильстві провідними були духовні, моральні і правові норми, щоб фізичне чи психологічне насильство не здійснювалося всупереч духовним та юридичним законам у тій частині, де воно не повинно здійснюватися взагалі: домагання показань шляхом фізичного чи психологічного тиску, погроз, утримання затриманих осіб у камерах понад норму тощо. Тобто юрист повинен володіти етикою ненасильства, переконувати правопорушника розумними доводами, власною загальною культурою.

Звідси випливає, що етика ненасильства юриста — це система професійних духовно-моральних поглядів, відчуттів, переконань стосовно правопорушника, а також усвідомлення правником духовно-моральної та правової відповідальності за перевищення своїх повноважень.

Щоб насильство у юридичній практиці було дійовим, воно повинно підтримуватися духовними і моральними принципами, істотним і наріжним серед яких є принцип милосердя. У цьому понятті поєднується два аспекти: духовно-емоційний (переживання чужого болю, як свого) і конкретно-практичний (прагнення реально допомогти).

Однак специфіка юридичної роботи вимагає більш витонченого підходу до милосердя, оскільки воно стосовно правопорушника повинно мати межі, а емоції правника не мають впливати на розвиток ситуації. Інша справа, коли на безневинну людину палає підозра у скоєнні правопорушення. Тоді жалість і співпереживання, готовність допомогти з боку юриста стають професійним обов'язком.

Суть юридичного милосердя полягає в тому, що людині, яка позбавлена волі і не може захищатися, потрібна кваліфікована юридична допомога.

Тому юридичне милосердя — це вияв юристом у рамках закону почуття переживання і прагнення допомогти особі, яка скоїла правопорушення, потерпіла чи не причетна до цього. Фактично це — зовнішній вияв внутрішнього імперативу службового обов'язку юриста. Отже, істотною ознакою, яка визначає сутність юридичної деонтології, є моральні проблеми. Вони полягають у тому, що сучасні юристи ще недостатньо володіють належними нормами моралі, незважаючи на те, що моральна (як і духовна) культура пронизує будь-яку професійну діяльність і стає мідним фундаментом формування внутрішнього імперативу службового обов'язку.

Соціалізація юриста до вибору ним професії відбувається за загальними правилами. Цей процес багатогранний. Він спрямований на вироблення власних життєвих установок через активне пізнання людиною оточуючого світу, набуття соціального досвіду, засвоєння навичок правомірної поведінки тощо. Іншими словами, особа проходить процес соціалізації завдяки загальновідомим джерелам: сім'я, дошкільні навчальні заклади, школа, суспільні інститути, засоби масової інформації тощо. Особливе місце посідають тут соціальні групи (як формальні, так і неформальні), в яких інтенсивніше відбувається цей процес.

Згодом, коли особа зорієнтувала себе на вибір професії юриста, змінюються життєві умови та вимоги, які слугують подальшим стимулом соціалізації. Що ж слід розуміти під соціалізацією юриста.

На нашу думку, соціалізація (від лат. — суспільний) юриста — це процес засвоєння ним, перш за все, певної системи правових знань, які дозволяють йому самоутвердитись як

професіоналові, стежити за виконанням приписів права всіма членами суспільства, приймати справедливі рішення у кожній юридичній справі. Іншими словами, соціалізація для юриста є діалектикою розвитку його особистості у правоохоронній діяльності, усвідомленням свого службового обов'язку, виробленням почуття юридичної та моральної відповідальності. Це означає, що соціалізація юриста тісно пов'язана з його навчанням, вихованням та формуванням. Між цими поняттями є багато спільного та відмінного. Зокрема, для навчання і виховання характерним є елементи примусу, що не притаманне формуванню соціалізації взагалі. Адже навчання — це активний процес набуття знань, певної освіти під впливом педагогів, їхньої волі. Слід зауважити, що цей процес планомірний, цілеспрямований та систематичний. Педагог, який озброєний певною системою знань, на основі переконань у цінності змісту навчального матеріалу ніби нав'язує своїм учням ідеї науки, змушує відтворювати в основному ті думки, які він висловив під час занять. Якщо ж в учня виникають альтернативні або творчі думки, то всеодно вчитель скеровує їх у певне русло. Тобто навчальний процес має своєрідний примусовий характер, що, до речі, виправдано.

Одним із основних завдань виховання, його основною складовою частиною є навіювання, занесення у свідомість тих, хто виховується, якихось, скажімо, ідей, знань, навичок, розумінь, оцінок тощо. Тобто виховання — це примусове занесення (прищеплення) у свідомість тих моментів, у душі яких виховується підопічний. Виховувати — це означає впливати на свідомість і волю іншої людини. Тож у процесі виховання відбувається злам волі людини дія підготовки її до певної діяльності.

Що ж стосується формування, то це — організація знань конкретної особи, у якій вона сама виконує основну діяльність. Формувати людину — означає створювати можливості для надання знань, прищеплення поглядів, вироблення оцінок. У нашому випадку формування — не набуття знань, навичок, умінь. Це процес не нав'язаний кимось — у ньому сама особа бере активну участь.

Звідси випливає, що за своєю природою формування найбільш наближене до соціалізації. Проте навчання і виховання відіграють основну роль у цьому процесі. Це пояснюється тим, що юрист під час навчання, виховання і формування отримує незліченну кількість інформації, виробляє свою власну інформаційну культуру, а це в свою чергу позитивно впливає на його соціалізацію. Чим більше інформації, чим вищий ступінь інформаційної культури юриста, тим активніше й ефективніше відбувається процес його соціалізації.

Соціалізація має певні стадії: а) стадія несвідомого процесу соціалізації; б) стадія свідомого пронесу соціалізації. Так, у першій стадії соціалізація людини починається з моменту її народження, де спочатку засвоюються доцільні дії, що приносять певне задоволення. Тобто починається взаємодія людини з соціальним середовищем, як правило, методом «спроб», «помилки» і відчуттів (смаків). Тут здебільшого дитина засвоює позитивну для соціалізації емпіричну інформацію. Негативна емпірична інформація приносить дитині незадоволення і викликає відповідну емоційну реакцію. Стадія свідомого процесу соціалізації людини має два види: загальний і професійний. Загальна стадія соціалізації формує у людини певні норми поведінки у суспільстві, знання про суспільні процеси тощо. На цій стадії особа отримує таку інформацію, яка б забезпечила її життєдіяльність навіть без набуття професії.

Вагомішою є професійна стадія процесу соціалізації. На цій стадії людина цікавиться тією інформацією, яка відповідає її нахилам і вподобанням. Відомості про майбутній фах і місце в суспільстві, яке посяде людина внаслідок соціалізації, спонукають її до постійного набуття нових знань. Звичайно, первинні відомості про професію не загрожують інформаційному переважанню, тому вести тут мову про інформаційну культуру немає сенсу. Але після призначення молодого спеціаліста (в даному випадку юриста) на посаду вплив інформаційного потоку на нього різко зростає, оскільки починається активна професійна соціалізація. Тоді слід вдаватися до інформаційної культури, яка б регулювала процес соціалізації і скеровувала його у бажане русло. Ці дії юриста є свідомими.

У випадку несвідомих дій у питаннях регулювання інформації, соціалізація юриста матиме негативний зміст, що завдає шкоди суспільству. Мова йде про розвиток особистості юриста,

вироблення у нього правового почуття та почуття службового обов'язку (повинності). Адже «соціалізація» юриста в протилежний бік без урахування інформаційної культури не призводить до росту професіоналізму, що часом є однією із причин деградації особистості.

Варто зауважити, ідо на соціалізацію юриста впливають обидва види: загальний і професійний. Ці процеси проходять паралельно і навіть незалежно один від одного. Не можна сказати, що юрист потребує лише професійної соціалізації. Його особливе місце в суспільстві вимагає інформації про всі події життя, навіть про ті, які не пов'язані з правовими явищами. Інша справа, що до загальної соціалізації повинен застосовуватись культурологічний інформаційний підхід.

У процесі професійної соціалізації важливу роль відіграє характер соціалізації. Він може бути мимовільним, пасивним та активним. Мимовільний (стихийний, спонтанний) характер соціалізації яскраво виявляється на ранній її стадії — стадії несвідомого процесу. Але він існує і в професійній соціалізації. Це означає, що на юриста впливає мимовільна інформація, яка не потребує зусиль, жодної уваги, Прикладом мимовільної соціалізації юриста може бути приміщення юридичної установи, ритуали прийняття обітниць, ритуали судового засідання, прояв професіоналізму колег та ін. Тобто все побачене і почуте, що на перший погляд не має ніякого відношення до юридичної відповідальності. Хоча на основі мимовільно отриманої інформації складається певний службовий дух юриста, який проявить себе значно пізніше. Інакше кажучи, мимовільна соціалізація здійснюється ніби невидимими інформаційними потоками, які здебільшого непомітні. Цікавим є те, що хоча мимовільна соціалізація залежить від інформації, вона не залежить, як правило, від інформаційної культури. Тут інформаційна культура не має свого предмета, оскільки всі події відбуваються поза увагою юриста.

Пасивний характер соціалізації юриста зустрічається доволі часто. Суть полягає в тому, що юрист використовує інформаційні процеси не за своїм бажанням, а за певних обставин, завдяки службовому становищу. Причому сам він не є ініціатором одержання інформації. Цю роль виконують службові особи, які перебувають па вищих щаблях ієрархічних сходинок. Вони змушують юриста не тільки одержувати інформацію, але й використовувати її. Але примусове переосмислення інформації теж позитивно впливає на соціалізацію юриста. Інша справа з інформаційною культурою. Тут є два аспекти: а) пасивна соціалізація юриста не залежить від інформаційної культури і навпаки; б) пасивна соціалізація залежить від інформаційної культури.

Часто бувають випадки, коли юрист «задирається» від примусової інформації, не в силі регулювати її, тоді він вдається до інформаційної культури. Завдяки інформаційній культурі пасивний характер соціалізації юриста в даному прикладі набуває позитивного змісту.

Звичайно, для соціалізації юриста найбільш бажаним є активний характер. Це означає, що, крім мимовільної і пасивної інформації, юрист сам активно її одержує. Він відчуває постійну потребу у збільшенні обсягу інформації, уміло користуючись при цьому інформаційною культурою. Зрозуміло, що процес соціалізації тут проходить швидко.

Щодо темпів соціалізації, то слід зауважити, що вони повинні бути виваженими. Звичайно, у юриспруденції недопустимим є повільний темп соціалізації особистості юриста, оскільки відбуватиметься процес певного гальмування право застосовної діяльності. У повільному темпі юрист не в змозі ефективно виконувати свої службові обов'язки, він вимушений вдаватись до консультацій, до самоосвіти, тобто шукати додаткові джерела інформації. Такий темп прийнятний для початківців, юристів, які працюють під керівництвом наставника. Допущення до самостійної роботи повинно відображати темп соціалізації у подальшій діяльності.

5. Національні особливості ділового спілкування у країнах інших релігій.

Юрист у професійній діяльності одночасно виконує кілька ролей. Його поведінка відповідно до статусу визначає юридичну роль і залежить від розуміння ним цієї ролі і можливості її виконання. Зокрема, юридична роль полягає в тому, що вона виконує певну професійну функцію, внаслідок чого від юриста очікують певних дій. Звідси впливає існування посадово-ролевої типізації. Це — процес розробки типової діяльності юриста на основі загальних вимог

до нього під впливом осіб, які обіймають виші посади. Такий механізм соціалізації є моделлю для наслідування. Підлеглим через керівників передаються певні установки, зразки поведінки, різноманітні професійні прийоми. Суть посадово-ролевої типізації полягає в тому, що кожен працівник правоохоронних органів цікавиться тією інформацією, яка необхідна у його діяльності згідно з обраною ним спеціалізацією. Наприклад, є різниця між напрямками соціалізації юриста-криміналіста і юриста-цивіліста. Основну функцію у посадово-ролеві типізації виконує керівник. У процесі застосування такого механізму активно використовується інформаційна культура. І достатньо двох-трьох років, щоб у юриста чітко відображались наслідки соціалізації, властиві обраній спеціалізації.

Якщо посадово-ролева типізація має вихідну точку соціалізації — керівника, то наслідування — це підлеглий. Здебільшого юристи наслідують своїх керівників. Цей процес може бути свідомим і несвідомим. Через механізм наслідування, особливо в молодих юристів, здійснюється рання професійна соціалізація.

Такий механізм соціалізації, як уселення відбувається через певні зусилля, значний прояв волі. При цьому можливі два випадки: уселення іншої особи і самоуселення. Найбільш ефективним є другий випадок, оскільки юрист самостійно змушує себе бути особистістю, яка відповідає його юридичному статусові.

Механізм соціальної фацідації у юридичній соціалізації має безпосереднє застосування. Адже часто юристи виконують службові завдання гуртом. Наприклад, в оперативно-слідчій групі, в підготовці юридичних документів тощо. Тому повинна існувати психологічна сумісність юристів однієї групи, завдяки чому підвищується ефективність професійної діяльності, активніше проходить процес соціалізації. За відсутності психологічної сумісності настає соціальна інгібіція, що завершується гальмуванням згаданих процесів.

Двоє значення у соціалізації дорослої особи має механізм конформізму, суть якого полягає у сприйманні чужої думки попри свою. Позитивне в цьому те, що цей механізм дає можливість змінити помилкове судження юриста, а негативне — в пристосуванні. У першому випадку соціалізація відбувається у позитивному руслі, а в другому — у негативному.

Універсальним механізмом соціалізації є дотримання норм. Тобто, незважаючи на існуючий позитивний чи негативний досвід юридичної практики, на поведінку керівників та їх професійний вплив на мікроклімат у професійних групах, на думку інших, юрист діє на основі вироблених людством норм. Тут виробляється індивідуальний стиль соціалізації, схвалений у суспільстві. Але слід застерегти від самолюбства, індивідуалізму, певної замкненості та ін. У професійній діяльності так чи інакше діють усі механізми соціалізації. Юрист повинен пам'ятати про їх існування і брати на озброєння ті механізми, які дають найбільший ефект у власній соціалізації. Вказані механізми повинні бути своєрідним фільтром потоку інформації, що принесе позитивний очікуваний результат соціалізації.

Взагалі для соціалізації важливою є нормативна інформація, тобто інформація, яка виходить із нормативної системи. Така інформація забезпечує адекватну соціалізацію. Інші відомості (які ще не є інформацією) можуть і негативно впливати на особистість юриста. Тому важливо застосувати певний професійно-етичний контроль у процесі соціалізації, яким є внутрішній механізм. Зовнішній контроль здійснюють норми права, відомчі нормативні приписи тощо.

Соціалізація юриста базується на певних принципах. Зокрема, слід виділити такі групи принципів: інформаційні, професійно-юридичні, моральні, національні та загальні.

До інформаційних принципів соціалізації належать усі принципи інформаційної культури. Адже соціалізація повинна відбуватися на основі правдивої, об'єктивної інформації. Реальний світ повинен сприйматися дійсним, а не вдаваним чи фальшивим, що залежить, звичайно, від правильно відрегульованого інформаційно-го режиму.

У ряду професійно-юридичних принципів особливе місце посідають такі: постійність (стабільність), науковість, правотворчість, повага до права, вірність службовому обов'язкові та ін.

Суть принципу постійності полягає в тому, що результати соціалізації юриста залишаються назавжди, практично на все життя. Зворотного процесу, як правило, не буває.

Можлива ресоціалізація, тобто відновлення попереднього рівня, але це дещо умовний процес. У цілому даний принцип відображає певний соціалізацій-ний фонд.

Науковий принцип для соціалізації юриста має велике значення, оскільки професійна діяльність невіддільна від наукових досягнень. Навіть із застарілої інформації юрист повинен увібрати наукові цінності із сучасною інтерпретацією. Крім того, напрям соціалізації повинен бути зорієнтований на отримання від науковців результату, що накреслює значну перспективу правильного застосування юридичних норм, навіть випереджаючи правотворчий процес.

Правотворчість у юридичній роботі посідає важливе місце, оскільки юрист не тільки застосовує правові норми на практиці, а й створює нові. Тобто рівень соціалізації можна виявити через перевірку здатності юриста до правотворчої діяльності. Та й взагалі, з набуттям досвіду, юрист вже може пропонувати нові правові норми, які могли б удосконалити юридичну діяльність. Зрозуміло, що на ранній стадії професійної соціалізації принцип правотворчості ще не знаходить свого відображення.

У соціалізації юриста принцип поваги до права характеризує його внутрішнє ставлення до професійної діяльності. Неможливо уявити собі юриста, який не поважав би право. Хоча таке трапляється, що пояснюється низьким рівнем соціалізації. Зміст принципу полягає в тому, що юрист добровільно погоджує свою поведінку з правовими нормами, виробляє звичку дотримуватись закону, відчуває свій юридичний обов'язок перед суспільством. Повага до права у процесі соціалізації юриста застерігає його від порушення законності, знаходження різних прогалин у законодавстві, щоб обійти вимоги приписів. Завдяки принципів поваги до права соціалізація особи спрямована на справедливість, рівність права, повне задоволення потреб громадян, надання їм свободи, а також вироблення чуйності, делікатності та скромності у правоохоронній роботі.

Якість соціалізації юриста визначає такий принцип, як вірність службовому обов'язкові. Виконання обов'язків юриста посиляється на індивідуальні моральні установки, які склалися у нього і підтримуються силою громадської думки. Сумлінне виконання юристом обов'язків виявляється у позитивних діях, які спрямовані на охорону прав та свобод громадян. Вірність службовому обов'язкові тим міцніша, чим вищий рівень соціалізації юриста, чим глибше усвідомлення складеної присяги.

Групу моральних принципів соціалізації юриста складають: моральність, ненасильство та милосердя.

Без принципу моральності соціалізація юриста немислима. Адже моральні норми охоплюють звичаї, звички, традиції, а також громадську думку, яка є вимогою суспільства до формування особистості юриста. Цей принцип має загальнолюдську цінність, яка полягає у виробленні умінь юриста регулювати суспільні відносини за велінням сумління. Навіть використання та поширення інформації працівником правоохоронних органів здійснюється, виходячи з рівня його соціалізації в аспекті моралі. Тобто в процесі соціалізації присутня моральна гігієна, юрист повинен вбирати у себе набір цінностей, які виробило людство протягом багатьох століть, його практичний досвід, який пройшов довготривалу апробацію. Фактично цей принцип є певним моральним стандартом, еталоном чи взірцем результату соціалізації особистості.

Дуже важливо, щоб соціалізація особистості юриста відбувалася на основі принципу ненасильства, оскільки він має моральну аргументацію і є моральною позицією. Протилежним ненасильству є насильство, яке має руйнівну силу, принижує і придушує свободу людини і виступає джерелом несправедливості. Слід розрізняти фізичне і психологічне насильство. У правоохоронній діяльності часто зустрічаються обидва види насильства. Тому соціалізація юриста повинна проходити без орієнтації на насильство. Інколи юристи думають, що правоохоронна діяльність побудована лише на насильстві, і фактично готують себе до цього. Це помилка. Хоча дійсно, юридичне насильство як різновид психологічного насильства до деякої міри існує. Але це узаконені, санкціоновані державою дії. Це і прийоми затримання правопорушника, утримань; особи під вартою ЧИ у місцях позбавлення волі, це і обмеження в поведінці людини, способи розкриття злочину, методи профілактичної

роботи тощо. Але ці види діяльності повинні проводитись на основі поваги до громадянина, без обмеження фізичних та духовних можливостей людини, з переведенням людських взаємин на основу добра, любові і правди, з відмовою юриста від гніву. В такому випадку говорять про ненасильство, етику ненасильства.

Соціалізація юриста повинна базуватись так, щоб володіння волею людини не мало насильницького характеру. Незважаючи на зміст отриманої інформації, юрист повинен уникати насильства навіть в думках та словах. А ненасильницькі дії повинні базуватись тільки на переконаннях. У цьому полягає нова перспектива суспільного життя, схвалена дія боротьби проти несправедливості. Тобто юридична практика повинна ґрунтуватись на принципах ненасильства, без приниження гідності людини.

6. Національні особливості ділового спілкування у країнах традиційного права: Африки та інших суспільств, що розвиваються.

Національний принцип соціалізації юриста включає в себе національний дух українського права. Національний дух права — це внутрішній вияв українського права в контексті історичного розвитку та формування культурних і правових надбань цивілізованих держав. Відродження політичних, моральних, культурних, національних, загальнолюдських цінностей, які були закладені ще у «Руській Правді», дасть можливість оздоровити українську націю, підняти рівень української національної правової еліти, що допоможе Україні посісти гідне місце у Раді Європи. Дух права відображає зміст законів і права в цілому на основі отриманої юристом інформації.

Для соціалізації юриста важливу роль відіграють загальні принципи. Серед них — обов'язковість та максимальність. Справа в тому, що професійна соціалізація — це обов'язкове явище для юриста. Воно відбувається незалежно від волі особи. Також соціалізація юриста відбувається не в одному напрямі, а у різних, оскільки цей вид професійної діяльності вимагає всебічної підготовки практично з усіх сфер життєдіяльності. При ньому важливо отримувати відомості якомога повніше, максимально. Не до кінця з'ясовані отримані знання можуть негативно вплинути на хід юридичної справи. Об'єднує розглянуті принципи інформаційна культура юриста, оскільки для здійснення соціалізації потрібна відповідна інформація. Вона є живильним матеріалом соціалізації, необхідною умовою цього процесу. Для соціалізації особистості юриста дуже важливо дослідити її функції, які глибше визначають актуальність даної проблеми. Основними функціями соціалізації юриста слід вважати: соціальну адаптацію; професійну адаптацію; формування професійного обов'язку; формування правового почуття; формування юридичної відповідальності.

Суть функції соціальної адаптації полягає в тому, що результати соціалізації юриста впливають на його взаємодію із суспільним середовищем. Внаслідок соціалізації юрист засвоює встановлені норми поведінки, виробляє форми і методи впливу на вирішення проблем життєдіяльності. Ця функція переважно стосується позаслужбових взаємин, особливо в побуті, особистому житті. Вона становить цінність в нових умовах життя, в процесі перетворення середовища тощо. Функція соціальної адаптації — це допомога юристові ввійти в контакт з іншими особами, трудовими колективами, державними діячами, застереження юриста від зайвого перевантаження у зв'язку з інтенсивним потоком інформації, яку йому необхідно сприймати. Зрозуміло, соціальна адаптація складається із різних видів, серед яких є професійна (в даному випадку юридична) соціалізація.

Характер соціалізації особистості юриста залежить від того, до якої групи він належить і чи усвідомлює себе її членом. Професійна група характеризується колективною волею, мисленням, психологічним кліматом, що дозволяє їй впливати певним чином на особистість юриста. Відповідність поведінки юриста вимогам групи створює умови для успішної професійної адаптації, що є важливою функцією соціалізації. Для здійснення юридичної адаптації необхідно, щоб у юриста була висока свідомість внутрішнього імперативу обов'язку, і на цій основі — інтерес та схильність до творчої правоохоронної діяльності, ввічливе ставлення до людей, бажання встановити істину чесними методами. Функція про-

фесійної адаптації успішно вирішує проблему самоутвердження в колективі. Адже протягом професійної діяльності юрист повинен коригувати свою діяльність відповідно до зміни умов середовища, на когось орієнтуватися для самоутвердження. Еволюція кожного юриста у професійному плані полягає в тому, щоб посісти певне місце в колективі, вибрати найнеобхідніше з того, що пропонує середовище та наявна інформація, утвердити таку позицію, яка забезпечує йому визнання, повагу та підтримку.

Отже, зміст професійної адаптації виявляється в умінні і здатності юриста вирішувати протиріччя, які виникають в житті, досягаючи рівноваги. Носіями в даному випадку є професійні групи, які ввібрали соціальні цінності. Якщо соціальні цінності починають суперечити потребам юриста, то може виникнути конфлікт

Такий конфлікт і передбачає професійне спілкування, що локалізує рівень соціалізації.

Формування професійного обов'язку, як функція соціалізації юриста, перш за все, полягає в тому, що вона сприяє виробленню системи професійних принципів, які характеризуються готовністю особи працювати у правоохоронних органах. Крім того, ця функція зобов'язує юриста сумлінно виконувати завдання, які поставлені перед юридичними службами, і глибоко усвідомлювати необхідність його професійних дій для захисту прав і свобод народу.

Функція формування правового почуття юриста забезпечує створення такої атмосфери, в якій він міг би встановити істину правового явища. Це пояснюється тим, що право безсиле без відображення у свідомості юриста його ставлення до дійсності, що обумовлене дією закону. Без правового почуття неможливо вести боротьбу за справедливість, тому що для юриста потрібне психологічне ставлення до правових явищ, певна настроєність щодо них. Фактично юрист діє не стільки в межах закону чи його приписів, скільки в межах сприйняття закону почуттям. Як правило, почуття суто індивідуальне, воно націлює поведінку юриста на ту частину припису закону, яку сприймають його почуття. Здебільшого це та частина припису, що викликає певну зацікавленість, задовольняє потребу тощо. Та частина і виконується, а все інше може залишитись поза увагою. Тому юрист ніколи не виконує закон повністю. В цьому полягає індивідуальність правових дій кожної конкретної особи, юриста в тому числі. Для невиконаної частини приписів характерний дух права, який впливає на поведінку юриста, орієнтує його на правомірність.

*****

5. ТЕМАТИКА І ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

МОДУЛЬ 1. ВСТУП ДО ЮРИДИЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ. ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Семінарське заняття 1

Тема. Юридична діяльність як різновид соціальної діяльності

Теоретичні питання

1. Система юридичної освіти в Україні та формування юриста у вищих навчальних закладах:

1.1. Зміст вищої юридичної освіти (знання яких наук, які вміння і навички, в якому обсязі тощо) і спеціалізація

1.2. Характеристика основних освітніх рівнів і форм отримання юридичної освіти

1.3. Вищі навчальні заклади як інститути юридичної освіти: структура та види.

1.4. Основні складники ефективних методик отримання знань з юриспруденції

2. Бібліотеки як джерела необхідних юридичних знань та іншої інформації: поняття, види, їх значення у формуванні високопрофесійного юриста, залучення до правових цінностей національної та світової культури, науки та освіти.

3. Юридична наука:

3.1. Поняття, зміст та сутність наукової діяльності юриста, форми її здійснення;

3.2. Органи публічної влади та інші організації, що забезпечують розвиток науки, та організації, які розвивають юридичну науку;

3.3. Основні наукові і науково-публіцистичні юридичні видання, види наукових ступенів і вчених звань.

4. Юридична практика: основні поняття (правозастосування, юрист-практик тощо), види юридичної практичної діяльності та їх стисла характеристика.

5. Співвідношення юридичної практики з юридичною освітньою та науковою діяльністю.

Компоненти юридичної деонтології: філософія — право — почуттєва норма — професійна дія. Співвідношення компонентів юридичної деонтології та етики. Метод і види методів юридичної деонтології: загальні; приватні (конкретні); спеціальні. Структура юридичної деонтології. Юридична наука, її основні характеристики. Виникнення і розвиток юридичної деонтології. Підходи до тлумачення поняття “юридична деонтологія”. Загальна, нормативна та спеціальна деонтологія. Соціальне значення юридичних деонтологічних знань. Завдання юридичної деонтології. Методологія юридичних наук. Зміст юридичних наук. Співвідношення юридичних наук з юридичними навчальними дисциплінами. Місце юридичної деонтології в системі гуманітарних наук. Взаємозв'язок юридичної деонтології з іншими гуманітарними науками. Сучасні підходи до викладання курсу.

Термінологічне завдання.

Дайте визначення наступних понять:

освіта, знання, юридична наука, юридична практика, правозастосування.

Література: [1, 46, 60, 64, 72, 75, 79, 80, 81, 85, 86].

Семінарське заняття 2

Тема. Професійна діяльність юриста

Теоретичні питання

1. Юридична діяльність: поняття, основні риси, зміст і види.

2. Професія та спеціалізація юриста. Поняття та зміст професійної діяльності: суддів, адвокатів та юрисконсультів, нотаріусів, працівників прокуратури, міліції та інших правоохоронних органів України.

3. Компетентність і професіоналізм, атестація і кваліфікація юриста.

4. Тенденції розвитку юридичної діяльності.

5. Міжнародні стандарти професійної діяльності юриста.

Правове регулювання юридичної діяльності (правова регламентація). Місце норм права серед інших соціальних норм. Взаємозв'язок права і моралі. Мораль, її функції та структура. Мораль і юридична діяльність. Роль корпоративних, естетичних норм у регулюванні юридичної діяльності. Політичні, економічні норми та їх вплив на роботу юристів. Право і звичай. Право і релігійні норми.

Рівні регулювання професійної діяльності юристів. Загальна характеристика юридичної діяльності Юридична професія: поняття, основні риси. Соціальна роль і призначення юриста в суспільстві. Сфери професійної юридичної діяльності. Поняття і види сфер діяльності юриста. Діяльність юриста в органах державної влади і управління. Юридична діяльність у правоохоронних органах. Юрист в умовах ринкової економіки. Юрист у комерційних структурах. Сучасні тенденції до розширення сфер юридичної професійної діяльності.

Правова кар'єра. Перспективи різних видів правової кар'єри юриста. Проблема професійної незалежності юриста і його становище в суспільстві. Основні юридичні спеціальності. Характеристика діяльності суддів. Суддя — носій судової влади. Службовий обов'язок судді. Роль присяги для службового обов'язку судді. Специфіка роботи прокурора. Нагляд за дотриманням законності — основний обов'язок прокурора. Характеристика слідчої діяльності. Особливості нотаріальної діяльності. Характеристика адвокатської діяльності. Юридична консультативна діяльність. Поняття соціального регулювання юридичної діяльності. Засоби соціального регулювання діяльності юристів. Нормативне (пряме) регулювання. Роль соціальних норм у регулюванні професійної юридичної діяльності. Правове регулювання юридичної діяльності (правова регламентація). Місце норм права серед інших соціальних норм. Взаємозв'язок права і моралі. Мораль, її функції та структура. Мораль і юридична діяльність. Роль корпоративних, естетичних норм у регулюванні юридичної діяльності. Політичні, економічні норми та їх вплив на роботу юристів. Право і звичай. Право і релігійні норми. Рівні регулювання професійної діяльності юристів.

Термінологічне завдання. Дайте визначення наступних понять: правове мислення, правова ситуація, кар'єра юриста, компетентність, атестація.

Література: [5, 25, 55, 60, 64, 84].

Семінарське заняття 3

Тема. Основи професійної культури юриста

Теоретичні питання

1. Поняття та види професійної культури юриста.
2. Правова культура юриста: поняття та зміст, види, структура.
3. Етична культура юриста: поняття та зміст, характеристика моральних принципів і норм, структура.
4. Загальна характеристика естетичної культури юриста.
5. Етикет як зовнішня форма вираження професійної культури юриста

Термінологічне завдання. Дайте визначення наступних понять: культура, етика, естетика, добро, прекрасне, етикет, делінквентна поведінка людини, сором (опишіть якнайбільшу кількість значень), совість, цинізм, ергономіка.

Література: [3, 4, 12, 26, 70, 73, 100].

Семінарське заняття 4

Тема. Характеристика організаційних питань професійної діяльності юриста

Теоретичні питання

1. Юрист як посадова особа: поняття, функції, характеристика правового статусу.
2. Основні стилі керівництва трудовими колективами.
3. Присяга юриста та професійна таємниця у його роботі
4. Професійна деформація юриста: поняття, види, причини та шляхи попередження
5. Психічна сумісність і психологічний клімат в трудовому колективі.
6. Конфлікти у діяльності юриста: поняття, види, попередження і вирішення

Термінологічне завдання. Дайте визначення наступних понять: посадова особа, присяга юриста, професійна деформація, соціальний конфлікт, рефлексія людини, правовий інфантилізм.

Література: [2, 8, 9, 11, 14, 28, 45, 48, 74, 89, 91, 98].

МОДУЛЬ 2. ПРОФЕСІОГРАМИ ТА ЕТИКЕТ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ ЮРИСТА

Семінарське заняття 5.

Тема. Професіограми у юридичних спеціальностях.

Теоретичні питання

1. Поняття професіограми та її основні елементи.
2. Професіограма судді.
3. Професіограма працівників прокуратури.
4. Професіограма працівника міліції.
5. Професіограма юрисконсульта та адвоката.

Термінологічне завдання. Дайте визначення наступних понять: професіограма, психограма, системність, ефективність.

Література: [6, 10, 13, 15, 23, 24, 34-37].

Семінарське заняття 6

Тема. Культура мови та основи етикету ділового спілкування юриста

Теоретичні питання

1. Культура мови юриста
2. Відрекомендування, привітання, прощання
3. Візит в гості і прийом гостей, подарунки.
4. Правила поведінки за столом, паління тощо.
5. Зовнішній вигляд (одяг, зачіска, парфуми, прикраси, хода та осанка), атрибути і символіка.

Термінологічне завдання. Дайте визначення наступних понять: тактовність, манірність, цинізм, естетичний смак.

Література: [7, 16-20, 27].

Семінарське заняття 7

Тема. Інформаційна, політична та естетична культура юриста

Теоретичні питання

1. Поняття інформаційної культури юриста та її характеристика.
2. Політична культура юриста: поняття, структура, рівні, види.
3. Політичний плюралізм та громадські об'єднання юристів
4. Дизайн та ергономіка місця роботи юриста
5. Естетичні вимоги до оформлення правових документів

Термінологічне завдання. Дайте визначення наступних понять: інформація, документ, ергономіка, дизайн, аполітичність, об'єднання громадян, паритет.

Література: [33, 42, 47, 78, 91, 100].

Семінарське заняття 8.

Тема. Видатні українські юристи. Національні особливості ділового спілкування в зарубіжних країнах.

Теоретичні питання

1. Видатні українські юристи: часів Російської імперії, Радянського союзу, незалежної України.
2. Національні особливості ділового спілкування в країнах Заходу: Італії, ФРН, Іспанії, Великобританії; США та в інших країнах Північної Америки.
3. Національні особливості ділового спілкування в Японії, Китаї, Індії та в інших азійських країнах.
4. Національні особливості ділового спілкування в країнах, де сповідують іслам.
5. Національні особливості ділового спілкування в країнах Латинської Америки, Африки, Океанії, а також в Австралії та Новій Зеландії.

Термінологічне завдання. Дайте визначення наступних понять: стереотип мислення (поведінки), лицемірство, галантність, фенг-шуй, карма, сайкейрей, «чіаз».

Література: [16-20, 27, 99].

6. ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ І КУРСОВОЇ РОБОТИ

Термін виконання – чим швидше, тим краще.

Мова виконання – українська.

Передостанній термін здачі індивідуального завдання – 25 листопада поточного року.

Кінцевий термін здачі індивідуального завдання – 01 грудня поточного року.

Роботи принесені у строк після 01 грудня поточного року приймаються, але максимальний бал за них не може перевищувати п'ятдесяти відсотків від максимальних балів за роботи, які були здані у строк.

Роботи принесені у строк після 20 грудня поточного року **не** приймаються і бали за них **не** зараховуються.

Максимальна сума балів – 20, які можна отримати виконавши такі завдання.

1) 5 балів – написання одного реферату за темою курсу. Вимоги до реферату:

- обсяг 15 – 20 сторінок;

- структура: титульний аркуш, план, вступ – 1-2 сторінки, основний зміст, висновки;

- 1-2 стор., перелік використаної літератури – 10-15 джерел, серед них має бути не менше 3 джерел, опублікованих протягом останніх п'яти років.

Якщо реферат друкований, то його слід захистити на семінарському занятті чи в індивідуальному порядку у строк не пізніше 20 грудня поточного року.

Реферати виконані з порушенням зазначених вимог будуть оцінені нижче п'яти балів.

2) 8 балів – створення двох кросвордів (4 бали за один кросворд) за темою курсу. Вимоги до кросворду:

- не менше двадцяти слів;
- виконується на окремих аркушах;
- відповіді на питання кросворду у його клітинки не заносяться, а додаються до питань і клітинок кросворду на окремому аркуші.

Кросворди виконані з порушенням зазначених вимог будуть оцінені нижче чотирьох балів.

3) 4 бали – аналіз (рецензія) статті з друкованого наукового журналу чи наукового збірника (перелік яких вказано наприкінці цих методичних рекомендацій) за темою курсу. Вимоги до рецензії:

- обсяг 1-2 сторінки;
- структура: автор, назва статті, джерело (назва журналу, номер і рік видання, сторінки); стисле - у формі тезисів – викладення змісту статті; у кінці зробити *обґрунтований* висновок (висновок вважається обґрунтованим, якщо рецензент або погоджується з автором статті і приєднується до його висновку, або не погоджується з висновком автора і наводить свій висновок, належним чином обґрунтовуючи його логічно і послідовно викладеними аргументами з посиланням на конкретні факти та думки вчених, викладених не менше як у трьох інших наукових публікаціях).

- виконується на окремих аркушах.

Рецензії виконані з порушенням зазначених вимог будуть оцінені нижче чотирьох балів.

4) 3 бали – складання трьох схем (1 бал за одну схему) за темою курсу. Вимоги до схеми: виконується на окремих аркушах.

Схеми виконані з порушенням зазначених вимог оцінюються в нуль балів.

Вимоги до курсової роботи:

- обсяг – 25-40 сторінок; 14 шрифт, 1,5 інтервал міжстроковий, 1 см абзацний відступ по тексту, вирівнювання тексту по ширині, поля – ліве –

2,5 см, верхнє – 1,5 см, нижнє – 2 см, праве – 1,5 см; нумерація сторінок у правому верхньому куті – шрифт – 12. Складається зі вступу, 2-3 розділів, інколи з 4-5 розділів. Кожний розділ, як правило, складається з 2-4, глав/підрозділів; висновків; списку використаної літератури 25-40 джерел, з них обов'язково не менше двох третин тих, які опубліковані впродовж останніх 5 років, окрім класичної/загальноновизнаної наукової літератури. Студенти стаціонарної форми навчання передають на кафедру свого наукового керівника курсові роботи не пізніше 11 квітня; заочної форми – не пізніше п'ятого робочого дня весняної сесії.

- з нової сторінки починається вступ, кожний розділ, висновки, список використаних джерел, додатки. Кожна (-ий) глава (підрозділ) відокремлюється від попередньої глави і від власного тексту двома абзацними відступами (два рази натискаєте клавішу «Enter»).

- посилання на джерела наукової та суміжної їй інформації, фрагменти якої використані у роботі (думки, цитати і т. д.) вносяться до її тексту безпосередньо після завершення цих фрагментів або перед крапкою, якою пунктуаційно позначено кінець цього фрагменту. Посилання має такий вигляд: [22, с. 25], де перша цифра позначає номер джерела у списку використаних джерел до роботи; літера «с» з крапкою означає скорочене слово «сторінка»; друга цифра – номер сторінки, де знаходиться використаний фрагмент.

- у списку використаних джерел до роботи ці джерела розташовуються в алфавітному порядку або по мірі використання у роботі.

Зразки оформлення титульних сторінок реферату / курсової роботи

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет
юридичний факультет
кафедра історії і теорії держави та права

РЕФЕРАТ

на тему:

**Способи попередження професійної деформації працівників органів
прокуратури**

Виконала: студентка групи № _____
Летошко Катерина Анатоліївна

Перевірив: _____
О. Л. Макаренков

Запоріжжя – _____ рік

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
 «ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
 МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 КАФЕДРА ІСТОРІЇ І ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

КУРСОВА РОБОТА

з Судових і правоохоронних органів України
 на тему:

Студентка I курсу _____ групи
 напрямку підготовки 6.030401 «Правознавство»
 спеціальності «Правознавство»

Керівник: доцент кафедри, к. ю. н.
 О. Л. Макаренков

Національна шкала _____ Кількість
 балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

_____

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Запоріжжя – 2016 рік

7. ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Поняття і зміст деонтології як науки.
2. Історія становлення і розвитку деонтологічних знань.
3. Місце і роль юридичної деонтології в системі правових наук, правничої освіти і практики.
4. Структура юридичної деонтології.
5. правничу професію та загальні вимоги щодо її здійснення.
6. Методи юридичної деонтології: загальнонаукові та спеціальні.
7. Категорії юридичної деонтології.
8. Юридична наука, освіта і практика: характерні риси і взаємозв'язок
9. Характеристика правничої освіти: види, форми, методи і засоби.
10. Місце і роль правничої освіти в системі освіти людини і суспільства.
11. Види, форми, методи і засоби юридичної практики.
12. Місце і роль юридичної практики в життєдіяльності людини, суспільства і держави.
13. Взаємозв'язок і взаємовплив юридичної науки, освіти і практики.
14. Юридична професія: загальна характеристика.
15. Кваліфікаційний паспорт правника.
16. Деонтологічна характеристика окремих видів (напрямів) професійної діяльності правника.
17. Професійна культура юриста: структура і характеристика її складових
18. Загальна культура носія правничої професії як людини, особи, громадянина.
19. Соціально-психологічні особливості загальної культури правника.
20. Основні критерії визначення і оцінки професійних якостей правника.
21. Професійна атестація юриста.
22. Поняття, сутність і структура моральної культури юриста.

23. Основні моральні принципи юридичної практики: совість, справедливість і милосердя як вихідні елементи моральної культури.
24. Функціональні особливості моральних принципів у різних сферах юридичної практики.
25. Проблеми морального і естетичного виховання та основні критерії оцінки моральних якостей юриста.
26. Етика юриста.
27. Соціальне призначення і моральний сенс юридичної професії.
28. Загальні моральні вимоги до діяльності працівників прокуратури.
29. Моральні принципи та їх відображення в юридичній діяльності.
30. Поняття і сутність релігійної культури юриста.
31. Релігійні знання як складова формування професійної культури правника.
32. Політичний плюралізм та позапартійність юридичної професії.
33. Поняття і зміст політичної культури юриста.
34. Механізм формування політичної культури юриста.
35. Поняття, структура, зміст і сутність політичної культури.
36. Високий рівень політичної культури правника як умова становлення правової держави.
37. Механізм формування політичної культури юриста.
38. Аполітичність та її соціальні наслідки.
39. Формування політичних поглядів і нахилів юриста.
40. Соціальна природа правничої діяльності як галузі суспільного розподілу праці, її функції і структура.
41. Поняття, структура і загальна характеристика правової культури.
42. Професійне мислення юриста.
43. Юрист як державний службовець.
44. Правова кваліфікація як складова професіоналізму правника.
45. Професійна деформація юриста.
46. Правовий нігілізм в юридичній діяльності.
47. Естетика як складова частина професійної культури правника.

48. Естетичний смак юриста.
49. Психологічна діагностика у юридичній практиці.
50. Національні особливості ділового спілкування в країнах Європи.
51. Національні особливості ділового спілкування у США.
52. Національні особливості ділового спілкування в Японії.
53. Національні особливості ділового спілкування у Китаї.
54. Національні особливості ділового спілкування в Індії.
55. Національні особливості ділового спілкування в країнах, де сповідують іслам.
56. Національні особливості ділового спілкування в країнах традиційного права.
57. Національні особливості ділового спілкування в країнах Південної Америки.
58. Національні особливості ділового спілкування в окремих країнах Азії.
59. Національні особливості ділового спілкування в Австралії та у Новій Зеландії.
60. Національні особливості ділового спілкування в будь-якій іншій країні світу.

8. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Що не входить до структури курсу юридичної деонтології?

- а) правила етичної та естетичної поведінки;
- б) юридична діяльність та її основні форми прояву;
- в) особа юриста та його культурологічні характеристики;
- г) особливості роботи за окремими спеціальностями в межах юридичної професії.

2. В чому полягає конклюдентна форма здійснення юридичної діяльності?

- а) у словах та у письмі;
- б) у діях;
- в) у письмі;
- г) у нормах права.

3. Який загальнонауковий метод дозволяє правнику вивчити складні соціальні явища, що складаються з багатьох активно та нелінійно (таких, що постійно розгалужуються в певних критичних точках напруження – точках біфуркації) взаємодіючих між собою підсистем різної природи, та пояснити, яким чином взаємодія таких підсистем призводить до виникнення інших структур?

- а) діалектичний;
- б) герменевтичний;
- в) аксіоматичний;
- г) синергетичний.

4. Назвіть рівні внутрішньої побудови моральної культури юриста?

- а) теоретичний і раціональний;
- б) психологічний та психічний;
- в) діяльнісний та практичний;
- г) етичний та чуттєвий.

5. Деформований стан правосвідомості особи, суспільства, групи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір – це ...?

- а) правові деформації;
- б) правовий нигілізм;
- в) правова аккультурація;
- г) аномія.

6. Широка область трудової діяльності, яка вимагає юридичних знань, вмінь і навичок, необхідних для виконання роботи в правовій сфері соціальних послуг – це ...?

- а) юридична спеціальність;
- б) професія юриста;
- в) адвокатська діяльність;
- г) практична діяльність юриста.

7. Який аспект професії юриста не дослідив відомий вчений Горшенєв В. М.?

- а) юрист як політичний діяч;
- б) юрист як спеціаліст;
- в) юрист як економіст;
- г) естетична культура юриста.

8. Який фактор формування професійної свідомості та культури юриста є чинником суб'єктивного порядку?

- а) політичний устрій країни;
- б) правова система суспільства;
- в) домінуючі у суспільстві політико-правові ідеали;
- г) правове виховання.

9. Процес безперервного особистіно-професійного становлення юриста в певному соціокультурному розвиваючому просторі, результатом якого є досягнутий рівень професійної компетенції, що дає змогу якісно вирішувати професійні завдання, згідно з обов'язком честі і присягою – це?

- а) юридична освіта;
- б) атестація юриста;
- в) підвищення кваліфікації юристом;
- г) юридична діяльність.

10. Яким терміном позначаються поняття моральної свідомості, в яких моральні вимоги, що висуваються до людей, виражаються у вигляді образу морально досконалої особистості, уявлень про людину, яка втілює у собі найбільш високі моральні якості?

- а) моральні ідеали;
- б) моральні принципи;
- в) моральні норми;
- г) моральна культура.

11. Чи можна схвалювати девіантну поведінку юриста?

- а) ні, оскільки така поведінка не припустима для високо кваліфікованого юриста;
- б) так, якщо вона не відхиляється від існуючих стандартів;
- в) так, якщо вона відхиляється від середнього стандарту поведінки в позитивну сторону;
- г) ні.

12. Що таке особливий вид емоційних переживань, які мають чітко виражений правовий характер і належну стійкість?

- а) правові цінності;
- б) правові почуття;
- в) правовий імператив;
- г) правова психологія.

13. Яка функція науки юридичної деонтології виражається в оцінці людських відносин і явищ соціальної дійсності (людських вчинків, намірів, мотивів, якостей), в уявленні про справедливість і несправедливість тощо?

- а) аксіоматична;
- б) аксіологічна;
- в) антологічна;
- г) ідеологічна.

14. Як вчені називають модельні уявлення, сукупність вихідних принципів, узагальнені образи засадничих об'єктів науки?

- а) символічні узагальнення;
- б) метафізичні силогізми;

в) парадигма;

г) дихотомія.

15. Підхід до праворозуміння, за якого основою права визнається не система абстрактних соціальних норм, а безпосередньо суспільне життя, упорядкована взаємодія соціальних суб'єктів, «живе» право як динамічне явище – це праворозуміння ...?

а) соціологічне; б) позитивістське; в) «чистого права»; г) антропологічне.

16. Спілкуючись з японськими партнерами, слід?

а) уникати рукоштовпання, погляду прями в вічі, застосовувати уклін сайкейрей, середній чи легкий;

б) потиснути руку, легко посміхнутися дивлячись прямо в вічі та легко вклонитися;

в) дивлячись прямо в вічі, легко вклонитися;

г) застосовувати уклін сайкейрей, а потім рукоштовпання, постійно дивлячись на партнера.

17. Яка назва документу, ухваленого ГА ООН у 1979 р. з питань професійної етики юриста?

а) Етичний кодекс юристів та державних службовців;

б) Деонтологічний кодекс для юристів;

в) Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку;

г) Звід етичних правил юристів.

18. Яке поняття не має оціночного характеру?

а) справедливість;

б) цінність та добро;

в) зухвалість;

г) постанова прокурора.

19. Згідно із законодавством України, чергова кваліфікаційна атестація судді здійснюється регулярно, після закінчення встановленого мінімального строку перебування судді у кваліфікаційному класі (далі – КвК). Який/які це строк/строки?

а) 5 років;

б) у 5-ому, 4-ому і 3-ому КвК - 3 р, у 2-ому - 5 р., у 1-ому – 10 років;

в) від 2-х до 5 років;

г) у 5-ому і 4-ому КвК - 3 роки, у 3-ому і 2-ому - 5 років, строк перебування судді у першому КвК не обмежується.

20. Атестація юриста – це?

а) процес присвоєння юристу чергового звання, класного чину, класу тощо;

б) процес визначення кваліфікації, оцінки росту і якості знань, характеристика професіоналізму;

в) процес підвищення кваліфікації юриста;

г) наявність необхідного мінімуму знань, вмінь, навичок, отриманих у результаті навчання та досвіду.

21. На які групи поділяють дефекти правової свідомості юриста?

- а) відображення, відношення та мотивації;
- б) ідейні, моральні та владні;
- в) практичні, стереотипні та свідомі;
- г) сприйняття, засвоєння та підсвідомі.

22. Що таке комплексний, безперервний і всеохоплюючий вплив на індивідуальну правосвідомість і тим самим на правову культуру особи для досягнення такого рівня правової культури, який забезпечував би безконфліктну реалізацію всіма суб'єктами своїх прав і обов'язків у різного роду правовідносинах та сприяв би суспільному розвитку?

- а) юридична культура;
- б) правова ідеологія;
- в) правова установка;
- г) правове виховання.

23. Який вид правомірної поведінки виявляється в бездіяльності, умисному невикористанні суб'єктом належних йому прав і обов'язків, тобто у пасивно-приспосовницькій поведінці, що не відрізняється від поведінки інших?

- а) конформістський;
- б) соціально-делінквентний;
- в) маргінальний;
- г) проміскуїтет.

24. Що не належить до головних принципів функціонального методологічного підходу наукового пізнання в юриспруденції?

- а) функціональної єдності цілого;
- б) функціональної ймовірності;
- в) універсального функціоналізму;
- г) функціональної необхідності.

25. До якої сфери юридичної деонтології відносяться аспекти інтелектуальної та емоційної культури?

- а) духовної;
- б) ідеологічної;
- в) психологічної;
- г) правової.

26. Згідно з чинним законодавством, яку кількість залікових балів має набрати адвокат протягом п'яти років, підвищуючи кваліфікацію?

- а) не менше 12;
- б) не менше 25;
- в) не менше 30;
- г) не менше 60;
- д) не менше 100.

27. Які вчені створили праці «Деонтологія, або Наука про мораль» та «Нікомахова етика»?

- а) І. Бентам;
- б) І. Бентам та Платон відповідно;
- в) І. Бентам та Аристотель відповідно;
- г) І. Бентам та Дж. Ст. Мілль відповідно.

28. Вміння відрізнити суттєве від несуттєвого – це якість особистості юриста ...?

- а) професійно-ділова;
- б) морально-етична;
- в) емоційно-вольова;
- г) інтелектуальна.

29. Результат особистого узагальнення тих стійких оцінок людини, які не залежать від оточення – це ...?

- а) честь;
- б) гідність;
- в) цінність;
- г) репутація.

30. Що таке стійкий й глибокий негативний емоційний стан, дезорганізація психічних процесів (послаблення тощо) викликані руйнуванням надій/сподівань на досягнення значущих, у т. ч. стратегічних, цілей, що може супроводжуватися агресивною поведінкою по відношенню до особи, яка зруйнувала ці надії?

- а) страх;
- б) фрустрація;
- в) стрес;
- г) афект.

31. Моральний вчинок – це?

- а) заснована на вимогах позитивної моралі звичайна, властива особі поведінка у конкретних миттєвих ситуаціях;
- б) це вироблені послідовні, стабільні дії особи у різних ситуаціях відповідно до моральних норм і рівня моральності;
- в) невід'ємна індивідуальна гідність особи, важлива ланка, яка пов'язує почуття і знання, волю і поведінку;
- г) необхідність певної поведінки суб'єктів, що ґрунтується на моральних вимогах у певних конкретних життєвих ситуаціях.

32. Евфемізми – це?

- а) латинські вирази, що вживається юристами у своїх промовах;
- б) комунікативні засоби ствердження моральної вищості;
- в) пом'якшені словесні вирази;
- г) синтаксичні помилки у словах промовця.

33. Якщо допитуваний, характеризуючи особу, виокремлює її окремі особливості (риса характеру, зовнішності тощо, наприклад, детально описує колір очей, погляд, голос, інтелектуальні здібності і таке інше), то допитуваний мислить ...?

- а) побіжно;
- б) симультанно;
- в) сукцесивно;
- г) фрустраційно.

34. Спосіб уяви, за якого відбувається своєрідне поєднання таких якостей предметів та явищ, що взагалі не поєднуються у дійсності або про поєднання яких немає відомостей. Наприклад, оперативний працівник передбачає наявність у злочинця, який планує вчинити крадіжку, навичок різання металу чи виготовлення відмичок тощо?

- а) типізація;
- б) перцепція;
- в) гіперболізація;
- г) аглютинація.

35. Згідно з етичними правилами, під час знайомства чи вітання першими руку простягають?

- а) особи, молодші за віком; б) чоловіки;
в) особи, нижче за соціальним становищем; г) жінки.

36. Назвіть найважливіші визначальні ознаки естетичних відносин та оцінок?

- а) індивідуалізованість і свобода; б) шаблонність та вибір;
в) стандартність та соціальне схвалення; г) загальнозначущість і гуманістичність.

37. Психопати, невротики, особи із затримкою психічного розвитку – це особи?

- а) соціалізовані; б) десоціалізовані;
в) делінквентні; г) психічно-аномальні.

38. Психічне відображення дійсності у формі безпосереднього переживання життєвих явищ і ситуацій, зумовленого ставленням суб'єкта до задоволення чи незадоволення потреб – це?

- а) емоції; б) почуття;
в) мислення; г) пристрасть.

39. Як мають лежати виделки, яка виделка знаходиться безпосередньо біля тарілки, яка – далі, яка – ще далі?

- а) зубцями донизу; для гарніру; для м'ясних страв; для салатів;
б) зубцями догори; для м'ясних страв; для рибних; для закуски;
в) зубцями донизу; для м'ясних страв; для рибних; для фруктів;
г) зубцями догори; для м'ясних страв; для устриць; для гарніру та салатів.

40. Відповідно до правил етикету, в Україні руку цілують тільки ?

- а) на відкритому повітрі у старших жінок або ж обмежуються потиском руки; б) у дівчат, а вітаючись із заміжніми жінками обмежуються потиском руки;
в) на відкритому повітрі у дівчат;
г) у заміжніх і старших жінок, а дівчат цілують у щічку або ж обмежуються потиском руки.

41. Хто надає фундаментального значення носінню жінками хустки та про що говорить (-ять) кінчик хустки головного вбрання жінки на острові Мартиніка, який виглядає зверху та чотири кінчики хустки спрямовані в різні боки?

- а) мусульмани; жінка вільна і чекає, що їй запропонують руку і серце; жінка носить траур;
б) мусульмани; жінка вільна і чекає, що їй запропонують руку і серце; жінка заміжня, але її можна запросити до танцю;
в) японці, корейці і китайці; жінка вільна і її можна запросити до танцю;

г) японці; жінка вільна; жінка заміжня.

42. Яка властивість людської уваги визначає кількість об'єктів, яку людина одночасно чітко може сприймати?

а) обсяг; б) стійкість; в) розподілення; г) здатність переключатися.

43. Люди з нормальним зором в умовах доброї видимості виділяють людину з оточення на відстані - ..., бачать загальний контур -..., сприймають рухи ніг та рук - ..., голову, овал обличчя, колір одягу - ..., розрізняють очі, ніс, пальці - ...?

а) 1км, 500км, 300м, 200м, 30м; б) 1км, 700км, 300м, 100м, 20м;
в) 2км, 1км, 700м, 300м, 60м; г) 1км, 500км, 100м, 50м, 30м.

44. Судження про внутрішні, психологічні особливості людини на основі її зовнішнього вигляду (рис обличчя, статури тощо)?

а) індикативна атрибуція; б) сукцесивна ідентифікація;
в) дедуктивна стереотипізація; г) фізіономічна редукція.

45. У якій країні звичай цілувати жінкам руки під час зустрічі найбільш поширений?

а) Румунії; б) Болгарії; в) ФРН; г) США.

46. Чи дозволяється молодшим за віком дивитися у вічі старшим у Малі, чи відвертаються від прямого погляду у вічі німці, чи опускається інтимний погляд нижче лінії очей?

а) ні, так, так; б) ні, ні, так; в) так, так, так; г) ні, ні, ні.

47. Рухаючись з півдня Європи на північ, з Південної Америки до Північної, у азійців порівняно з європейцями відстань між спілкувальниками ...?

а) зменшується; не змінюється; зменшується; б) зменшується;
в) збільшується; г) зменшується; збільшується; зменшується.

48. Категорія етики, що характеризує особу з позиції виконання нею моральних вимог, відповідності її діяльності моральному боргу, який розглядається з позиції можливостей людини – це ...?

а) відповідальність; б) совість; в) порядність; г) моральність.

49. Що означають схрещені на тарілці виделка і ніж в Італії, Іспанії та Німеччині ...?

а) «більше не хочу»; «прошу ще»; «прошу ще»; б) «більше не хочу»;
в) «прошу ще»; г) «більше не хочу»; «більше не хочу»; «прошу ще».

50. Назвіть види правил, якими керується у своїй професійній діяльності слідчий?

а) процесуальні; б) криміналістичні; в) тактичні; г) моральні.

51. Осмисленість сприймання – це ...?

- а) взаємозв'язок та складна організація всіх елементів відчуттів від об'єкта;
- б) співвідношення об'єкта з реальним світом;
- в) бачення не суми відчуттів, а їх взаємодії;
- г) віднесення сприйнятого об'єкта до певної категорії, класу, типу за допомогою їх узагальнення.

52. До суб'єктивних причин, що впливають на продуктивність пам'яті особи, яка запам'ятовує інформацію, не належить (-ать)?

- а) попередній досвід;
- б) зацікавленість в інформації;
- в) кількість інформації;
- г) стан організму.

53. Даруючи квіти, ви пам'ятаєте, що троянди символізують - ... , лілії – ..., квіти рожевого кольору - ..., білого - ..., блакитного - ...?

- а) кохання, цнотливість, любов, чистоту, віру;
- б) кохання, скромність, любов, вірність, віру;
- в) любов, цнотливість, повагу, чистоту, потаємність;
- г) кохання, віру, любов, чистоту, цнотливість.

54. Який колір означає нестачу чи відсутність у житті чогось дуже важливого; впевненість у собі, готовність до дій; прагнення до гармонії з оточуючими і самим собою, вірність, схильність до естетичних переживань та глибокомисленним переживанням?

- а) чорний, червоний, синій;
- б) червоний, білий, синій;
- в) зелений, червоний, жовтий;
- г) помаранчевий, білий, коричневий.

55. Ступінь розвитку ретельності і готовності до чіткого виконання розпоряджень та функціональних обов'язків – це ...?

- а) згуртованість;
- б) підготовленість;
- в) дисциплінованість;
- г) стабільність.

56. Що означає у болгар повертання голови вліво-вправо?

- а) зацікавленість;
- б) здивування;
- в) заперечення;
- г) ствердження.

57. На яке мислення зазвичай спирається слідчий під час відтворення події злочину подумки?

- а) абстрактно-логічне;
- б) фрустраційне;
- в) наочне;
- г) образне.

58. Відчуття людини, що дають інформацію про положення тіла у просторі за допомогою рецепторів, розташованих у м'язах кінцівок – це ...?

- а) екстероцептивні відчуття;
- б) пропріоцептивні відчуття;
- в) ктасисцивне відчуття;
- г) інтероцептивні відчуття.

59. Хто перший подає руку у момент знайомства за участі посередника, чи знайомляться в Англії без посередника, чи варто переривати розмову, якою дуже захоплені її учасники, аби з ними когось познайомити та чи етично розмовляти з тим, хто стоїть поруч, без попереднього знайомлення?

- а) той, кого відрекомендовують; ні; так; так;
- б) той, кому відрекомендовують; майже ні; ні; так;
- в) той, кого відрекомендовують; майже ні; ні; ні;
- г) той, кому відрекомендовують; так, але жінки ні; так; ні.

60. Що не належить до основних форм мислення?

- а) абстрагування;
- б) поняття;
- в) судження;
- г) умовисновки.

61. Згідно з усталеними правилами етикету, жінка, як правило, у різних офіційних ситуаціях?

- а) не вручає квітів чоловікові, який займає посаду вище ніж вона чи є з нею одного віку;
- б) не дарує квітів чоловікові, окрім випадків, коли вона прагне висловити щирі почуття чи обіймає більш високу посаду, ніж чоловік, якому дарує квіти;
- в) не вручає квітів чоловікові, за винятком ситуації, коли вона хоче засвідчити особливу вдячність за щирість та допомогу;
- г) дарує квіти чоловікові, але лише в обгортці чи у корзині та не надто яскраві.

62. Згідно з усталеними правилами етикету, під час офіційних привітань і провідів квіти дарують – як і в приміщенні?

- а) з високим стеблом короною догори;
- б) з короною не надто великого розміру та не надто яскраві з обгортковим папером;
- в) з високим стеблом;
- г) без обгорткового паперу короною догори.

* Відповіді на усі вищезазначені питання мають бути точними, повними та належним чином обґрунтованими. Відповідь в тестах слід обирати лише ту, яка найбільш точно відповідає правовій дійсності. Якщо в тестових питаннях зазначено «відповідь стисло обґрунтуйте», то відповідь треба належним чином обґрунтувати (повно, стисло, без нісенітниць тощо), і лише за цієї умови відповідь буде зарахована як правильна.

9. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Місце юридичної деонтології в системі юридичних наук.
2. Історія становлення системи деонтологічних знань.
3. Юридична деонтологія як наука: поняття, предмет та методологія (методика, підходи, принципи, методи).
4. Завдання, функції, принципи і структура науки «Юридична деонтологія»
5. Юридична деонтологія як навчальна дисципліна: поняття, мета, завдання.
6. Система юридичної освіти в Україні та формування юриста у вищих навчальних закладах.
7. Зміст вищої юридичної освіти (знання яких наук, які вміння і навички, в якому обсязі тощо) і спеціалізація
8. Характеристика основних освітніх рівнів. Основні форми отримання юридичної освіти
9. Вищі навчальні заклади як організації, що надають послуги з отримання юридичної освіти: структура та види. Основні складники методики отримання знань з юриспруденції.
10. Бібліотеки як джерела необхідних юридичних знань та іншої інформації: поняття, види, їх значення у формуванні високопрофесійного юриста, залучення до правових цінностей національної та світової культури, науки та освіти.
11. Юридична наука: поняття, зміст та сутність наукової діяльності юриста, форми її здійснення.
12. Органи влади, що забезпечують розвиток науки, та організації, які розвивають юридичну науку.
13. Основні наукові і науково-публіцистичні видання, види наукових ступенів і вчених звань.
14. Юридична практика: основні поняття (правозастосування, юрист-практик тощо), види юридичної практичної діяльності та їх стисла характеристика.
15. Співвідношення юридичної практики з юридичною освітньою та науковою діяльністю.
16. Юридична діяльність: поняття, основні риси, зміст і види.
17. Професія та спеціалізація юриста. Поняття та зміст професійної діяльності: суддів, адвокатів та юрисконсультів, нотаріусів, працівників прокуратури, міліції та інших правоохоронних органів України.
18. Компетентність і професіоналізм, атестація і кваліфікація юриста.
19. Тенденції розвитку юридичної діяльності.
20. Міжнародні стандарти професійної діяльності юриста.
21. Поняття та види професійної культури юриста.
22. Правова культура юриста: поняття та зміст, види, структура.
23. Етична культура юриста: поняття та зміст, характеристика моральних принципів і норм, структура.
24. Загальна характеристика естетичної культури юриста.
25. Етикет як зовнішня форма вираження професійної культури юриста
26. Юридична психологія та психологічна культура юриста
27. Особистість: поняття, види, спрямованість та мотивація.
28. Психіка, психічні процеси та психічний склад особистості.
29. Юрист як психолог під час здійснення слідчих дій: дослідження місця події, відтворення обстановки та обставин події, обшуку, допиту і очної ставки.
30. Використання психологічних знань і ораторських здібностей під час виступів у суді та в інших випадках.
31. Юрист як посадова особа: поняття, функції, характеристика правового статусу.
32. Основні стилі керівництва трудовими колективами.
33. Присяга юриста та професійна таємниця у його роботі

34. Професійна деформація юриста: поняття, види, причини та шляхи попередження
35. Психічна сумісність і психологічний клімат в трудовому колективі.
36. Конфлікти у діяльності юриста: поняття, види, попередження і вирішення
37. Культура мови юриста
38. Відрекомендування, привітання, прощання
39. Візит в гості і прийом гостей, подарунки.
40. Правила поведінки за столом, паління тощо.
41. Зовнішній вигляд (одяг, зачіска, парфуми, прикраси, хода та осанка), атрибути і символіка.
42. Поняття інформаційної культури юриста та її характеристика.
43. Політична культура юриста: поняття, структура, рівні, види.
44. Політичний плюралізм та громадські об'єднання юристів
45. Дизайн та ергономіка місця роботи юриста
46. Естетичні вимоги до оформлення правових документів
47. Поняття професіограми та її основні елементи.
48. Професіограма судді.
49. Професіограма працівників прокуратури.
50. Професіограма працівника міліції.
51. Професіограма юрисконсульта та адвоката.
52. Видатні українські юристи: часів Російської імперії, Радянського союзу, незалежної України.
53. Національні особливості ділового спілкування в країнах Заходу: Італії, ФРН, Іспанії, Великобританії; США та в інших країнах Північної Америки.
54. Національні особливості ділового спілкування в Японії.
55. Національні особливості ділового спілкування у Китаї.
56. Національні особливості ділового спілкування в Індії.
57. Національні особливості ділового спілкування в країнах, де сповідують іслам.
58. Національні особливості ділового спілкування в країнах традиційного права.
59. Особливості ділового спілкування в країнах Південної Америки.
60. Національні особливості ділового спілкування в окремих країнах Азії.
61. Національні особливості ділового спілкування в Австралії, Новій Зеландії.

10. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА – НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА

1. Стрельцов Є. Л. Роздуми про сучасні правові реалії : [монографія] / Євген Львович Стрельцов. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 264 с.
2. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посібник. – К.: Знання, 2010. – 655 с.
3. Жалинский А. Э. Введение в специальность "Юриспруденция". Профессиональная деятельность юриста : [учебник] / Альфред Эрнестович Жалинский. — М. : Проспект, 2015. — 406 с.
4. Введение в юридическую профессию : [учебник для бакалавров] / отв. ред. Т. Н. Радько. — М. : Проспект, 2013. — 340 с.
5. Городовенко В. В. Судові та правоохоронні органи України: [навчальний посібник для студентів ОКР «бакалавр» на пряму підготовки

«Правознавство»] / В. В. Городовенко, О. Л. Макаренков. – Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2014. – 194 с.

6. Левківський, Б. К. Юридична етика та деонтологія [Текст] / Б. К. Левківський. – К. : СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 126 с

7. Алексеев С. С. Введение в юридическую специальность / Сергей Сергеевич Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1976. — 256 с.

8. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология : [учебник] / Ольга Фёдоровна Скакун. — Х. : Эспада, 2009. — 384 с.

9. Юридична деонтологія : [підручник] / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов та ін. ; за ред. В. Д. Ткаченка. — Х. : Одиссей, 2006. — 256 с.

10. Сливка С.С. Юридична деонтологія : Підручник. – К.: Атіка, 2006. – 296 с.

11. Шмоткін О.В. Юридична деонтологія. — К., 1995. — 387 с.

12. Гребеньков Г.В., Фіолевський Д.П. Юридична етика: Навч. посіб. – К.: Алерта, 2005. – 211 с.

13. Гусарев С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. – К.: Знання, 2005. – 375 с.

14. Кацавець Р.С., Кацавець Г.М. Мова у професії юриста: Підручник. – К.: Алерта, 2005. – 284 с.

15. Кобликов А.С. Юридическая этика: Учебник для вузов. – М.: НОРМА, 2003. – 176 с.

16. Коновалова В.Е., Шепитько В.Ю. Основы юридической психологии: Учебник. – Харьков: Одиссей, 2005. – 352 с.

17. Організація професійної діяльності юриста: теорія і практика: Пер. з англ. / Ф. Бойл, Д. Каппс, Ф. Плауден, К. Сендфорд; Наук. ред. пер. В.І. Андрейцев. – К.: Знання, 2006. – 478 с.

18. Сливка С.С. Юридична деонтологія: Навчально-методичний посібник. – Львів: Світ, 2003. – 115 с.

19. Фіолевський Д. П. Юридична етика : [підручник] / Дмитро Петрович Фіолевський. – К. : Алерта, 2011. – 288 с.

20. Яковлев Ю.В., Билык П.П. Юридическая деонтология. – Харьков: Одиссей, 2005. – 112 с.

21. Мостовая И. М. Юридическая психология / И. М. Мостовая. – К. : ВІРА-Р, 1998. – 96 с.

НОРМАТИВНА

22. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

Міжнародні правові акти

23. Європейський простір у сфері вищої освіти : Спільна декларація міністрів освіти Європи від 19.06.1999 (м. Болонья) [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2453-17>

24. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : ухвалений Резолюцією від 17.12.1979 № 34/169 Генеральної Асамблеї ООН [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_282

25. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка : ухвалений Восьмим Конгрессом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками 07.09.1990 [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_334

26. Бангалорські принципи поведінки суддів // Право України. — 2011. – № 10. – 358–363 с.

Закони України

27. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

28. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

29. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>

30. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 № 1977-XII [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>

31. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2453-17>

32. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 № 565-XII [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

33. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

34. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>

35. Про державну службу : Закон України від 17.11.2011 № 4050-VI [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4050-17>

36. Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12.01.2012 № 4312-VI [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>

37. Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах : Закон України від 20.12.2011 № 4191-VI [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4191-17>

38. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

Підзаконні нормативно-правові акти

39. Указ Президента України від 12 вересня 1995 р. «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні»

40. Присяга працівника органів внутрішніх справ України, затверджена постановою Кабінету Міністрів від 28 грудня 1992 р. № 382 // Іменем закону. - 1992. - 14 січня.

41. Наказ Міністерства освіти України, яким затверджено «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» від 02.06.1993 р. № 161 // режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0173-93>

42. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження правил етики поведінки посадових осіб митної служби України» від 16.11.2009 р. —№ 1097 // режим доступу : http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/article?art_id=1573609

43. Наказ Державної судової адміністрації України, яким затверджено «Положення про порядок кваліфікаційної атестації суддів» від 04.08.2006 р. № 80 // режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

44. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України, яким затверджено «Порядок підвищення кваліфікації адвокатами України» від 03.09.2010 р. // режим доступу : <http://www.vkka.gov.ua/index.php?page=test>

45. Наказ Міністерства юстиції України, яким затверджено «Порядок підвищення кваліфікації нотаріусів. Консультантів держнотконтор, держнотархівів, помічників приватних нотаріусів» від 22.12.2010 р. № 3256/5 // режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1331-10>

46. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України, оформлене протоколом від 1-2 жовтня 1999 р. № 6/VI, яким схвалено Правила адвокатської етики // режим доступу : <http://www.vkka.gov.ua/index.php?page=test>

ДОДАТКОВА – НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА

Монографії, підручники, посібники, брошури, інші книги –

47. Правове виховання в сучасній Україні : [монографія] / за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-ге вид., перероб. і допов. — Х. : Право, 2013. — 440 с.

48. Панченко В. Ю. Юридическая помощь (вопросы общей теории) : [монографія] / Владислав Юрьевич Панченко. — М. : Директ-медиа, 2014. — 264 с.

49. Модернизация специальностей в юриспруденции : [сборник материалов] / под ред. И. М. Мацкевича. — М. : Проспект, 2013. — 200 с.
50. Соколов Н. Я. Профессиональная культура юристов и законность : [учеб. пособие] / Николай Яковлевич Соколов. — М. : Проспект, 2013. — 160 с.
51. Бандурка О. М. Професійна етика працівників міліції : [навчальний посібник] / Олександр Маркович Бандурка. — Х.: Вид-во НУВС, 2001. — 220 с.
52. Москвич Л.М. Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади // Вісник Верховного Суду України. -№2. -2011. -С. 25-30.
53. Матвеев В. Ф. Основы медицинской психологии, этики и деонтологии / В. Ф. Матвеев. — М. : Медицина, 1984. — 176 с.
54. Горшенев В. М. Юридическая деонтология: учеб. пособие / В. М. Горшенев, И. В. Бенедик. — К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. — 80 с.
55. Андреев В.С. Деонтология, «медицинское право», право социального обеспечения в СССР// Советская юстиция. 1980. - № 24
56. Туманов В. Деонтология адвокатской деятельности // Российская юстиция. — 2000. — № 10. — С. 60-61.
57. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. — Харків, 1996.
58. Грошев А.В. Профессиональное правосознание сотрудников органов внутренних дел (понятие, функции, проблемы формирования): Учебное пособие. — Екатеринбург, 1995.
59. Грошевой Ю.М. Профессиональное правосознание судьи й социалистическое правосудие. — Харьков, 1990.
60. Деонтологічний кодекс: Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Стразбурзі в жовтні 1988 р. / Юридична деонтологія. — Харків, 1993.
61. Керимов Д.А. Философские проблемы права. — М., 1972.
62. Культурология. История мировой культуры: Учебное пособие для вузов / Под ред. Марковой А.Н. — М., 1995.
63. Матузов Н.И. Правовая система й личность. — Саратов, 1987
64. Несімко О.Д., Сливка С.С., Штангрет М.Й. Особа юриста. - Львів, 1996.
65. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъективности. — Ростов-на-Дону, 1996.
66. Ряшко В.І. Юридична соціологія. — Львів, 1997.
67. Сабуров А.С. Психологія: Курс лекцій. — К., 1996.
68. Сливка С.С. Інформаційна культура юриста. — Івано-Франківськ, 1996.
69. Сливка С.С. Основні аспекти прояву соціальної культури працівників міліції. — Львів, 1992.
70. Сливка С.С. Професійна етика працівника міліції. — Львів, 1995.
71. Сливка С.С. Професійна культура працівника міліції. — Львів, 1995.

72. Сливка С.С. Самозахист населення: моральний аспект. — Львів, 1996.
73. Сливка С.С. Юридична деонтологія: Загальнотеоретична характеристика та методичні вказівки до практичних занять. — Львів, 1996
74. Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов. — М., 1988
75. Сокуренок В.Г., Савицкая А.Н. Долг и право в социалистическом обществе (общетеоретический аспект) / Правовая реформа в советском обществе: проблемы реализации // Вестник Львовского университета. — Вып. 28.- Львов, 1990.
76. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология: Курс лекций. — М., 1995.
77. Сулейманов Т.Ф., Бушуев А.М. Формирование политической культуры сотрудников органов внутренних дел в условиях демократизации политической системы: Учебное пособие. — Уфа, 1995.
78. Сучасні системи адвокатури / За ред. Святоцького О.Д. — К., 1993.
79. Темченко В.І. Формування професійної правосвідомості працівників міліції/Автореферат — К., 1993
80. Хакимов Р.С. Сущность и социальная роль управленческих отношений. — Казань, 1985.
81. Казань, 1985.
82. Чернявский В.С., Шушкевич И.Ч. Из опыта работы учебных заведений стран Центральной и Восточной Европы по подготовке работников милиции: Обзорная лекция. - М., 1995.
83. Чуфаровский Ю.В. Общение: наука и культура. — Ташкент, 1986.
84. Чуфаровский Ю.В. Психология в оперативно-розыскной деятельности правоохранительных органов. — М., 1996.
85. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. — М., 1995.
86. Шепель В.М. Управленческая психология. — М., 1984.
87. Сливка С. С. Юридична деонтологія Навчально-методичний посібник (програма курсу плани семінарських занять, методичні рекомендації) — Рівне, 1997.
88. Сливка С.С., Рудницький М.І., Підгурський М.Т., Штангрет М.Й., Єсип І О Формування правосвідомості юриста. — Львів, 1997
89. Малахов В.А. Этика. Курс лекцій, навчальний посібник — К., 1996
90. Гуревич П.С. Культурология: Учебное пособие. — М., 1996.
91. Жалинский А.З. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальность: Учебное пособие. — М., 1997.
92. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов: Учебное пособие / Под ред. Опалева А.В., Дубова Г В. — М., 1997
93. Жалинский А.З. Основы профессиональной деятельности юриста (введение в специальность). — Смоленск, 1995.
94. Нерсисянц В.С. Философия права. Учебник для вузов. — М., 2007
95. Кельман М.С. Теорія держави: Навчальний посібник. — Тернопіль, 1997.
96. Александров Ю.В. Проблемы подготовки юристов в условиях правового государства. — К., 1992.

97. Бабун Р. Загальна наука про право і державу. — К., 1997.
98. Баллер Е.А., Косолапов С.М. Культура й мораль. — М., 1979.
99. Баранов П.П. Профессиональное правосознание работников ОВД. — М., 1991.
100. Герехина В.А. Место юридической профессии среди других профессий.- Харьков, 1993.
101. Грабовський С., Ставроянні Є., Шкляр Л. Нарис з історії українського державотворення. — К., 1995.
102. Грушевський М.С., Чубинський М.П. Українське питання. — К., 1992.
103. Гушев В.Е. Юриспруденція. — Саратов, 1989
104. Деонтологія в медицині / Под ред. Петровського Б.В. — М., 1988.
105. Зыбин С.Ф., Стремухов А.В. Научные основы организации праввоспитательной работы с кадрами ОВД. — СПб., 1994.
106. Колесникова О.В. Естетична культура у професійному становленні юриста. - К., 1993.
107. Кукушкин В.М. Полицейская деонтология. Социологический анализ зарубежных концепций. — М., 1994.
108. Ломовский В.Д. О подготовке юристов в университетах // Правоведение, 1993, N 2.
109. Николаев Ю П Основные эстетические категории, их значение в деятельности ОВД. - М., 1993
110. Олейник А.Н. Основы конфликтологии. Психологические средства деятельности сотрудников ОВД в ситуации конфликтов. — М, 1992
111. Петрова Л До нової концепції юридичної освіти — К., 1993
112. Петров М.Н. Принципи деонтології // Вестник хирургии, 1955, N 7.
113. Проблеми духовного становлення личного состава ОВД / Сост. Величко А.В. - М., 1993.
114. Профессионшійная зтика й зстетическая культура сотрудников ОВД. — СПб., 1994.
115. Резников Б.Л., Статъева С.Н., Шереметьев К.М. Воспитание юриста. — М., 1992.
116. Сушенко В.Д. Некоторые проблемы совершенствования организации учебного процесса. — К., 1992.
117. Тацій В., Шемчушенко Ю. Концепція юридичної науки і освіти в Україні // Право України, 1994, NN 1-2.
118. Черньішева Г.В. Социально-психологические проблемы профессионального отбора кадров на службу в ОВД. — Домодедово, 1993
119. Чубатий М Огляд Історії українського права. — Мюнхен-СПб., К., 1994
120. Шарков С.Н. Призвание к юридической работе. — СПб., 1995.
121. Шумський П. Підготовка юридичних кадрів: проблемні питання // Право України, 1993, N 4.
122. Колесник В.П., Петришин А.Т. Юридическая наука й проблеми формування демократического правового государства. — К., 1993.

123. Фромм Э. Душа человека. — М., 1992.
124. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / Под. ред. Согомонова А.Ю. - М., 1992.
125. Изард К.З. Эмоции человека. — М., 1980.
126. Андросюк В.Г. Педагогика й психологія в діяльності органів внутрен-них дел. - К., 1980.
127. Обозов Н.Н., Щекин Г.В. Психология работы с людьми. — К., 1990.
128. Лук А.Н. Эмоции и личность. — М., 1984.
129. Крамаренко В.Ю. Интеллект человека. — М., 1980.
130. Никифоров ГЕ. Самоконтроль человека. — Львов., 1989.
131. Ткаченко Т.С. Етико-правові проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ / Автореферат. — К., 1997.
132. Гусарев С.Д., Карпов О.М. Юридична деонтологія. — К., 1998.
133. Алексеев С.С Введение в юридическую специальность. — М, 1976
134. Бандурка А.М, Друзь В.А. Конфликтология — Харьков, 1997.
135. Бенлик М, Гнатів І., Огірко О. Християнська етика: Медичний посібник. -Львів, 1997.
136. Розип В.М Введение в культурологию: Учебник для высшей школы. — М., 1997.
137. Гуревич П.С. Культурология: Учебное пособие. — М, 1996.
138. Жалинский А.З. Профессиональная деятельность юриста. Введение в специальности: Учебное пособие. — М., 1997.
139. Гуцериен Х.С., Сальников В.П., Федоров В.П., Худяк А.И. Правовая и духовная культура правоохранительных органов. — СПб., 1995.
140. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов: Учебное пособие / Под ред. Опалева А.В., Дубова Г В. — М., 1997
141. Жалинский А.З. Основы профессиональной деятельности юриста (введение в специальность). — Смоленск, 1995.
142. Венгеров А.Б. Теория государства и права; Часть II. Теория права. — М., 1997
143. Нерсесянц В.С Философия права. Учебник для вузов. — М., 1997
144. Кельяап М.С. Теория держави: Навчальний посібник. — Тернопіль, 1997.
145. Александров Ю.В. Проблемы подготовки юристов в условиях правового государства. — К., 1992.
146. Бабун Р. Загальна наука про право і державу. — К., 1997.
147. Баллер Е.А., Косолапов С.М. Культура и мораль. — М., 1979.
148. Бараіюв П.П. Профессиональное правосознание работников ОВД. — М., 1991.
149. Введение в специальность. — М., 1992.
150. Герехиия В.А. Место юридической профессии среди других профессий. - Харьков, 1993.
151. Газовський І Звичаєве право Запорізької Січі // Радянське право, 1991, N 10.

152. Грабовський С, Ставряні Є., Шкляр Л. Нарис з історії українського державотворення. — К., 1995.
153. Грушевський М.С, Чубинський М.П. Українське питання. — К., 1992.
154. Гушен В.Е. Юриспруденція. — Саратов. 1989
155. Деонтологія в мелииипе / Под ред. Петровского Б.В. — М., 1988.
156. Зыбиц С.Ф., Стремухон А.В. Научные основы организации нравовоспитательной работы с кадрами ОВД. — СПб., 1994.
157. Козак М.Л. Юридична освіта. — Луцьк, 1978.
158. Колесникова О.В. Естетична культура у професійному становленні юриста. - К., 1993.
159. Кукушкин В.М. Полицейская деонтология. Социологический анализ за-рубежных концепций. — М., 1994.
160. Ломовский В.Д. О подготовке юристов в университетах // Правоведение, 1993, N 2.
161. Нагребельний В.П., Косяченко Ю.Л. Юридична наука і освіта на Україні. - Харків, 1993.
162. Смалій В.А., Гуржій О.І. Як і коли почала формуватися українська нація, - К., 1991.
163. Сущенко В.Д. Некоторые проблемы совершенствования организации учебного процесса. — К., 1992.
164. Тацій В., Шемчушенко Ю. Концепція юридичної науки і освіти в Україні // Право України, 1994. NN 1—2.
165. Черпнишківа Г.В. Социально-психологические проблемні професіонального отбора кадров па службу в ОВД. - Домоделово, 1993
166. Чубатий М Оглял історії українського прана. Мюнхен-СПб., К., 1994
167. Шарков С.Н. Признание к юридической работс. — СПб., 1995.
168. Шемчушенко Ю.С. Україна: проблеми формування правової держави. — К., 1992.
169. [Думський П. Підготовка юридичних кадрів: проблемні питання // Право України. 1993, N 4.
170. Юридична наука і освіта на Україні. - К.. 1992.
171. Колесник В.П., Петришин А.Т. Юридическая наука и проблемы формирования демократического правового государства. — К., 1993.
172. Фромм З. Душа человека. — М., 1992.
173. Історія філософії України: Хрестоматія. Навч. посібник / Упорядники М.Ф Тарасенко, М.Ю Русим, А.К. Бичко та ін. - К., 1993
174. Ясперс К. Смысл и назначение истории. — М.. 1991.
175. Сорокин П.А. Человск. Цивилизация. Общество / Под. ред. Согомонона А.К). - М., 1992.
176. Фромм З. Иметь или быть? — М., 1986.

Інтернет джерела:

177. Наукові біографії вчених України : [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/people/persons.html>

11. Наукові юридичні журнали, збірники наукових праць, юридичні газети, опрацювання статей з яких обов'язкове для студентів

НАУКОВІ:

1. Вісник Академії правових наук України, 09.06.99.
2. Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки
3. Юридична Україна (СП "ЮРІНКОМ Інтер"), 10.12.03.
4. Право і безпека (Харківський національний університет внутрішніх справ МВС України), 11.06.03.
5. Актуальні питання держави та права. (Одеська державна юридична академія) 09.06.99.
6. Вісник Львівського університету. Серія юридична, 09.06.99.
7. Держава і право. (Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України), 09.06.99.
8. Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки, 08.06.05.
9. Правова держава. (Інститут держави та права ім. В.М. Корецького НАН України), 09.06.99.
10. Адвокат, 11.10.00.
11. Бюлетень Міністерства юстиції України, 11.06.03.
12. Вісник Верховного Суду України (м. Київ), 09.02.00.
13. Вісник Вищого господарського суду України, 09.06.99.
14. Вісник Вищого адміністративного суду України, 21.05.08.
15. Вісник Конституційного суду України, 09.06.99.
16. Вісник Одеського національного університету. Правознавство (Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова).09.04.08
17. Вісник прокуратури (Генеральна прокуратура України, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого), 13.12.00.
18. Митна справа (Одеська національна юридична академія, ТОВ "Митна газета"), 11.04.01.
19. Право України, 09.06.99.
20. Підприємництво, господарство і право (Інститут держави і права НАН України, Спілка юристів України), 10.11.99.
21. Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серія: Юридические науки, 04.07.06.
22. Юридичний вісник (Одеська національна юридична академія), 09.06.99.
23. Віче (Верховна Рада України), 04.07.06.
24. Актуальні проблеми державного управління. (Українська академія державного управління при Президентові України), 09.06.99.
25. Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка), 09.06.99.
26. Актуальні проблеми політики. (Одеська державна юридична академія), 09.06.99.

27. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених (Національний університет внутрішніх справ МВС України), 08.06.05.
28. Вісник Київського ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія “Міжнародні відносини”, 09.06.99.
29. Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України, 09.02.00.-2006.

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ:

30. Газета «Юридическая практика» (щотижнева спеціалізована юридична; з 15.03.1995 р.)
31. Газета «Правовий тиждень» (щотижнева інформаційно-правова; з 07.07.2006 р.)

З М І С Т

1. Вступ.....	3
2. Загальні методичні вказівки підготовки до семінарських занять.....	4
3. Зміст і структура навчального предмету.....	6
4. Плани і конспекти лекцій	7
5. Тематика і плани семінарських занять.....	45
6. Вимоги до виконання індивідуального завдання і курсової роботи.....	48
7. Тематика рефератів.....	52
8. Тестові завдання з предмету	54
9. Питання підготовки до заліку з предмету.....	63
11. Рекомендована література до предмету	65
12. Наукові журнали та збірники наукових праць з юридичних наук, опрацювання статей з яких обов'язкове для студентів.....	91

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії і теорії держави та права
юридичного факультету Запорізького національного університету*
Макаренков Олексій Леонідович

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Навчально-методичний
посібник
для студентів юридичного факультету

Рецензент: Т. О. Коломоєць
Відповідальний за випуск: О. Л. Макаренков
Коректор: К. А. Летошко